

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO

PRACE GEOGRAFICZNE NR 217

GEOGRAPHICAL STUDIES

No. 217

LARGE ENTERPRISES
IN THE SPATIAL STRUCTURE OF MAJOR POLISH CITIES

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO

PRACE GEOGRAFICZNE NR 217

Przemysław Śleszyński

DUŻE PRZEDSIĘBIORSTWA
W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ
NAJWIĘKSZYCH POLSKICH MIAST



WARSZAWA 2008

<http://rcin.org.pl>

KOMITET REDAKCYJNY
REDAKTOR: Grzegorz Węclawowicz
CZŁONKOWIE: Jerzy Grzeszczak, Barbara Krawczyk,
Jan Matuszkiewicz, Jerzy J. Parysek

RADA REDAKCYJNA
Bolesław Domański, Adam Kotarba, Jan Łoboda,
Andrzej Richling, Jan S. Kowalski, Andrzej Lisowski,
Eamonn Judge, Lydia Coudroy

RECENZENCI TOMU
Piotr Eberhardt, Jacek Szlachta

ADRES REDAKCJI
Dział Wydawnictw IGiPZ PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
e-mail: e.janko@twarda.pan.pl

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Ewa Jankowska, Magdalena Januszewska-Stępnia, Magdalena Górczyńska

TŁUMACZENIA
Jan Owsiański

ZDJĘCIE NA OKŁADCE
Marek Więckowski

Praca dofinansowana ze środków projektu badawczego Ministerstwa Nauki i Informatyzacji
nr 2 PO4E 040 27 pt. *Kierunki rozwoju funkcji kontrolnych w przestrzeni
gospodarczej Polski po 1989 r.* realizowanego w latach 2004-2007

© Copyright by Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa 2008

PL ISSN 0373-6547
ISBN 978-83-87954-94-9

Łamanie wykonano w Hokus sp. z o.o., tel. 603 123 678
Druk i oprawa: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego
ul. Konfederacka 6, 30-306 Kraków

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	9
1.1. Założenia i cele pracy	9
1.2. Materiały źródłowe i metody badań, zakres czasowy i przestrzenny	12
2. ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY I PRZESTRZENNY DUŻYCH MIAST W OKRESIE TRANSFORMACJI	19
2.1. Przemiany bazy ekonomicznej i zagospodarowania przestrzeni miast	19
2.2. Stabilizacja systemu osadniczego i powiązania funkcjonalne	26
2.3. Zmiany czynników lokalizacji	29
2.4. Klasyfikacje gospodarczych funkcji kontrolnych i ich udział w kształtowaniu centrum miejskiego	33
2.5. Duże przedsiębiorstwa a ekonomika miast	40
3. STRUKTURA PRZESTRZENNA GOSPODARCZYCH FUNKCJI KONTROLNYCH W NAJWIĘKSZYCH MIASTACH	43
3.1. Lokalizacja siedzib zarządów	43
3.1.1. Warszawa	43
3.1.2. Katowice	45
3.1.3. Kraków	45
3.1.4. Łódź	46
3.1.5. Poznań	47
3.1.6. Szczecin	47
3.1.7. Trójmiasto	48
3.1.8. Wrocław	49
3.2. Prawidłowości rozkładu względem punktu centralnego	49
3.2.1. Liczba spółek	49
3.2.2. Obroty handlowe	50
3.2.3. Struktura własnościowa	52
3.2.4. Struktura wielkościowa	54
3.2.5. Struktura rodzajowa	54
3.3. Koncentracja i dyspersja przestrzenna siedzib zarządów	57
3.3.1. Wskaźnik koncentracji przestrzennej Lorentza	57
3.2.2. Inne wskaźniki koncentracji i dyspersji – propozycje i wyniki pomiaru	60
4. POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW W PRZESTRZENI WARSZAWY	67
4.1. Założenia metodyczne	67
4.2. Struktura powiązań	71
4.3. Sieci powiązań przestrzennych	74
5. PODSUMOWANIE	79

LITERATURA89

LARGE ENTERPRISES IN THE SPATIAL STRUCTURE
OF MAJOR POLISH CITIES100

ZAŁĄCZNIKI KARTOGRAFICZNE

Załącznik 1. Struktura wielkościowa siedzib dużych przedsiębiorstw
w 8 największych miastach Polski (2004)

Załącznik 2. Struktura rodzajowa siedzib dużych przedsiębiorstw
w 8 największych miastach Polski (2004)

Załącznik 3. Lokalizacja siedzib dużych przedsiębiorstw
w 8 największych miastach Polski (2004)

CONTENTS

1. INTRODUCTION	9
1.1. Study background and aims	9
1.2. Sources materials and research methods, time and spatial scope	12
2. SOCIO-ECONOMIC AND SPATIAL DEVELOPMENT OF LARGE CITIES IN THE TRANSFORMATION PERIOD	19
2.1. Changes of economic base and urban spatial organization	19
2.2. Settlement system stabilization and infrastructural links	26
2.3. Changes of location factors	29
2.4. Economic control function classification and their participation in the formation of city center	33
2.5. Large enterprises and urban economics	40
3. SPATIAL STRUCTURE OF ECONOMIC CONTROL FUNCTION IN LARGEST CITIES	43
3.1. Headquarters' location	43
3.1.1. Warsaw	43
3.1.2. Katowice	45
3.1.3. Cracow	45
3.1.4. Lodz	46
3.1.5. Poznan	47
3.1.6. Szczecin	47
3.1.7. Tricity (Gdansk, Gdynia, Sopot)	48
3.1.8. Wroclaw	49
3.2. Arrangement regularities by central point	49
3.2.1. Number of companies	49
3.2.2. Total revenues	50
3.2.3. Ownership structure	52
3.2.4. Size structure	54
3.2.5. Species structure	54
3.3. Spatial concentration and dispersion of headquarters	57
3.3.1. Lorentz spatial concentration index	56
3.3.2. Other concentration and dispersion indexes	60
4. ENTERPRISES HOLDER LINKS IN THE WARSAW AREA	67
4.1. Methodical background	67
4.2. Links structure	71
4.3. Spatial links network	74
5. SUMMATION	79

REFERENCES89

LARGE ENTERPRISES IN THE SPATIAL STRUCTURE
OF MAJOR POLISH CITIES (SUMMARY)100

CARTOGRAPHICAL APPENDIXES

- Appendix 1. Size structure of large enterprise headquarters
in the 8 major Polish cities, 2004
- Appendix 2. Species structure of large enterprise headquarters
in the 8 major Polish cities, 2004
- Appendix 3. Location of large enterprise headquarters
in the 8 major Polish cities, 2004

1. WPROWADZENIE

1.1. ZAŁOŻENIA I CELE PRACY

Lokalizacja działalności gospodarczej w miastach oraz szerzej, na obszarach zurbanizowanych, jest przedmiotem rozlicznych badań. Wynika to z faktu, że przedsiębiorstwa, zgodnie z hierarchią funkcjonalną, lokują się w większych ośrodkach osadniczych, a zatem badacze zajmujący się umiejscowieniem przedsiębiorstw w przestrzeni w naturalny sposób muszą koncentrować się na obszarach zurbanizowanych, leżących w spektrum zainteresowań różnych dyscyplin naukowych. Co więcej, sam rozwój obszarów zurbanizowanych zależy w bardzo dużym stopniu od koncentracji działalności gospodarczej, gdyż wynika to z fundamentalnych prawidłowości ewolucji przestrzeni społeczno-gospodarczej.

W badaniach lokalizacji przedsiębiorstw wyróżnić można dwa przestrzenne poziomy analiz: ogólnosadniczy i wewnątrzmijski. W Polsce, podobnie jak na świecie, znacznie bardziej rozwinięty jest pierwszy kierunek, który związany jest szerzej z ogólnymi teoriami lokalizacji działalności gospodarczej. W ostatnich latach w Polsce pojawiło się szereg prac na ten temat (Godlewska 2001; Budner 2004; Wieloński 2004; Cieślík 2005; Domański R. 2006; Kamińska 2006; Śleszyński 2007a), stąd też nie ma potrzeby szczegółowego omawiania wyników badań, a tym bardziej referowania osiągnięć koncepcyjno-teoretycznych. Warto tylko nadmienić, że dzięki dosyć licznym analizom, struktura przestrzenna, powiązania pomiędzy przedsiębiorstwami oraz czynniki ich lokalizacji są już dosyć dobrze rozpoznane. Kierunek wewnątrzmijski jest zdecydowanie mniej preferowany przez badaczy, a większe prace mieszczące się ściśle w zakresie geografii miast i lokalizacji przedsiębiorstw na obszarach miejskich ukazują się dosyć sporadycznie (Rutkowska-Gurak 2000; Wilk 2001; Stryjakiewicz 2005; Śleszyński 2002a, 2006)¹. Wynika to zapewne nie tyle ze słabości metodologicznej, gdyż zagadnienia osadnicze należą do najsilniej rozwiniętych w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej, co z olbrzymich trudności w zgromadzeniu odpowiednich szczegółowych danych. Powyższy powód jest zresztą po 1989 roku poważnym ograniczeniem nie tylko tej dziedziny badań (Śleszyński 2007b).

¹ W ostatniej z wymienionych pozycji można również znaleźć omówienie prowadzonych dotychczas badań w Polsce w zakresie lokalizacji przedsiębiorstw i działalności gospodarczej w miastach.

Bezpośrednią przyczyną podjęcia prezentowanych badań był zatem brak szczegółowych analiz i tym samym niezadawalająca wiedza na temat struktur przestrzennych lokalizacji działalności gospodarczej w miastach Polski. Niniejsze studia wpisują się w nurt zainteresowań autora, dotyczących geografii przedsiębiorstw i gospodarczych funkcji kontrolnych, prowadzonych od kilku lat, w skali wewnątrzmięskiej przede wszystkim dla Warszawy. Niniejsza publikacja została przygotowana w ramach projektu badawczego Ministerstwa Nauki pt. *Kierunki rozwoju funkcji kontrolnych w przestrzeni gospodarczej Polski po 1989 r.* Wynikiem pierwszej części projektu jest opublikowana praca pt. *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski* (Śleszyński 2007a). Przedstawiane opracowanie jest kontynuacją tych badań i uszczegółowieniem analiz do poziomu zróżnicowań struktury przestrzennej dużych miast.

W badaniach lokalizacji przedsiębiorstw w mieście, podobnie jak w większości badań osadniczych, można najogólniej wyróżnić podejście morfologiczne, dynamiczne (ewolucyjne, historyczne), funkcjonalne i behawioralne. Pierwsze z nich dotyczy rozmieszczenia przedsiębiorstw i jest charakterystyczne dla początkowych etapów badań nad jakimś zjawiskiem, kiedy potrzebna jest ogólna informacja o strukturze przestrzennej i podstawowych prawidłowościach w niej występujących. Ujęcie dynamiczne rejestruje zmiany zachodzące w czasie i pozwala na uchwycenie prawidłowości w zakresie różnic w preferencji lokalizacji na określonych obszarach miasta. Pozostałe dwa podejścia są bardziej zaawansowane i związane są z wyjaśnianiem lokalizacji przedsiębiorstw. Badania mogą być prowadzone z punktu widzenia powiązań i relacji pomiędzy poszczególnymi jednostkami, a zatem wpływu jednego elementu na drugi (ujęcie funkcjonalne), albo też pod względem przyczyn określonych zachowań lokalizacyjnych podmiotów decyzyjnych (ujęcie behawioralne). W tym ostatnim ujęciu geografowie wkraczają w zakres przedmiotowy socjologii, a nawet psychologii społecznej, gdyż badane są np. uwarunkowania wyborów lokalizacyjnych zarządów spółek.

Niniejsza praca mieści się przede wszystkim w nurcie morfologicznym i funkcjonalnym, a częściowo ewolucyjnym. Po pierwsze, analizie podlega rozmieszczenie spółek w przestrzeni miast, które przyjmuje się jako efekt działania różnorodnych procesów w okresie przejścia z gospodarki nakazowo-rozdzielczej do wolnorynkowej, czyli transformacji. Po drugie, badane są powiązania pomiędzy przedsiębiorstwami, które mają za zadanie ustalić stopień wzajemnej zależności. Wychodząc z założenia, że obecnie obserwowana struktura przestrzenna siedzib przedsiębiorstw powstała na nowo w okresie transformacji (wykorzystując w oczywisty sposób pewne istniejące wcześniej struktury, jak choćby siedziby państwowych przedsiębiorstw), można określić kierunek zmian lokalizacyjnych po 1989 roku. Z tego względu praca mieści się częściowo

w nurcie ewolucyjnym, zastrzegając, że przedmiotem badań nie jest typowe porównanie struktury przestrzennej występującej w różnych przekrojach czasowych.

Cele pracy można zatem sformułować jako poznawcze, metodyczne i aplikacyjne. Cele poznawcze uważa się za podstawowe. Można je scharakteryzować w następujący sposób:

- 1) rozpoznanie struktury przestrzennej dużych przedsiębiorstw w większych miastach Polski przy niemal zupełnym braku wiedzy na ten temat (poza Warszawą);
- 2) ustalenie prawidłowości związanych z położeniem względem poszczególnych struktur wewnątrzmijskich w mieście (centrum, strefa zewnętrzna), a zróżnicowaniem przedsiębiorstw (rodzaj działalności, własność, wielkość);
- 3) ustalenie stopnia koncentracji siedzib spółek w miastach o różnych wielkościach i specyfice administracyjno-osadniczej i funkcjonalnej;
- 4) rozpoznanie struktury powiązań pomiędzy największymi przedsiębiorstwami w strukturze przestrzennej dużego miasta na przykładzie Warszawy.

Cele metodyczne są traktowane jako uzupełniające. Wynikają one z faktu, że prace dotyczące wewnątrzmijskiej geografii przedsiębiorstw w większym stopniu były dotychczas w Polsce prowadzone dosyć rzadko. Zamiarem jest zatem implementacja metodologii i metodyki stosowanej w innych obszarach badawczych, w tym w odniesieniu do lokalizacji przedsiębiorstw w stosunku do sieci lub systemów administracyjno-osadniczych (Śleszyński 2007a). Innymi słowy, badania mają między innymi odpowiedzieć na pytanie, jakie są różnice i podobieństwa pomiędzy lokalizacją i powiązaniem podmiotów gospodarczych w skali wewnątrzmijskiej w stosunku do stwierdzonych w wymiarze krajowym i czy możliwe jest zastosowanie tych samych lub zmodyfikowanych podejść i metod badawczych.

Cele aplikacyjne są związane z zastosowaniem wyników badań w praktyce urbanistycznej i zarządzaniu ośrodkami miejskimi. Analizy powinny dać nie tylko źródło wiedzy na temat koncentracji aktywności gospodarczej w różnych rejonach miasta, ale również umożliwić analizę jej efektywności w stosunku do struktury przestrzennej poszczególnych ośrodków. Lokalizacja zarządów spółek, ze względu na generowanie miejsc pracy i rozliczne efekty mnożnikowe, ma bowiem olbrzymie znaczenie dla kształtowania systemów komunikacyjnych.

Dla celów niniejszego opracowania konieczne jest zdefiniowanie podstawowych pojęć. Przedmiotem badań jest *przedsiębiorstwo*, które przyjmuje się jako realnie istniejący podmiot, wyodrębniony prawnie, organizacyjnie oraz ekonomicznie. Jest ono aktywne, to znaczy prowadzi działalność gospodarczą, w celu osiągnięcia zysku. W dalszej części pracy zamiennie używa się też sformułowań *podmiot (gospodarczy)*, ewentualnie *spółka*. Trzeba zaznaczyć,

że z prawnego punktu widzenia jest to uproszczenie, bowiem kodeks cywilny i kodeks spółek handlowych dosyć ściśle rozgraniczają wymienione pojęcia (choć trzeba zauważyć, że zdecydowana większość największych podmiotów gospodarczych to spółki prawa handlowego). Z tych względów nie używa się też w pracy pojęcia *firma*, mającego wyraźne znaczenie związane z przynależnością do określonego przedsiębiorcy – zarówno prawnego, jak i osoby fizycznej (czyli np. dotyczące posiadania nazwy, znaku towarowego, itd.).

Przedstawiona wyżej definicja przedsiębiorstwa oznacza jego samodzielność decyzyjną. Jest to podstawą do określenia gospodarczych funkcji kontrolnych, tak jak to miało miejsce we wspomnianej pracy autora (Śleszyński 2007a). Scharakteryzowano je tam najogólniej jako funkcje związane z zarządzaniem i administracją. Określenie *kontrolne* przyjmowane jest również tak, jak ma to miejsce najczęściej w literaturze światowej (*control function*). Wynika ono z faktu, że w przypadku przedsiębiorstw rynkowych lepiej oddaje sprawowanie władzy nad czymś lub na jakimś obszarze w odróżnieniu od władzy formalnej, jak ma to miejsce np. w odniesieniu do publicznych funkcji administracyjnych (Domański B., 1997).

Ze względu na tematykę opracowania, w tekście używa się bardzo często sformułowań koncentracja i dekoncentracja oraz centralizacja i decentralizacja. Nie są to pojęcia zamienne. Pierwsze dwa są rozpatrywane w odniesieniu do struktury przestrzennej, a kolejne – w stosunku do funkcji. A zatem określeń koncentracji lub dekoncentracji używa się w odniesieniu do stanu lub procesu zmieniającego elementy jakiegoś układu, np. fizycznie istniejących, w sensie infrastruktury, siedzib zarządów. Pojęcie centralizacji i decentralizacji stosowane jest w celu objaśniania zmian funkcji, czyli relacji pomiędzy dwoma elementami, najczęściej posiadającej własność wpływu.

1.2. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE I METODY BADAŃ, ZAKRES CZASOWY I PRZESTRZENNY

Jak wspomniano w poprzednim podrozdziale, poważnym problemem dla prowadzenia badań nad lokalizacją przedsiębiorstw w przestrzeni miast są trudności w uzyskaniu wiarygodnego materiału statystycznego. W Polsce istnieje następujące źródła, które mogą być wykorzystane do analiz:

- 1) Krajowy Rejestr Podmiotów Gospodarczych (KRUPGN) – baza REGON, prowadzony przez właściwe urzędy statystyczne i w rezultacie będący w posiadaniu przez Główny Urząd Statystyczny. Baza ta obejmuje wszystkie podmioty legalnie działające w Polsce, jednak ze względu na brak konieczności zgłaszania zaprzestania lub zawieszenia działalności, dane te są obarczone błędami. Według badań E. Nowosielskiej (2000)

i W. Kamińskiej (2006), błąd ten może dochodzić nawet do 30% w niektórych latach, przede wszystkim w kategorii zakładów osób fizycznych. Z kolei badania autora (Śleszyński 2007b) wskazują wyraźnie na jeszcze inny problem, związany ze znacznym przeszacowaniem zatrudnienia. Jednak ta właśnie baza, ze względu na dostępność i podstawową liczbę informacji (rodzaj własności i działalności, kategoria liczby pracujących), jest najpowszechniej wykorzystywana, choć do części wyników badań można mieć poważne zastrzeżenia;

- 2) dane Urzędów Skarbowych, posiadających informację podatkową dla zarejestrowanych podmiotów. Dane te są bardziej wiarygodne, niż REGON, gdyż obejmują jednostki objęte przepisami podatkowymi, a więc faktycznie prowadzące działalność. Ze względu na tajemnicę finansową, badaczom rzadko udaje się uzyskać dane, a jeśli tak, to w zagregowanej postaci (Kamińska 2006);
- 3) różnego rodzaju nieodpłatne informatory, takie jak książki telefoniczne, internetowe bazy adresowe (Baza Firm, Teleadreson, Polskie Książki Telefoniczne, Panorama Firm, Polish Yellowpages i in.), które zawierają wprawdzie bogatą i na ogół wiarygodną bazę faktycznie działających przedsiębiorstw, ale jest ona zwykle słabo uporządkowana. Często też, poza szczegółową informacją adresową i rodzajem działalności firmy, niewiele więcej można uzyskać. Dane te przydają się szczególnie w badaniach rozmieszczenia wyspecjalizowanych działalności;
- 4) bazy gromadzone przez różnego rodzaju organizacje zrzeszające podmioty, często wskutek obowiązkowych przepisów (cechy, zrzeszenia związkowe i regionalne). Podobnie jak w pkt. 3, są dobrym źródłem dla badań nad lokalizacją wybranych działalności (Wilk 2001);
- 5) w przypadku największych przedsiębiorstw, w tym zwłaszcza spółek handlowych oraz giełdowych, istnieje najbogatsza baza informacyjna związana z zasadą transparentności (przejrzystości), a więc z koniecznością okresowego podawania do publicznej wiadomości wyczerpujących informacji o przedsiębiorstwie, np. w postaci corocznych raportów. Niezwykle pracochłonne jest zatem ich zbieranie i przygotowanie w postaci porównywalnej bazy, służącej do dalszych analiz, jednak dzięki temu, że dane te pochodzą ze źródeł pierwotnych, cechuje je największa wiarygodność;
- 6) komercyjne bazy danych, będące często bardziej rozbudowanymi wersjami informatorów książkowych i internetowych. Jedną z najobszerniejszych i dostępnych w Polsce, jest baza Hoppenstedt Bonnier, zawierająca szczegółowe informacje o około 60 cechach, związanych z zatrudnieniem, strukturą organizacyjną i własnościową, przychodach, a także o głównej kadrze zarządzającej. Baza ta zawiera dane o największych

przedsiębiorstwach w Polsce w liczbie: około 15 tys. (wersja marketingowa) i 60 tys. (wersja podstawowa, nie zawierająca informacji osobowych). W badaniach wewnętrznych baza ta była dotychczas wykorzystywana tylko dla Warszawy (Śleszyński 2002a).

W niniejszym opracowaniu wykorzystano ostatnie źródło, czyli bazę Hoppenstedt Bonnier według stanu na koniec 2004 roku. Wybór czasowy był powodowany faktem, że dotyczył przełomowego okresu, kiedy Polska stała się członkiem Unii Europejskiej. A zatem niniejsza analiza stanowi swego rodzaju podsumowanie zmian w lokalizacji przedsiębiorstw, jakie zaszły w okresie transformacji politycznej i społeczno-gospodarczej w największych miastach po 1989 roku.

W sytuacjach, gdy w bazie Hoppenstedt Bonnier występowały braki, konieczne było korzystanie ze źródeł pierwotnych, tj. najczęściej z informacji podawanych na stronach internetowych przedsiębiorstw, w tym ich raportów rocznych i kwartalnych. Dotyczyło to przede wszystkim ustalenia lub uściślenia struktury właścicielskiej w przypadku dużych spółek.

W opracowaniu zastosowano metody, tradycyjnie wykorzystywane w badaniach nad strukturą przestrzenną działalności gospodarczej – np. iloraz lokalizacji, stopień koncentracji, itp. Pewnym *novum* metodycznym w geografii było zastosowanie miary udziałów akcjonariuszy spółek do analizy powiązań pomiędzy przedsiębiorstwami. Szczegółowe zagadnienia związane z możliwościami i ograniczeniami tej metody w badaniach przestrzennych (kierunki kontroli, złożoność relacji, siła wpływu) zawarto we wcześniejszej pracy (Śleszyński 2007a), a w podrozdziale 4.1 przedstawiono zmodyfikowany do celów niniejszego studium skrót zamieszczonych tam objaśnień.

Zakres przestrzenny analiz ograniczono poprzez wybór miast, koncentrujących największą liczbę przedsiębiorstw, a więc najważniejszych z punktu widzenia rozwoju działalności gospodarczej. Określono je na podstawie klasyfikacji MEGA (*Metropolitan European Growth Areas*), według której na obszarze Polski znajduje się 8 ośrodków (ryc. 1; tab. 1)². Obszar szczegółowych analiz

² Europejskie Metropolitalne Obszary Wzrostu, Europejskie Obszary Wzrostu Metropolii – MEGA's (*Metropolitan European Growth Areas*). Klasyfikacja obejmuje 74 miasta z krajów Unii Europejskiej. Wyróżnia się 2 miasta globalne (Paryż i Londyn), 17 europejskich „motorów” lub „lokomotywy” (*engine*; Amsterdam, Barcelona, Berlin, Bruksela, Düsseldorf, Frankfurt n. Menem, Hamburg, Kolonia, Kopenhaga, Madryt, Mediolan, Monachium, Rzym, Stuttgart, Sztokholm, Wiedeń i Zurych), 8 silnych MEGA's (Ateny, Dublin, Göteborg, Helsinki, Lozanna, Manchester, Oslo, Turyn), 24 potencjalne MEGA's (Antwerpia, Arhus, Bergen, Bilbao, Bolonia, Bratysława, Brema, Budapeszt, Edynburg, Glasgow, Lille, Lizbona, Luksemburg, Lyon, Malmö, Marsylia, Neapol, Nicea, Palma de Mallorca, Praga, Rotterdam, Tuluza, Walencja i Warszawa) oraz 23 słabe MEGA (Bordeaux, Bukareszt, Cork, Genua, Gdańsk, Hawr, Katowice, Kraków, La Valletta, Lublana, Łódź, Porto, Poznań, Ryga, Sewilla, Sofia, Southampton, Szczecin, Tallin, Timisoara, Turku, Wilno i Wrocław). Jest to jedna z wielu klasyfikacji europejskiego systemu miast, jednak zdobyła spore uznanie ze względu na kompleksowość i szczegółowość analiz.

Tabela 1. Podstawowe dane o analizowanych przedsiębiorstwach według ośrodków miejskich (2004).

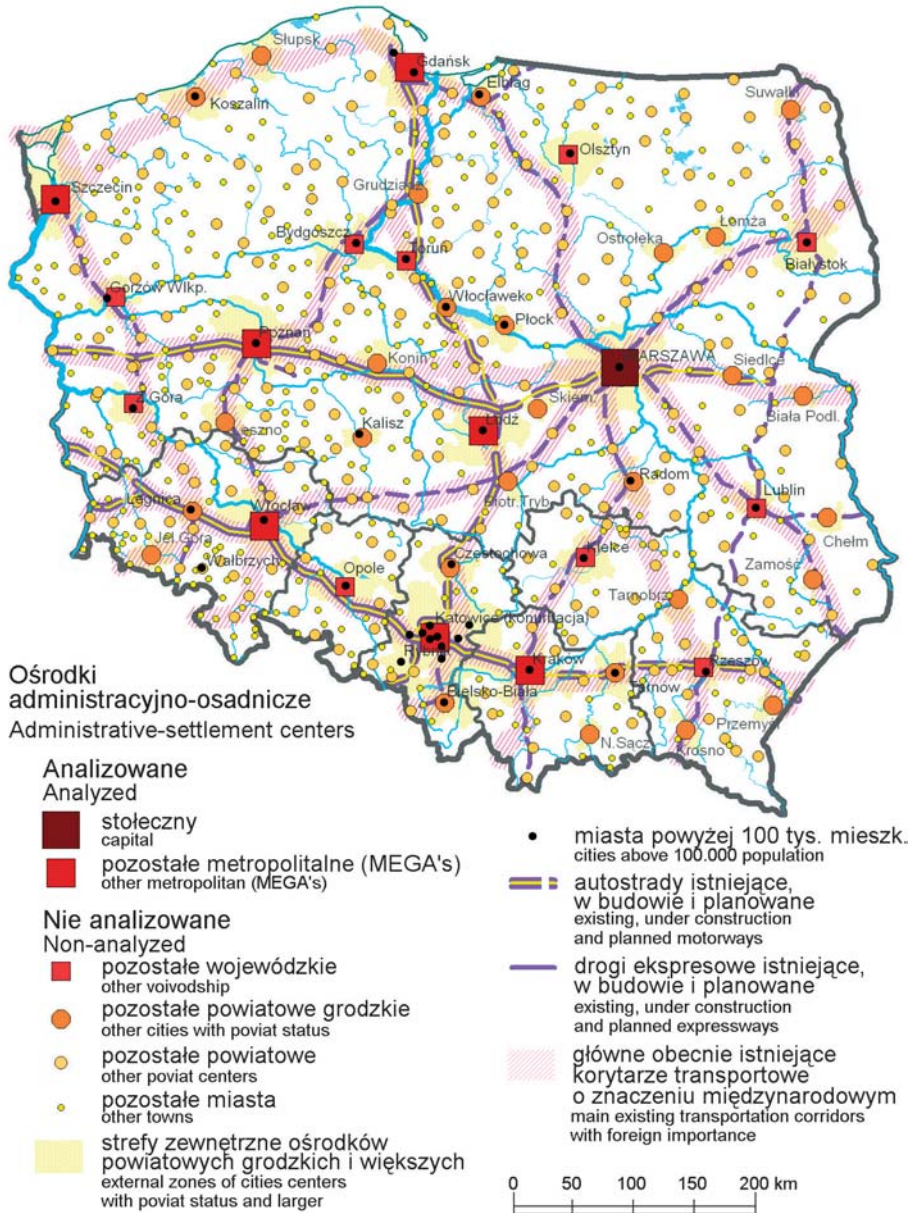
Miasto	Siedziby		Przychody					Zatrudnienie	
			wartość		struktura dominującej lub głównej własności				
	liczba	%	mld zł	%	publiczna	prywatna krajowa	zagra-niczna	tys.	%
Katowice	192	5,0	62,9	8,4	37,5	37,7	24,8	217,4	12,2
Kraków	363	9,5	51,3	6,9	8,1	45,0	46,9	134,3	7,6
Łódź	243	6,4	25,1	3,4	40,2	38,8	21,0	80,0	4,5
Poznań	366	9,6	52,2	7,0	13,1	33,2	53,7	97,1	5,5
Szczecin	146	3,8	19,5	2,6	55,1	26,4	18,5	42,7	2,4
Trójmiasto	358	9,4	40,8	5,5	8,4	75,8	15,7	101,7	5,7
Warszawa	1 859	48,8	465,7	62,3	15,1	22,7	62,2	999,8	56,3
Wrocław	283	7,4	29,7	4,0	10,6	54,1	35,3	102,8	5,8
RAZEM	3 810	100,0	747,2	100,0	17,7	31,0	51,3	1 775,8	100,0

zdefiniowano dalej jako główne miasta, pełniące funkcje rdzeni ośrodków metropolitalnych. Badania przeprowadzono dla 8 miast: Warszawy, Szczecina, Trójmiasta, Poznania, Łodzi, Wrocławia, Katowic i Krakowa. W tej grupie 6 ośrodków jest wyraźnie monocentrycznych, a 2 – policentryczne (Trójmiasto, Katowice). Spośród tych dwóch ostatnich szczegółową lokalizację udało się przeprowadzić dla zespołu miejskiego Gdańska, Gdyni i Sopotu, natomiast w przypadku konurbacji górnośląskiej ze względów wyłącznie technicznych analiza została ograniczona do Katowic.

Optymalnym rozwiązaniem byłoby przeprowadzenie analizy lokalizacji siedzib przedsiębiorstw w układzie szerszym, niż granice administracyjne miast, a więc z włączeniem stref podmiejskich. Nie przeprowadzono ich z tego powodu, że wcześniejsze badania (Śleszyński 2007a) dość wyraźnie wskazały, że lokalizacja siedzib jest skoncentrowana w głównych miastach. Jedynie w przypadku Warszawy można mówić o bardziej znaczących efektach dyspersji lokalizacji zarządów. Stąd też rozszerzenie analiz na strefy podmiejskie wprawdzie poprawiłoby wiedzę na temat rozmieszczenia funkcji kontrolnych w przestrzeni społeczno-gospodarczej, ale niekoniecznie badania te wniosłyby wiele nowego do wyjaśnienia tworzenia się struktur gospodarczo-przestrzennych, przy dosyć dużych nakładach pracy na ich przeprowadzenie.

W badaniach zajmowano się większymi przedsiębiorstwami. Ich wybór został dokonany arbitralnie poprzez wyselekcjonowanie z posiadanej bazy przedsiębiorstw w całej Polsce 10 tys. największych według kolejności ich

przychodów z całokształtu działalności w 2004 roku. Najmniejsze z nich osiągnęło obroty w wysokości 15,6 mln zł (w cenach bieżących). W 8 największych miastach Polski było tych podmiotów 3810 (38,1%). Miały one łączne



Ryc. 1. Struktura przestrzenna kategorii administracyjno-osadniczych.
Spatial structure of administrative-settlement categories.

przychody w wysokości 747 mld zł, co stanowiło 46,1% dla liczby 10 tys. największych podmiotów i 46,9% dla całkowitej liczby 3,3 mln przedsiębiorstw zarejestrowanych wówczas w Polsce.

Ze względu na koncentrację siedzib przedsiębiorstw, analizy powiązań kapitałowych podjęto jedynie w ośrodku stołecznym. Badaniami objęto 102 duże przedsiębiorstwa (o obrotach powyżej 130 mln zł), których udziałowcami były inne duże podmioty zlokalizowane w Warszawie lub Skarb Państwa i dla których uzyskano szczegółowe dane dotyczące struktury akcjonariatu. Przychody tych podmiotów osiągnęły 165,7 mld zł, a więc ponad 1/3 obrotów analizowanych warszawskich podmiotów (ze zbioru o przychodach powyżej 15,6 mln zł).

2. ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY I PRZESTRZENNY DUŻYCH MIAST W OKRESIE TRANSFORMACJI

2.1. PRZEMIANY BAZY EKONOMICZNEJ I ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENI MIAST

Zmiana systemowa, polegająca na wprowadzeniu odmiennego modelu rozwoju społeczno-gospodarczego w najbardziej wyraźny sposób uwidoczniła się w miastach. Wynika to zarówno z faktu, że są one głównymi ogniwami przestrzeni społeczno-gospodarczej, jak też z wewnętrznej komplikacji strukturalno-organizacyjnej, ograniczonej urbanistycznie do niewielkich powierzchni. Stąd też miasta polskie po 1989 roku stały się areną żywiołowych nieraz procesów transformacyjnych. Przekształceniom ulegały wszystkie podstawowe struktury, związane z działalnością człowieka: społeczne, gospodarcze i infrastrukturalne, najczęściej w bardzo różnym stopniu. J. J. Parysek (2005) różni tutaj znaczenie czynników endogenicznych, takich jak zmiana ustroju, działania samorządu terytorialnego czy sytuacja demograficzna oraz czynników egzogenicznych, a mianowicie globalizacji, metropolizacji, przemian poindustrialnych oraz integracji europejskiej.

Według dużej części badaczy, tempo zmian oraz ich zakres ilościowy i jakościowy uprawniają do postawienia tezy o przejściu od modelu miasta socjalistycznego do postsocjalistycznego. Zdaniem G. Węclawowicza (1996, 1997), Z. Rykła (1999) oraz A. Zborowskiego (2005), do najważniejszych procesów politycznych i gospodarczych, wywierających wpływ na przekształcenia miast po 1989 roku należą:

- a) powrót mechanizmów rynkowych – renty gruntowej;
- b) zmiany w strukturze własnościowej ziemi;
- c) przesunięcie kontroli nad przestrzenią z centrum do władz lokalnych;
- d) wzrost liczby aktorów rywalizujących o przestrzeń miasta;
- e) zmiana kryteriów alokacji przestrzennej z politycznych na ekonomiczne;
- f) radykalne przemiany struktury zatrudnienia;
- g) formowanie się nowej struktury społecznej.

Według cytowanego G. Węclawowicza, powoduje to określone następstwa dla kształtowania struktury przestrzennej:

- a) wzrost zróżnicowań społeczno-przestrzennych;
- b) przemiany krajobrazu miejskiego i architektury;

- c) przemiany symboliki wielu miejsc i nadanie im przedkomunistycznych lub nowych wartości;
- d) wzrost intensywności użytkowania ziemi i zmiany funkcji, zwłaszcza w centralnych częściach miasta;
- e) zmiana zachowań przestrzennych mieszkańców, np. w zakresie zakupów i dojazdów do pracy.

Opisane zmiany w najbardziej spektakularnym stopniu dotyczyły największych ośrodków, najbardziej podatnych na zmiany. Ze względu na przywrócenie mechanizmów renty gruntowej szczególnie duże zmiany dotyczyły centrów miast i innych miejsc o dobrej dostępności komunikacyjnej. Zachodziły tam (i zachodzą w dalszym stopniu) różnorodne procesy, m.in. deindustrializacja, przemiany w handlu i usługach, ewolucja funkcji mieszkaniowej oraz przemiany zróżnicowań i zachowań społeczno-przestrzennych. Następował też konflikt pomiędzy funkcjami lokalnymi a centralnymi. Wzrosła rola samorządów i społeczności lokalnych w kształtowaniu polityki przestrzennej i przestrzeni. Wzrost liczby różnorodnych podmiotów – przedsiębiorstw rynkowych, instytucji publicznych i niepublicznych, organizacji, stowarzyszeń, itp., w naturalny sposób spowodował konkurencję o przestrzeń miejską (konkurencję przestrzenną) i tym samym rozliczne interakcje.

Jakkolwiek okres gospodarki socjalistycznej Polska ma najprawdopodobniej bezpowrotnie za sobą, tak pozostał problem „spuścizny”, rozumianej też jako wspomniane „miasto socjalistyczne” czy też „miasto postsocjalistyczne”. Aspekt ten ma wymiar przede wszystkim fizyczny (materialny) i organizacyjny. G. Węclawowicz (1997) pisze, że stara struktura fizyczna miasta będzie jeszcze jakiś czas narzucała i ograniczała zachowania i działalność społeczną, dostosowaną do nowych wymogów gospodarki rynkowej, a w rezultacie zwiększy koszty funkcjonowania miast. W sensie organizacyjnym warto zwrócić uwagę na inercję zachowań ludzkich – nie tylko utrwalonych norm postępowania, przyzwyczajzeń, stereotypów, ale również pewien bezwład lub „skostniałość” instytucjonalną planowania przestrzennego. Okazuje się również, że rozwój ośrodków miejskich i szerzej, obszarów zurbanizowanych – w najbardziej ogólnym sensie, oznaczającym ilościowe i jakościowe zmiany polepszające stan gospodarki i zaspokojenie potrzeb ludzkich, zależy w największym stopniu od gruntownej przebudowy struktury przestrzennej miasta, a zwłaszcza jego centrum, koncentrującym najważniejsze funkcje.

Równocześnie najmniej zmianom poddaje się struktura przestrzenna, czyli system poszczególnych elementów składających się na miasto (strefy funkcjonalne, systemy komunikacyjne, osiedla, zbiorowości ludzkie) wraz z relacjami

między nimi. Wynika to z faktu, że wszelka wielkoskalowa infrastruktura w warunkach zmian systemowych zachowuje największą inercję. Stąd wniosek, że istniejące makrostruktury przestrzenne w miastach w następnych dekadach zostaną w dużym stopniu zachowane. Dotyczy to w wysokim stopniu tkanki mieszkaniowej, przede wszystkim w postaci zabudowy wielorodzinnej. Istniejące nowe inwestycje, zrealizowane po 1989 roku, to zaledwie ułamek istniejących zasobów. A zatem zarówno nowe inwestycje biurowe, jak też osiedla mieszkaniowe, nie staną się na ogół nowymi dzielnicami, lecz raczej będą pełnić rolę uzupełniającą lub w najlepszym razie równorzędną w sensie wypełnienia przestrzeni.

Inwestycje niemieszkaniaowe, przede wszystkim biurowe a następnie handlowe, związane są ujawnionym popytem na usługi w stopniu znacznie większym, niż dotychczas (Micek, Jarczewski 2003). W pierwszej dekadzie transformacji na podstawie szczegółowych wyliczeń zwracano uwagę na szybki wzrost znaczenia sektora usługowego w gospodarce największych miast, zwłaszcza Warszawy (Korcelli 1995b; 1996-1997; Gawryszewski in. 1998; Komorowski 2000; Nowosielska 2000; Parysek 2005), co odbywało się kosztem przemysłu (Misztal 1998; Rutkowska-Gurak 2000). W drugiej dekadzie tendencja ta została utrzymana, a zatem mieliśmy do czynienia z pogłębianiem się procesów polaryzacji regionalnej (Gorzelałak, Smętkowski 2005; Węclawowicz i in. 2006). Polegało to najogólniej na tym, że dobrze rozwinięte ośrodki, znajdujące się na wyższych szczeblach administracyjno-osadniczych, charakteryzowało na ogół szybsze tempo przemian restrukturyzacyjnych i prywatyzacji gospodarki. Dotychczas nie powstała spójna koncepcja teoretyczna (teoria transformacji miast polskich, i ogólniej, postsocjalistycznych lub postkomunistycznych), wyjaśniająca w wyczerpujący sposób występujące tu wszystkie podstawowe mechanizmy i procesy³, jednak wśród badaczy panuje zgodna opinia co do przyczyn powodzenia lub porażki rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych ośrodków. Dokonując pewnej systematyzacji w rozlicznym

³ Pewne próby stworzenia takiej koncepcji były podejmowane przez geografów, zwłaszcza przez G. Węclawowicza (1996, 1997, 2000, 2002), S. Liszewskiego (2001) i A. Zborowskiego (2005). Szczególnie S. Liszewski podejmuje „konstrukcję (...) modelu przemian zachodzących w przestrzeni miejskiej miasta postsocjalistycznego”, proponując wstępną syntezę zachodzących procesów w 4 strefach: centrum miasta, strefie wewnętrznej, zewnętrznej i podmiejskiej, choć wnioski te, co zresztą przyznaje sam autor, są wstępne, a w świetle napływających wyników badań i pojawiającej się od tego czasu literatury wymagają weryfikacji. Dla innych krajów Europy Środkowej warto zaznajomić się z pracami szczególnie L. Sýkory i R. Matloviča, dostępnych w Polsce poprzez cytowane wcześniej publikacje pokonferencyjne „Konwersatorium Wiedzy o Mieście” (Sýkora 2000; Matlovič i in. 2001); zob. ponadto: R. Matlovič (1998), L. Sýkora (2001) oraz R. Matlovič i A. Sedláková (2007).

zbiorze badań empirycznych, opinii i poglądów⁴, podstawowe czynniki wpływające na rozwój polskich miast w okresie transformacji wymienić można w następujący sposób:

- A) Struktura społeczno-gospodarcza miast przed 1989 rokiem (stan wyjściowy). W dosyć zgodnej opinii duże znaczenie ma tutaj monofunkcyjność lub wielofunkcyjność ośrodków (pod szeroko rozumianym względem społecznym, gospodarczym i kulturowym), w tym udział przemysłu. Miasta o gospodarkach mało zróżnicowanych, uzależnionych często od jednego lub kilku dużych zakładów przemysłowych, w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych okazywały się mało elastyczne i przeżywały nieraz poważny kryzys (konurbacja górnośląska, Łódź). W szczególności dotyczyło to najmniejszych miast, gdzie upadek jedyne go dużego zakładu pociągał za sobą degradację nie tylko danego ośrodka, ale też i regionu otaczającego.
- B) Renta położenia (geograficzna, lokalizacyjna), związana z nowymi czynnikami lokalizacji. Dotyczyło to zwłaszcza położenia w tych miejscach, w których zmiana systemu społeczno-gospodarczego przyniosła wystąpienie korzyści z handlu i ogólnie otwarcie na gospodarkę światową, a w tym reorganizację powiązań międzynarodowych Polski. W pierwszej kolejności korzyści odniosły miasta przygraniczne, ale był to sukces stosunkowo krótkotrwały. Ze względu na brak sprawnej i nowoczesnej sieci

⁴ Badania na ten temat należą do najchętniej podejmowanych w szeroko rozumianych naukach regionalnych i „przestrzennych” po 1989 roku. W ostatnich latach notuje się szczególnie podwyższoną aktywność w tym zakresie wśród geografów; zob. większe prace empiryczne, syntetyczne, przeglądy i podsumowania istniejących badań z ostatnich 3-4 lat mających bezpośredni lub silny związek z problematyką miast i procesów urbanizacji w publikacjach książkowych (Chojnicki, Czyż 2006; Czepczyński 2006; Czyż, Rogacki 2005; Gaczek i in. 2006; Górz 2006; Gutry-Korycka 2005; Jażdżewska 2005, 2006, 2007; Jewtuchowicz, Suliborski 2006; Kotus 2005; Krzysztofik 2006; Lisowski 2005; Madurowicz 2007; Makiela 2007; Parysek 2005; Parysek, Tölle 2007; Rogacki 2007; Rydz 2007; Sagan, Smith 2005; Słodczyk, Klimek 2006; Słodczyk, Rajchel 2006; Słodczyk, Szafranek 2006; Sokołowski 2007; Strykiewicz 2005; Szymańska 2007; Śleszyński 2006, 2007a; Walkiewicz 2006; Węclawowicz 2007; Węclaw-Michniewska 2006; Zborowski 2005; Ziolo 2007). Porównywalną liczbę prac na temat rozwoju dużych miast i metropolizacji znajdziemy w publikacjach specjalistów z zakresu gospodarki przestrzennej i (lub) rozwoju regionalnego (Bagiński 2006; Bald, Markowski 2005; Czarnecki 2006; Gorzelak, Smętkowski 2005; Heffner, Marszał 2007; Kochanowski 2005; Kowalewski 2006; Lorens 2005, 2006, 2007; Łyszczak, Wilk 2005; Markowski 2005; Markowski, Marszał 2006; Markowski, Stawasz 2007; Marszał 2005, 2008; Marszał, Makiela 2005; Marszał, Zmitrowicz 2007; Marszał, Stawasz 2006; Niziołek 2008; Ossowicz, Zipser 2006; Parteka 2005; Przygodzki 2006; Szoltek 2006; Werner i in. 2006), dosyć liczne są też studia socjologiczne, antropologiczne i etnologiczne (Budzyńska 2007; Bukowska-Floreńska 2006; Jałowiecki i in. 2005; Jałowiecki, Łukowski 2007; Kloch, Stawarz 2005; Majer 2007; Malinowski, Solecki 2007; Rewers 2005; Świącicka 2006; Załuski 2006).

transportowej, renta położenia dotyczyła też położenia względem nielicznych odcinków autostrad (zyskały na tym zwłaszcza Wrocław i Poznań, a w ostatnim czasie Łódź).

- C) Otwarcie gospodarki i napływ kapitału zagranicznego, związany silnie z opisanymi wyżej uwarunkowaniami wewnętrznymi (krajowymi). Wśród uwarunkowań zewnętrznych wymienić można przede wszystkim strategie lokalizacyjne korporacji międzynarodowych, objaśniane zwłaszcza koncepcjami wypracowanymi w ekonomii, tj. nową „eklektyczną” teorią inwestycji zagranicznych J. Dunninga, międzynarodowym cyklem życia produktu J. Vernona oraz modelem centrum-peryferie J. Friedmana. Ta ostatnia grupa czynników miała poważne znaczenie dla rosnącej przewagi Warszawy jako ośrodka koncentracji inwestycji zagranicznych (szczególnie w usługach wyższego rzędu) nad pozostałymi większymi miastami, a tym samym lokalizacji filii i oddziałów zarządów korporacji międzynarodowych, czyli pogłębianiu się dysproporcji w zarządzaniu gospodarczym na najwyższych szczeblach hierarchicznych.
- D) Cechy indywidualno-osobowościowe członków elit lokalnych (samorząd, biznes, kultura), takie jak przywództwo polityczne, charyzma, kreatywność, umiejętność współpracy, itd., mające związek ze sprawnym i efektywnym zarządzaniem. Tematyka ta jest szczególnie podkreślana w pracach z zakresu ekonomii i gospodarki przestrzennej.

Odpowiedź na pytanie, dlaczego dokładnie te, a nie inne ośrodki zyskiwały w okresie transformacji, a inne traciły, nie jest jednak do końca wyjaśniona i zapewne długo jeszcze będzie przedmiotem analiz, dyskusji, a nawet ostrych sporów. Zasadniczy jest przy tym problem, w jaki sposób można mierzyć ów sukces lub stagnację gospodarczą i co to znaczy ogólnie rozwój społeczno-gospodarczy, gdyż w zależności od przyjmowanych mierników, wyniki analiz mogą być diametralnie różne³.

Najpoważniejszą przesłanką do określenia zmian w okresie transformacji jest analiza struktury zatrudnienia, dająca orientację w podstawowych kierunkach przekształceń strukturalno-gospodarczych, tj. procesów deindustrializacji

⁴ Przykładowo w pierwszej dekadzie transformacji powstało wiele analiz, wykazujących silne przewagi konkurencyjne zachodniej i północnej Polski (w takich diagnozach celował zwłaszcza Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego EUROREG oraz Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową). Tymczasem sytuacja społeczno-gospodarcza tych obszarów była katastrofalna (zwłaszcza wysokie jawne i ukryte bezrobocie, w niektórych rejonach osiągające 50% populacji czynnej ekonomicznie i 80% w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym), z tendencją do pogłębiania się. Był to oczywisty efekt uwzględnienia niewłaściwych mierników, zwłaszcza stanu infrastruktury lokalnej, która miała związek nie tyle z rozwojem społeczno-gospodarczym, co z inwestycjami z okresu PRL.

i serwicyzacji. Jednak i tutaj badacze napotykają na olbrzymie utrudnienia związane z niezadowalającą jakością materiałów statystycznych. Z powodu nierzetelności w oficjalnych bazach statystycznych oraz braku informacji o strukturze zatrudnienia w najmniejszych podmiotach (w zależności od okresu, poniżej 5 lub 10 pracujących), w zasadzie możliwe są tylko porównania pomiędzy spisami powszechnymi, które i tak nie dają informacji o liczbie dojeżdżających do pracy. Jest to podstawowy problem, który powinien być rozwiązany przy okazji najbliższego spisu powszechnego (prawdopodobnie w 2011 roku).

Mając na uwadze powyższe zastrzeżenia, w tabeli 2 przedstawiono zmiany liczby i struktury zatrudnienia w największych miastach w okresie międzywójkowym (1988-2002). Wyniki obliczeń wyraźnie wskazują na deindustrializację i serwicyzację ośrodków miejskich. Ten ostatni proces był charakterystyczny przede wszystkim dla ośrodków metropolitalnych drugiego rzędu, czyli miast pozastołecznych. We wszystkich miastach odnotowano też spadek liczby pracujących według miejsca zamieszkania, co należy wiązać z obniżeniem aktywności ekonomicznej, wynikającej częściowo ze zmian struktury wiekowej (głównie starzenia się ludności). Ogólnie w miastach spadek zatrudnienia w sektorze przemysłowym był tak radykalny, że nie został zrekomensowany przyrostem zatrudnienia w usługach (Olsztyn, Opole i Szczecin).

Oprócz transformacji społeczno-gospodarczej oraz integracji z gospodarką światową (w tym w ramach Unii Europejskiej), na kształtowanie się bazy ekonomicznej i zagospodarowania przestrzeni miast wpływają również nowe poglądy planistyczne, bazujące głównie na idei tzw. zrównoważonego rozwoju. Wskutek wyczerpania się lub niesprawdzenia dotychczasowych koncepcji urbanistycznych (głównie funkcjonalizmu), konieczne stało się zrewidowanie podejścia planistycznego w kształtowaniu przestrzeni miast. Szeroka dyskusja na te tematy zbiegła się w Polsce z początkowym etapem transformacji. Wobec ogólnej akceptacji dla idei koncepcji rozwoju zrównoważonego (wyrażonej m.in. zapisem w Konstytucji RP) nastąpiła powszechna zmiana podejścia planistyczno-urbanistycznego i wprowadzenie zasady rozwoju, procesów i zmian wykorzystujących zaspokajanie istniejących potrzeb bez zmniejszania istniejących zasobów. W odniesieniu do miast może to być np. dążenie do zachowania równowagi środowiska miejskiego. Przykładowo dla rynku mieszkaniowego oznacza to odejście od zasady skupiania wielkich osiedli w jednym miejscu oraz rewitalizację istniejących zasobów. Ze względu na poważne niedostatki zasobów finansowych i polityki mieszkaniowej (np. brak ustawy rewitalizacyjnej, pomimo zapowiedzi od co najmniej 1995 roku), jest to w Polsce praktycznie nierealizowane.

Tabela 2. Zmiany liczby i struktury pracujących w miastach wojewódzkich w latach 1988-2002*.

Miasto	Liczba pracujących poza rolnictwem (tys.)			Sektor przemysłowy (%)			Sektor usługowy (%)		
	1988	2002	1988: 2002	1988	2002	1988: 2002	1988	2002	1988: 2002
Warszawa	787,5	664,4	84,4	37,5	19,6	52,2	62,5	80,4	128,7
Białystok	115,3	97,5	84,6	44,2	26,1	59,1	55,8	73,9	132,4
Bydgoszcz	172,1	135,3	78,6	49,1	31,3	63,9	50,9	68,7	134,8
Gdańsk	207,2	169,6	81,8	42,7	27,0	63,3	57,3	73,0	127,4
Gorzów Wlkp.	52,8	42,5	80,6	48,2	30,6	63,5	51,8	69,4	133,9
Katowice	173,3	116,8	67,4	54,3	31,7	58,4	45,7	68,3	149,4
Kielce	94,4	73,9	78,3	44,8	28,4	63,3	55,2	71,6	129,7
Kraków	328,7	268,7	81,8	46,9	25,3	53,8	53,1	74,7	140,9
Lublin	146,7	119,0	81,1	40,8	21,3	52,3	59,2	78,7	132,9
Łódź	395,1	274,3	69,4	53,3	31,8	59,7	46,7	68,2	146,0
Olsztyn	72,7	63,7	87,7	32,3	24,6	76,2	67,7	75,4	111,4
Opole	58,9	46,8	79,6	39,2	24,4	62,2	60,8	75,6	124,3
Poznań	258,8	226,2	87,4	43,1	25,7	59,5	56,9	74,3	130,6
Rzeszów	64,0	54,5	85,1	44,2	26,2	59,3	55,8	73,8	132,3
Szczecin	190,8	146,1	76,6	40,4	23,9	59,2	59,6	76,1	127,7
Toruń	86,9	77,0	88,6	48,1	32,4	67,3	51,9	67,6	130,3
Wrocław	293,5	237,1	80,8	44,3	24,3	54,9	55,7	75,7	135,9
Zielona Góra	50,5	42,4	83,9	43,4	25,7	59,2	56,6	74,3	131,3
Razem miasta wojewódzkie	3 549,1	2 855,9	80,5	44,0	25,3	57,5	56,0	74,7	133,4
Polska	13 318,5	10 910,0	81,9	50,1	34,4	68,7	49,9	65,6	131,4
Udział miast wojewódzkich (%)	26,6	26,2	98,2	88,0	73,6	83,7	112,1	113,8	101,6

Źródło: na podstawie spisów powszechnych 1988 i 2002 (GUS).

* Dane są zaniżone o około 20-40%, ze względu na wzięcie pod uwagę pracujących według miejsca zamieszkania, czyli bez dojazdów do pracy. Jak wskazują szczegółowe badania (Śleszyński 2007b), w 2005 roku w Warszawie pracowało blisko 1,1 mln osób, z czego dojazdy do pracy stanowiły 36%. Podobnie A. Gawryszewski i in. (1998) oszacowali liczbę pracujących w stolicy na około 950 tys. osób.

2.2. STABILIZACJA SYSTEMU OSADNICZEGO I POWIĄZANIA FUNKCJONALNE

W wyniku wykształcenia się policentrycznego systemu osadniczego w Polsce istnieje stosunkowo duża liczba miast średnich i dużych. W przedziale 100-200 tys. w 2005 roku było 21 miast, a w przedziale 200-500 tys. – kolejnych 13. Aż 9 z nich, należących do obu kategorii, wchodzi w skład konurbacji katowickiej (Katowice, Sosnowiec, Gliwice, Zabrze, Bytom, Ruda Śląska, Tychy, Dąbrowa Górnicza i Chorzów).

Konsekwencją wyhamowania procesów właściwej urbanizacji jest stabilizacja systemu osadniczego pod względem demograficznym, przy pewnych charakterystycznych różnicowaniach regionalnych (Korcelli 2007)⁶. Po 1989 roku nie wyróżnił się jednak żaden bardziej dynamicznie wzrastający ośrodek, który mógłby zaburzyć strukturę osadniczą ukształtowaną we wcześniejszych dekadach. Istotna zmiana zachodzi jedynie w przypadku Łodzi i części miast konurbacji katowickiej. Biorąc pod uwagę, że rozkład wielkości miast na ogół jest zgodny z prawem Zipfa, Łódź wykazuje niedobór liczby ludności w wysokości około 160 tys. mieszkańców. Może to być powodowane zbyt bliskim położeniem i konkurencją ze strony Warszawy, czyli „cieniem stolicy”⁷.

System osadniczy Polski od kilku wieków ma charakter policentryczny, co trzeba uznać za jego pozytywną cechę. Istotą systemów zdecentralizowanych jest bowiem większe prawdopodobieństwo rozłożenia się elementów, zjawisk i procesów negatywnych. Występują przy tym równocześnie pozytywne efekty synergii, w tym wzajemnego uzupełniania się przy braku niekorzyści dominacji. Po drugie, systemy zróżnicowane charakteryzują się większą elastycznością. Po trzecie, ale nie najmniej ważne, policentryczny system osadniczy umożliwia lepszą dostępność przestrzenną, w tym do usług wyższego rzędu. W systemie monocentrycznym koncentrują się one, zgodnie z teorią ośrodków centralnych i hierarchią funkcjonalną, w miejscu położonym na najwyższym szczeblu

⁶ Stabilizacja ta ma miejsce przy uwzględnieniu aspektu ludnościowego, natomiast pod względem gospodarczym wnioski mogą być odmienne. W powszechnym przekonaniu geografów społeczno-ekonomicznych, regionalistów, ekonomistów regionalnych, itd. w Polsce zachodzi polaryzacja społeczno-gospodarcza, a jej motorem jest metropolizacja największych ośrodków, zwłaszcza stolicy kraju. W przypadku gospodarczych funkcji kontrolnych (dyspozycji gospodarczej) stwierdzono pogłębianie się różnicowań w systemie osadniczym (Śleszyński 2007a). Ze względu na istotność tego problemu konieczne jest podjęcie szczegółowych badań, przy czym na przeszkodzie stoi fatalny stan statystyki gospodarczej w odniesieniu do mniejszych jednostek, takich jak gminy i powiaty, umożliwiających dokładniejsze analizy badanych jednostek przestrzennych.

⁷ W przypadku Łodzi spadek ludności po 1989 roku jest szczególnie spektakularny. Rozwój ludnościowy był tu następujący (tys. mieszk.): 1950 – 628,1, 1960 – 720,4, 1970 – 774,5, 1978 – 835,8, 1988 – 854,3, 2002 – 789,3, a zatem w ciągu 14 lat (1988-2002) spadek ludności był szybszy, niż przyrost we wcześniejszym okresie.

hierarchicznym. W sumie ukształtowany krajowy system osadniczy, biorąc pod uwagę miernik zaludnienia, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego znajduje się w sytuacji prawidłowej i pożądanej. Wykazują to kolejne badania, wykorzystujące m.in. wspomniane prawo Zipfa o kolejności w rozkładzie miast (ostatnio interesującą pracę na ten temat przedstawili T. Zipser i M. Mlek, 2005). Inaczej sytuacja przedstawia się, jeśli chodzi o funkcje ekonomiczne, zwłaszcza związane z administracją gospodarczą. Tutaj obserwowana jest silna, postępująca koncentracja funkcji decyzyjno-kontrolnych w ośrodku stołecznym (Śleszyński 2002b), zwana też hipertrofią Warszawy (Lijewski 2003), przy czym sygnalizowane jest ryzyko niestabilności systemu osadniczego wskutek wyraźnego niedopasowania funkcji administracji gospodarczej do poszczególnych typów funkcji administracyjno-osadniczych (Śleszyński 2007a).

Ukształtowana struktura policentryczna jest, pomimo wspomnianych tendencji koncentracyjnych pod względem niektórych wskaźników, korzystna z punktu widzenia rozwoju regionalnego, gdyż jest jednym z najważniejszych i najbardziej skutecznych czynników stabilizujących cały system społeczno-gospodarczy. Prawdopodobnie, gdyby Polska na początku transformacji posiadała system monocentryczny, skala zróżnicowań przestrzennych i polaryzacji społeczno-ekonomicznej byłaby obecnie znacznie większa, tak jak ma to miejsce np. na Węgrzech (Hajdú 1999).

Zagrożenia dla tak ukształtowanego systemu osadniczego można zdefiniować jako zewnętrzne i wewnętrzne. Wśród czynników leżących poza granicami kraju należy wymienić szereg procesów związanych ze wzrostem współzależności w ramach większych systemów, także globalnych (Korcelli 1997, 2000). Współcześnie najbardziej charakterystycznym procesem w światowej sieci osadniczej stała się metropolizacja, polegająca, między innymi, na wroście znaczenia powiązań poziomych, kosztem relacji zorientowanych pionowo, czyli hierarchicznie (Dicken, Malmberg 2002). Konsekwencją jest coraz większy rozpad więzi regionalnych. Miasto przestaje być uzależnione od zaplecza, a coraz więcej powiązań utrzymuje z miastami znajdującymi się w podobnej kategorii hierarchicznej. Równocześnie następuje wypłukiwanie funkcji, zwłaszcza usługowych do ośrodków na wyższych szczeblach hierarchicznych. Powoduje to cały szereg negatywnych sprzężeń zwrotnych, takich jak brak strumieni inwestowania (np. zasilania budżetowego w zlikwidowaną szkołę, a następnie utrata lokalnych miejsc pracy i animacji społecznej, co powoduje kolejny spadek transferów finansowych) oraz odpływ bardziej przedsiębiorczych i lepiej wykształconych mieszkańców. W konsekwencji mniejsze miasta ubożeją pod względem zainwestowania w infrastrukturę i kapitał ludzki⁸.

⁸ Procesy te są przedmiotem rozlicznych studiów, jednak, jak się wydaje, w przypadku Polski nie są one dość dobrze rozpoznane, a zwłaszcza udokumentowane. Do nielicznych należą m.in. studia G. Gorzelaka i M. Smętkowskiego (2005) oraz Z. Chojnickiego i T. Czyż (2006).

W praktyce w gospodarkach transformujących się opisane wyżej relacje są bardzo skomplikowane. W Polsce zjawisko metropolizacji w „światowym” rozumieniu dotyczy w zasadzie jedynie Warszawy, pozostałe duże miasta są zwykle podporządkowane stolicy, ale posiadają też liczne więzi zagraniczne, przy równoczesnych tendencjach przejmowania coraz większej kontroli gospodarczej przez ośrodki zagraniczne poprzez udziały właścicielskie w przedsiębiorstwach.

Można sądzić, że ostatnie dwa-trzy lata są bardzo ważne z punktu widzenia metropolizacji i globalizacji (europeizacji) polskich ośrodków. Wynika to zwłaszcza ze wzrostu międzynarodowej dostępności przestrzennej, związanej m.in. z rozwojem ruchu lotniczego.

Miasta polskie są też wystawione na ostrą konkurencję ze strony innych ośrodków, począwszy od przyciągania inwestycji i miejsc pracy, aż po kreowanie wzorców kulturowych. Możliwości aktywnej polityki i działań publicznych władz poszczególnych miast są tu ograniczone, gdyż i tak najważniejsze są działania makroekonomiczne, podejmowane na szczeblu krajowym. Przykładowo jedna duża impreza sportowo-kulturalna w rodzaju Euro 2012 oznacza zapewne kilkadziesiąt, jeśli nie kilkaset razy skuteczniejszą promocję, niż dotychczasowe działania marketingowe razem wzięte. Warto przy tym zwrócić uwagę, że poglądy co do rywalizacji polskich miast są niejednoznaczne, choć przeważająca część badawczy za najważniejszą uważa konkurencję wśród innych miast regionu środkowoeuropejskiego (Berlin, Praga, Wiedeń, Budapeszt). Jak wskazują przykładowe ostatnie badania (Korcelli-Olejniczak 2004), oprócz konkurencji występować może również komplementarność poszczególnych funkcji wyższego rzędu.

Zagrożenia typowo wewnętrzne są związane z istniejącą siecią powiązań infrastrukturalnych, które są podstawą dla sprawnej wymiany nie tylko towarów, ale także usług i informacji. Tutaj największym czynnikiem osłabiającym wewnątrz krajowy system osadniczy jest brak wystarczającej sieci powiązań transportowych (Komornicki 2000; Węclawowicz i in. 2006). Z punktu widzenia efektywności systemu osadniczego i jego przewag konkurencyjnych nieodzowna jest spójność wewnętrzna, a ta może być zapewniona jedynie poprzez możliwie najkrótszą sieć nowoczesnego transportu. Natomiast dotychczasowe plany rozbudowy autostrad i innych dróg szybkiego ruchu w Polsce powieleły istniejące koncepcje, nastawione na tranzyt, a nawet omijanie ważniejszych ośrodków. Tymczasem żaden kraj na świecie nie buduje najpierw dróg dla popytu zewnętrznego, tylko najpierw stara się łączyć największe ośrodki popytu wewnętrznego, czyli główne miasta, względnie godzić obydwa rodzaje popytu (zagraniczny i krajowy). Wyjątek dotyczy budowy sieci transportu w krajach najsłabiej rozwiniętych, wprowadzony na dużą skalę w krajach kolonialnych Afryki w latach 20. i 30. ubiegłego wieku i w fachowej literaturze transportowej

zwany sieciami McLeana. Z tego punktu widzenia, jako kuriozalne należy uznać pomysły „omijania” przez ważniejsze drogi niektórych ośrodków regionalnych, mających szansę stać się w przyszłości metropoliami, np. Bialegostoku. Zagroza to wprost rozwojowi regionalnemu, gdyż brak korzystnego położenia i ogólnie dostępności komunikacyjnej odciąga nie tylko potencjalne inwestycje, ale choćby możliwości eksportu.

2.3. ZMIANY CZYNNIKÓW LOKALIZACJI

W lokalizacji działalności gospodarczej na obszarach zurbanizowanych w Polsce wymienić można obecnie trzy grupy czynników, związane z mechanizmami rynkowymi. Część działalności lokalizuje się przede wszystkim w rejonach koncentracji ludności, co zapewnia lepszy dostęp do rynku. Ten model cechuje zwłaszcza mniej wyspecjalizowane usługi indywidualne, co na przykładzie Warszawy zostało wyczerpująco wykazane w pracy W. Wilka (2001). Usługi bardziej wyspecjalizowane, np. związane z zarządzaniem, cechuje skupienie w centralnych obszarach miasta, ze względu na dobre skomunikowanie i prestiż (Śleszyński 2004). Z kolei w przypadku przemysłu najważniejszą rolę odgrywa dostęp do zasobów siły roboczej, uwarunkowania logistyczno-komunikacyjne związane z obsługą dostawców i odbiorców oraz względy środowiskowe (Misztal 1998). W każdym przypadku lokalizacja działalności gospodarczej jest związana zasadniczo z maksymalizacją efektywności, rozumianej pod względem dochodów i zysku przedsiębiorstwa oraz jej wizerunku i prestiżu. Można zatem uważać, że do objaśniania struktury rozmieszczenia przedsiębiorstw w istocie mają zastosowanie klasyczne teorie lokalizacji.

Lokalizację siedziby przedsiębiorstwa można też scharakteryzować na dwa sposoby, w zależności od skali przestrzennej analiz. Po pierwsze, można wyróżnić lokalizację ogólną, tj. dotyczącą strefy funkcjonalno-przestrzennej ośrodka miejskiego. W tym aspekcie przedsiębiorstwo charakteryzuje usytuowanie w jednej ze stref (obszarów) funkcjonalnych miasta. W najogólniejszym rozumieniu jest to centrum, strefa zewnętrzna i strefa podmiejska. Jest też możliwe analizowanie lokalizacji względem typów lub kategorii funkcjonalnych, np. stref mieszkaniowych, transportowych, itp. Po drugie, wyróżnić można lokalizację szczegółową. Jest ona związana z dokładnym umiejscowieniem siedziby zarządu, względem np. ulicy lub innych charakterystycznych elementów topografii miasta.

Kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego miast można rozpatrywać w różnych aspektach. W tym miejscu uwaga zostanie skupiona na zagadnieniach mających najważniejsze znaczenie z punktu widzenia szczegółowej lokalizacji zarządów przedsiębiorstw. Najogólniej, umiejscowienie ich siedzib było

zdeteminowane albo inercją (kontynuacją) dotychczasowych struktur gospodarczych, albo nowymi czynnikami lokalizacyjnymi (ryc. 2). Tak więc, wskutek rozlicznych procesów, lokalizacja siedziby w „starym” lub „nowym” miejscu z organizacyjno-systemowego punktu widzenia była najogólniej uwarunkowana restrukturyzacją lub powstawaniem przedsiębiorstw. Można tu wymienić następujące hipotetyczne przypadki:

- A) przedsiębiorstwo istniejące przed 1989 rokiem kontynuuje swoją działalność, nie zmieniając zasadniczo struktury organizacyjnej, a jego siedziba pozostaje w tym samym miejscu (ponieważ po 1989 roku nastąpiła zasadnicza zmiana w uwarunkowaniach kształtowania się struktury przestrzennej miast, a zwłaszcza przywrócenie mechanizmów renty grunтовой, stąd też pozostanie w tym samym miejscu poszczególnych siedzib przedsiębiorstw można traktować w pewnym sensie również jako wybór lokalizacyjny);
- B) przedsiębiorstwo istniejące przed 1989 rokiem podlega intensywnym procesom restrukturyzacji (np. prywatyzacji), ale również nie zmienia swojej siedziby;
- C) przedsiębiorstwo powstałe po 1989 roku nie zmienia struktury organizacyjnej, ale w pewnym momencie przenosi swoją siedzibę;
- D) przedsiębiorstwo powstałe po 1989 roku zmienia strukturę organizacyjną oraz przenosi swoją siedzibę;
- E) powstaje nowe przedsiębiorstwo, które w naturalny sposób lokuje się w jakimś konkretnym miejscu.

		Przedsiębiorstwa Enterprises		
		istniejące dotychczas hitherto existing	przekształcane transforming	nowe new
Lokalizacja siedzib Headquarter location	istniejące existing	A	B	
	nowe new	C	D	E

Ryc. 2. Typy organizacyjno-przestrzenne lokalizacji siedzib przedsiębiorstw wewnątrz miast w okresie transformacji.

The organizational-spatial types of headquarter locations in inner-city during the transformation period.

Istnieje bardzo wiele czynników lokalizacji, jak też ich klasyfikacji. Większość z nich dotyczy jednak w praktyce czynników produkcji, oraz szerzej, działalności rynkowej lub ekonomicznej *sensu largo*. W ten sposób wyróżnić można czynniki przyrodnicze związane z uwarunkowaniami klimatycznymi, bazą surowcową lub zaopatrzeniem, kosztami siły roboczej i ich kwalifikacjami, dostępnością komunikacyjną, chłonnością rynków zbytu, itd. W lokalizacji siedzib zarządów klasyczne uwarunkowania działalności mają jednak ograniczone zastosowanie, gdyż umiejscowienie siedziby przedsiębiorstwa jest wynikiem działania innych czynników, związanych przede wszystkim z organizacją pracy. Stąd też w badaniach lokalizacji zarządów przedsiębiorstw, szczególnie tych największych, tak ważne staje się odniesienie do ogólnych przemian ekonomicznych, społecznych, jak również politycznych, zachodzących we współczesnym świecie.

W badaniach wewnątrzmijskich zdecydowana większość prac dotyczy, z oczywistych względów, kształtowania się funkcjonalnego CBD (*Central Business District*). Prace te są bardzo liczne i stanowią zasadniczo główny nurt analiz struktur wewnętrznych miast w aspekcie ekonomicznym⁹. Istnieje zasadnicza zgodność co do czynników lokalizacji, powodujących koncentrację siedzib zarządów na obszarach centralnych, prowadzących do powstawania miejskiego *city*. Jest to uwarunkowane przede wszystkim ekonomicznie (korzyści aglomeracyjne, związane np. ze specjalistyczną obsługą), logistycznie (dostępność i łatwość komunikacji) oraz pod względem prestiżu (pozycja przedsiębiorstwa w hierarchii).

Istnieje zasadnicza trudność w przeniesieniu wzorców lokalizacji zarządów spotykanych w krajach o ugruntowanej gospodarce rynkowej na obszar Polski. Ważna jest tu nie tylko odmienność ekonomiczna i tradycje lokalizacyjne, sięgające w większości krajów wolnorynkowych odległych czasów historycznych. Na czynniki lokalizacji siedzib przedsiębiorstw w miastach Polski nakładają się bowiem uwarunkowania związane z odmiennością struktur wewnętrznych miast, kształtowanych zgodnie z założeniami gospodarki nakazowo-rozdzielczej. W części ośrodków miejskich występują silne problemy związane z nieuregulowanymi kwestiami własnościowymi. Ten ostatni aspekt jest charakterystyczny zwłaszcza w przypadku Warszawy. Szczegółowe badania wykazały, że powstawanie stołecznego *city* poprzez sukcesję nowych obiektów biurowych i lokowanie w nich zarządów przedsiębiorstw było zaburzone właśnie nieuregulowanym statusem gruntów na obszarach centralnych (Śleszyński 2004). Z tego względu w Warszawie wystąpiła wyraźna odmienność modelu

⁹ Dyskusję na ten temat i przegląd badań przedstawiono we wcześniejszej pracy (Śleszyński 2004).

lokalizacji siedzib przedsiębiorstw, który, gdyby brać pod uwagę czynniki lokalizacji spotykane w metropoliach zachodnich, powinien wskazywać na większe zainteresowanie obszarami o wyższym statusie społecznym (Korcelli 1997).

Można sądzić, że powstawanie miejskiego CBD w polskich warunkach wiąże się w zasadzie z tymi samymi czynnikami lokalizacyjnymi (ekonomicznymi, logistycznymi i prestiżowymi), ale istnieje zasadnicze zróżnicowanie co do ich hierarchii i istotności. Przykładowo można sobie wyobrazić sytuację, w której ze względu na przemiany polityczno-społeczne radykalnemu prze wartościowaniu uległ czynnik prestiżu, rozumiany jako lokowanie siedziby względem charakterystycznych obiektów, np. symboli ideologicznych. Dodatkowym elementem różnicującym są wspomniane kwestie własnościowe. Podstawowe różnice można przedstawić następująco:

- a) czynniki ekonomiczne. W miastach Polski działanie renty gruntowej nie jest jeszcze tak silne, jak w krajach o ugruntowanej gospodarce rynkowej. Powodem jest zapewne silniejsza podaż gruntów, która wynika z ekstensywności zagospodarowania. Wyjątkiem jest Warszawa, w której w praktyce istnieją bardzo ograniczone zasoby terenów ze względu na nieuporządkowane kwestie własnościowe. Korzyści aglomeracyjne, wynikające ze skupienia dużej liczby podmiotów w jednym miejscu są podobne. Z oczywistych względów w Polsce nie ma też miejsca na spektakularne, kosztochłonne projekty inwestycyjne, które polegałyby na radykalnych przekształceniach dzielnic lub nawet kwartałów ulic;
- b) czynniki logistyczne. Odmienność miast Polski wynika z ich zwykle rażąco gorszej sytuacji komunikacyjnej, głównie transportowej. Powoduje to brak wystąpienia znacznie lepszych procesów dyspersji siedzib oraz specjalizacji funkcjonalnej, obserwowanych nie tylko w krajach o długiej tradycji wolnorynkowej, ale także w tzw. gospodarkach wschodzących, np. w Azji (por. np. Nahm 1999);
- c) czynniki prestiżu. W miastach Polski ze względu na krótkie tradycje gospodarki wolnorynkowej oraz splot czynników ekonomiczno-własnościowych, ale także społecznych, lokalizacje zarządów i miejskie CBD powstają nie zawsze na obszarach o wyższym statusie społecznym. Jak się wydaje, jest to jednak zjawisko bardziej skomplikowane, gdyż samo wykształcanie się obszarów o wyższym i niższym statusie społeczno-mieszkaniowym po 1989 roku podlegało innym czynnikom, niż w krajach zachodnich.
- d) czynniki naturalne. Ze względów opisanych w punkcie a) (braki finansowe), jak też z powodu odmienności cywilizacyjno-kulturowych,

w Polsce przykłada się znacznie mniejszą wagę do zagospodarowania pod względem urbanistycznym i krajobrazowo-estetycznym, w tym wkomponowania kompleksów architektonicznych i osi urbanistycznych do istniejącej tkanki miejskiej, względnie ukształtowania terenu, hydrografii, itd. Ciekawe wnioski na ten temat ostatnio formułuje M. Madurawicz (2007) i jego rozmówcy¹⁰.

2.4. KLASYFIKACJE GOSPODARCZYCH FUNKCJI KONTROLNYCH I ICH UDZIAŁ W KSZTAŁTOWANIU CENTRUM MIEJSKIEGO

Na określenie administracji gospodarczej w literaturze polskiej i zagranicznej stosuje się różnorodne pojęcia. Ich definicje wyprowadzane są zarówno na podstawie metodologii nauk o zarządzaniu i organizacji, jak też ekonomii, a wreszcie geografii ekonomicznej. Najczęstszym określeniem jest sformułowanie funkcja kontrolna (*control function*), ale także funkcje decyzyjno-kontrolne, decyzyjne, zarządzania, władzy ekonomicznej oraz dyspozycji gospodarczej¹¹. Gospodarcze funkcje kontrolne to pojęcie wprowadzone w innej pracy autora (Śleszyński 2007a)¹². Przyjęto tam, że mieszczą się one wśród funkcji administracyjnych, przy czym sama administracja jest rozumiana *sensu largo*, czyli że obejmuje urzędy i ich działalność oraz, dodatkowo, działalności kierowniczo-organizacyjne wszelkich innych podmiotów (instytucji, organizacji, przedsiębiorstw, itp.; por. S. Liszewski 1992).

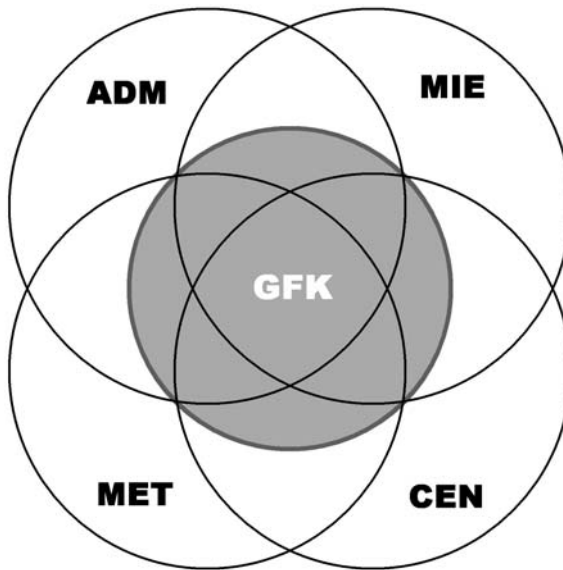
Gospodarcze funkcje kontrolne są częścią funkcji metropolitalnych i administracyjnych, a z punktu widzenia rozwoju struktury przestrzennej miasta, również w dużym stopniu centrotwórczych (ryc. 3). Te ostatnie przyczyniają się do powstania i rozwoju centrum miejskiego, przy czym w różnych okresach należy je odmiennie definiować. Jest to szczególnie ważne przy porównaniu

¹⁰ Na temat estetyki komunizmu i negatywnego wpływu idei socrealistycznych na przebudowę miast Polski napisano, zwłaszcza po 1989 roku, bardzo wiele, dlatego też warto może w tym miejscu przypomnieć nie pozycję *stricto* naukową, ale autobiograficzny *Dziennik* 1954 L. Tyrmanda (Polonia Book Found, 1980, Londyn oraz Res Publica, 1989, Warszawa), który niezwykle celnie formułuje te kwestie w odniesieniu do Warszawy.

¹¹ To ostatnie spotykamy w polskiej literaturze jeszcze przed II światową (Rychliński 1936).

¹² W pracy tej stwierdzono, że „kontrola, jako zjawisko wszechobecne, jest zatem jednym z atrybutów władzy, umożliwiającym jej sprawowanie. Polega ona nie tylko na jej potocznym rozumieniu jako sprawdzaniu (uzyskiwaniu informacji na temat) danego stanu lub ocenie osiągnięć względem zamierzeń, ale także na obserwacji (monitoringu). Stąd też, w ścisłym znaczeniu tego słowa, kontrola jest warunkiem lub etapem występującym bezpośrednio przed podjęciem decyzji. Gospodarcza funkcja kontrolna to zatem jedna z funkcji miasta, zwykle egzogeniczna, poprzez którą staje się ono ośrodkiem organizującym, a zatem podporządkowującym i ewentualnie dominującym nad otaczającą przestrzenią” (Śleszyński 2007a, s. 57).

centrum miasta socjalistycznego z centrum w okresie transformacji, względnie w okresie gospodarki rynkowej, gdyż wynika to z samej definicji centrum w tych okresach. Część badaczy uważa wręcz, że w okresie PRL miasta nie wykształciły wyraźnego centrum funkcjonalnego lub że centrum to było (jest) „niedookreślone” (Liszewski, Wolaniuk 1998; Śleszyński 2004).



Ryc. 3. Miejsce gospodarczych funkcji kontrolnych (GFK) wśród różnych innych kategorii funkcji. Skróty funkcji: MIE – miejskie, ADM – administracyjne, MET – metropolitalne, CEN – centrotwórcze.

Position of economic control functions (GFK) among the other function categories. MIE – urban, ADM – administrative, MET – metropolitan, CEN – formation of city center.

Elementem najbardziej różniącym centrum miasta w gospodarce centralnie sterowanej i w gospodarce rynkowej w Polsce (a zapewne też i w innych krajach postkomunistycznych) wydaje się być właśnie wzrost jego znaczenia pod względem funkcji związanych z zarządzaniem gospodarczym. To z tego powodu w największych miastach Polski powstało zapotrzebowanie na obiekty biurowe, zarówno nowe, jak też modernizację istniejącej infrastruktury. A zatem współcześnie, dominującą rolę w kształtowaniu centrum w sensie organizacyjno-przestrzennym spełniają usługi pozahandlowe, związane z finansami i zarządzaniem (administracja publiczna, zarządy przedsiębiorstw). W mieście

socjalistycznym istniały one także, ale rola przestrzeni zarządzania była zdecydowanie mniejsza i była ściśle związana z ideologią i polityką. Nie istniała w zasadzie przestrzeń zarządzania związana z dużymi prywatnymi przedsiębiorstwami, gdyż największe prywatne podmioty stanowiły najwyżej tzw. spółki polonijne (w latach 80. ubiegłego wieku) lub zakłady usługowo-rzemieślnicze.

Pozostałe odmienności dotyczą różnej roli funkcji mieszkaniowej oraz stopnia wykształcenia się zróżnicowanych funkcji handlowo-usługowych. W mieście socjalistycznym usługi reprezentowały stosunkowo niski poziom i opierały się m.in. na dużym udziale handlu bezpośredniego, ale po 1989 roku można było obserwować swoistą sukcesję prymitywnego handlu w centrach miast. Inna była też rola funkcji zarządzania, do której semantycznie właściwsze byłoby użycie słowa „administracja”.

Proces w którym „*centrum staje się środowiskiem podejmowania decyzji*” opisał M. Castells w *Kwestii miejskiej* (1972/1982). Zjawisko to ma wywodzić się po pierwsze z pragnienia zaznaczenia funkcji przez zajęcie przestrzeni, czyli podkreślenie własności. Drugim powodem są względy efektywnościowe, polegające na istnieniu formalnych i nieformalnych sieci relacji: urzędowych (w sensie kontaktów z instytucjami publicznymi, np. administracją rządową), biznesowych, a nawet towarzyskich, które ze względu na czas komunikacji muszą być względnie bliskie w sensie przestrzennym. Specjalizacja funkcjonalna centrum wynika w konsekwencji z „*silniejszego powiązania technik decyzyjnych z istnieniem środowiska informacji i innowacji oraz łańcucha nieodtworzalnych wzajemnych relacji*”. M. Castells wnioskuje zatem, że miejskie centrum decyzyjne, czyli Centralny Obszar Biznesu (CBD – *Central Business District*¹³) jest logiczną konsekwencją procesu technokratyzacji wysoko uprzemysłowionych społeczeństw. W podobny sposób opisało to wcześniej wielu innych badaczy, w tym w Polsce, jeszcze przed II wojną światową. Przykładowo S. Rychliński (1936) sformułował to w słowach (pisownia oryginalna): „*Również wielkie przedsiębiorstwa i koncerny dążą do tego, aby posiadać placówki kierownicze tam, gdzie krzyżuje się najwięcej interesów, gdzie najłatwiej zdać sobie sprawę ze stanu rynku, gdzie też dochodzą do skutku największe transakcje handlowe i finansowe. Zarządy naczelne znacznej liczby wielkich przedsiębiorstw przemysłowych, a przynajmniej*

¹³ Literatura na temat obszarów centralnych miast jest szczególnie bogata, ze zrozumiałych względów, w krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej. Generalnie używa się terminów CBD, *city* i *downtown*. Odpowiadają im w zasadzie polskie odpowiedniki „centrum” i „śródmieście”. Autor proponuje (Śleszyński 2004), aby pierwszego pojęcia używać w znaczeniu funkcjonalnym (dynamicznym, procesów zmian), a drugiego – w ujęciu morfologicznym (struktury tkanki miejskiej).

przedstawicielstwa handlowe skupiają się w stolicy w kraju, która w ten sposób staje się poniekąd ośrodkiem dyspozycji w zakresie gospodarki prywatnej, tak jak jest ośrodkiem w zakresie dyspozycji organów publicznych”.

Pochodną ukształtowania się centrum decyzyjnego jest lokalizacja ośrodków związanych z wytwarzaniem, gromadzeniem i udostępnianiem informacji, zwłaszcza takich jak media, wydawnictwa, oraz instytucji i przedsiębiorstw biznesowych (kancelarie prawnicze, konsulting, marketing). Innymi słowy, centrum powstaje w wyniku koncentracji i tendencji dośrodkowych, skupiających najważniejsze funkcje miasta w możliwie bliskim sąsiedztwie.

Specjalizacji centrum w zakresie zarządzania towarzyszy zjawisko spadku znaczenia handlu w strefie centralnej i jego przenoszenia się na peryferia. Obserwowane jest ono w krajach o ugruntowanej gospodarce rynkowej od niemal połowy XX wieku. Geneza dekoncentracji handlu jest przy tym złożona. Uważa się, że rozwój centrów handlowo-usługowych na obrzeżach dużych miast był spowodowany trudnościami transportowymi z dotarciem do centrów śródmiejskich, przy jednoczesnym szybkim wzroście motoryzacji (Maleszyk 2000). Druga grupa powodów wynikała z przemian społecznych, mających swe źródło w postawach konsumpcyjnych i bogaceniu się, zwłaszcza miejskich warstw społecznych. Pierwsze kompleksowe centra handlowe powstały w Stanach Zjednoczonych wkrótce po II wojnie światowej, a w Europie Zachodniej jedną lub dwie dekady później.

W Polsce obserwowana jest zarówno specjalizacja funkcjonalna centrów miast i sukcesja usług związanych z zarządzaniem, jak też decentralizacja handlu, przy czym najwięcej prac dotyczy Warszawy, gdzie procesy te zachodzą bardzo wyraźnie (np. Śleszyński 2002c, 2004; Lisowski, Wilk 2002; Jarosz 2002). Zanim jednak to nastąpiło, obserwowany był, między innymi w wymiarze fizjonomicznym, żywiołowy rozwój handlu na obszarze centralnym. Handel ten lokalizował się najczęściej w atrakcyjnych komunikacyjnie miejscach. Podmioty handlowe, często w bardzo prymitywnej formie, lokalizowały się w głównych węzłach transportowych (np. skrzyżowaniach) oraz wzdłuż ważniejszych ulic. Pomimo upływu blisko dwóch dekad od rozpoczęcia procesów transformacji, wiele miast nie poradziło sobie z ekspansją handlu targowiskowego. Najbardziej wymowne przykłady dotyczą ścisłego centrum Warszawy.

Pogłębionego wyjaśnienia wymagają relacje pomiędzy poszczególnymi typami funkcji, przy czym w literaturze istnieje wiele ich klasyfikacji i typologii. Najbardziej ogólny podział zakłada istnienie funkcji endo- i egzogenicznych, czyli wewnętrznych i zewnętrznych i wiąże się z teorią bazy ekonomicznej miasta, sformułowanej przez niemieckiego ekonomistę K. Somberta, a w Polsce w najbardziej wyczerpujący sposób przedstawionej przez K. Dziewońskiego (1967)

i M. Jerczyńskiego (1973). Można wyróżnić następujące podziały funkcji, w zależności od czterech głównych sposobów wyróżnień (Śleszyński 2003):

- 1) rodzaju lub sposobu działalności: gospodarczej (funkcje przemysłowe, usługowe), społecznej (funkcje mieszkaniowe, kulturalne, rekreacyjne), politycznej, decyzyjnej (kontrolnej), itp.;
- 2) zasięgu działania funkcji (lokalne, dzielnicowe, ogólnomiejskie, metropolitalne, ogólnokrajowe, międzynarodowe, globalne);
- 3) czasu działania (funkcje sezonowe, stałe).
- 4) roli w kształtowaniu struktury przestrzennej miasta (funkcje centrotwórcze, dekoncentrujące).

Z przedstawionego najprostszego podziału funkcji miejskich wynika, że poszczególne ich grupy są wzajemnie zależne. W praktyce stosuje się trzy główne sposoby ilościowego pomiaru znaczenia poszczególnych typów funkcji: 1) wartość bezwzględną lub udziały w zatrudnieniu, 2) liczbę podmiotów gospodarczych lub innych jednostek organizacyjnych, 3) zajmowaną powierzchnię. O ile kryterium zasięgu działania lub rodzaju (sposobu) działalności nie budzi na ogół większych trudności co do zidentyfikowania składowych, największym problemem jest zdefiniowanie funkcji kształtujących strukturę przestrzenną miasta, gdyż zakłada istnienie tych jednostek obszarowych. Wyróżnienie jednostek obszarowych w obrębie struktury przestrzennej wiąże się natomiast z przyjętymi definicjami i delimitacjami, a te formułowane są także na podstawie specyfiki funkcji.

Analizę funkcji centrotwórczych należy zatem przeprowadzać w odniesieniu do poszczególnych ich grup: przemysłowej, handlowej, społecznej, mieszkaniowej, kulturowej (w tym edukacji i nauki) i decyzyjnej (kontrolnej). Dopiero po takiej analizie można odpowiedzieć na pytanie, które funkcje i w jaki sposób oddziałują na centrum miasta, czyli w jakim stopniu są centrotwórcze.

Od funkcji centrotwórczych odróżnić należy funkcje centralne (stołeczne), które są funkcjami miasta świadczonymi na zewnątrz w skali całego kraju i dotyczącymi głównie administracji i zarządzania. Rozwój funkcji centralnych jest najistotniejszym czynnikiem wyjaśniającym ich aktualne znaczenie dla miasta, zaś problem określenia miejsca funkcji administracyjnej w życiu społecznym i gospodarczym można analizować z różnych punktów widzenia oraz w różnych zakresach tematycznych (Węclawowicz 1992). W sensie funkcji zewnętrznych pod uwagę można brać m.in. stopień koncentracji poszczególnych instytucji, zawodów, elementów bazy ekonomicznej lub ludności (Eberhardt 1968), a także stopień centralizacji decyzji społecznych lub gospodarczych.

W Polsce wielokrotnie wykazano znaczną koncentrację przestrzenną głównych siedzib najważniejszych (największych) przedsiębiorstw w Polsce (Wyżnikiewicz 1997; Guzik, Gwosdz 2000; Śleszyński 2002b; Lijewski 2003; Rogacki 2006). Skupienie większości siedzib w Warszawie zostało początkowo odziedziczone po ustroju socjalistycznym oraz centralnym planowaniu i zarządzaniu, w którym silna funkcja polityczno-administracyjna zlokalizowana w stolicy determinowała powstawanie ośrodków zarządzania gospodarczego. Drugim ważnym powodem jest atrakcyjność największych w Polsce aglomeracji powiązana z napływem kapitału zagranicznego i rozwojem przedsiębiorstw o tym udziale (Swianiewicz, Dziemianowicz 1998; Domański B. 2001; Cieślík 2005), czyli rosnącym umiędzynarodowieniem, zwłaszcza Warszawy. Natomiast umiejscowienie centrali dużych przedsiębiorstw wiąże się przede wszystkim z rodzajem działalności – im bardziej zaawansowany dział gospodarki, tym lokalizacja głównej siedziby wiąże się z wyższymi stopniami hierarchii administracyjnej (Śleszyński 2002b). Oznacza to koncentrację sektora usługowego, zwłaszcza tzw. usług wyższego rzędu w ośrodku o najwyższym stopniu administracyjnym, zaś rozproszenie sektora przemysłowego na niższych szczeblach hierarchii administracyjnej.

Pojęcie funkcji metropolitalnych wiąże się natomiast ściśle z funkcjami egzogenicznymi, czyli świadczonymi przez miasto w większym stopniu, niż dla niego samego (Gawryszewski i in. 1998). Zagadnienie metropolii i funkcji metropolitalnych było badane początkowo (przed II wojną światową) szczególnie przez badaczy amerykańskich (N.S.B. Gras, R. McKenzie). Ten ostatni w często cytowanej pracy z 1933 r. zatytułowanej *The Metropolitan Community* m.in. uściślił problem oddziaływania i podporządkowania, stwierdzając, że miasto metropolitalne wyróżnia lokalizacja instytucji i usług obejmujących swym zasięgiem cały region (łączność, pośrednictwo finansowe, zarządzanie, wyspecjalizowane funkcje handlowe). Koncepcjami tymi sugerował się S. Rychliński (1936) w opisie koncentracji i dyspozycji gospodarczej Warszawy przed II wojną światową.

Począwszy od lat 70. ubiegłego stulecia zagadnienie metropolii było ściśle związane z funkcjami kontrolnymi (m.in. Barber 1970; Pred 1974), zaś w latach 80. powstało określenie „miast globalnych” (Friedman 1986), rozwijanych następnie zwłaszcza przez zespół geografów ekonomicznych skupionych w Loughborough University¹⁴.

Stan rozwoju funkcji metropolitalnych w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w odniesieniu do Warszawy najpełniej opisali A. Gawryszewski,

¹⁴ *Globalization and World Cities Research Network*, kierowaną przez P.J. Taylora, a współpracują tacy czołowi współcześni geografowie społeczno-ekonomiczni, jak m.in. J. Beaverstock, M. Castells, P. Hall, S. Sassen oraz N. Thrift.

P. Korcelli i E. Nowosielska (1998). Wychodząc z założeń teoretycznych, pochodzących głównie z prac amerykańskich, za „trzon” funkcji metropolitalnych uznano funkcje sektora trzeciego oraz czwartego (w czterosektorowym podziale gospodarki). Oprócz niemal całości funkcji usługowych (m.in. bez handlu detalicznego oraz napraw artykułów użytku osobistego i domowego), zaliczono do nich także większość sekcji J (pośrednictwo finansowe), K (obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów), a także części sekcji H (hotele i restauracje), I (transport, gospodarka magazynowa i łączność), L (administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne), M (edukacja), O (pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna), jak również niewielką część sekcji przemysłowej D (wydawnictwa i drukarnie). Do wymienionych rodzajów działalności dołączono niesklasyfikowane w Europejskiej Klasyfikacji Działalności (EKD) przedstawicielstwa dyplomatyczne oraz personel biur, ośrodków badawczych i przedstawicielstw podmiotów zagranicznych.

Zagadnienie metropolii i procesu metropolizacji w Polsce jest najczęściej rozpatrywane kontekście ponadnarodowych systemów osadniczych (Korcelli 1995a, 2000; Korcelli-Olejniczak 2005) i (lub) globalizacji (m.in. Kukliński 1999; Jałowiecki 1999; Furman 2001; Gorzelak, Smętkowski 2005)¹⁵. Z satysfakcją trzeba odnotować, że coraz częściej spotyka się szczegółowe analizy dotyczące pomiaru funkcji metropolitalnych oraz ich wpływu na strukturę wewnętrzną miasta (Wolaniuk 1997; Kukliński i in. 2000; Jażdżewska 2003; Marszał, Stawasz 2006, 2007; Marszał, Zmitrowicz 2007).

Funkcje metropolitalne reprezentują tę część funkcji miejskich, która jest ważniejsza, gdyż dotyczy większej liczby ludności lub aktywności człowieka. Jeśli założenie to porównać z powszechnie akceptowaną częścią definicji centrum, według której jest ono miejscem najważniejszym z punktu widzenia organizacji przestrzennej miasta i zachodzących procesów (przykładowo według A. Wallisa, 1990, „*jest obszarem o kluczowym znaczeniu dla funkcjonowania społeczności miasta, a także dla społeczności obszaru, który jest przez oddziaływanie tego miasta zdominowany*”), to funkcje metropolitalne są jednocześnie funkcjami centrotwórczymi. Wynika to także pośrednio z faktu, że funkcje metropolitalne są funkcjami wysokiego rzędu, należącymi w znacznej części do działalności związanymi z zarządzaniem. Dlatego też rozwój centrum miejskiego w gospodarce wolnorynkowej w dużej mierze uzależniony jest od rozwoju funkcji metropolitalnych.

¹⁵ Przegląd poglądów i opinii polskich badaczy na ten temat zawiera praca T. Markowskiego i T. Marszała (2006).

Podsumowując przedstawione rozważania, można zmodyfikować zidentyfikowane role wynikające z istnienia gospodarczej funkcji kontrolnej w danej miejscowości (Śleszyński 2002a), odnosząc ich znaczenie w stosunku do obszarów wewnętrznych miast:

- 1) rola gospodarcza, która polega przede wszystkim na tworzeniu wysoko wykwalifikowanych miejsc pracy głównie na obszarach centralnych, a także, pośrednio, na mechanizmie sprzężenia zwrotnego kształtującego wartość ekonomiczną gruntów. Lokalizacje siedzib dużych przedsiębiorstw przyciągają też wiele mniejszych podmiotów obsługi biznesu (obsługa prawna, finansowa, marketingowa, inżyniersko-projektowa, itd.), tworząc różnorodne formalne i nieformalne sieci powiązań i zależności. Można uznać, że gospodarcze funkcje kontrolne, obok innych administracyjnych funkcji, w największym stopniu przyczyniają się do tworzenia miejskiego *city* (CBD), czyli że są w zdecydowanym stopniu centrowe;
- 2) rola społeczna, w której, podobnie jak w znaczeniu ogólnosadniczym, można wydzielić dwie grupy ściśle powiązanych ze sobą zagadnień: wynikających z aspektów gospodarczych (np. wpływ na rynek pracy, w tym dojazdy wysokokwalifikowanej kadry) oraz polegających na kreowaniu wizerunku poprzez podnoszenie prestiżu miejsca lokalizacji i jego wartości społecznej (ale też niekiedy odwrotnie). Wydaje się, że rola społeczna i gospodarcza jest tu jeszcze ściślej powiązana, niż na poziomie ogólnosadniczym, ze względu na bliskość przestrzenną;
- 3) rola polityczna, najslabiej rozpoznana, zapewne również mocno powiązana z dwiema poprzednimi, a polegająca na możliwych relacjach polityczno-biznesowych i tworzących się sieciach powiązań, bardziej nieformalnych niż oficjalnych. Na aspekt ten zwracali uwagę m.in. Z. Rykiel (1997) i T. Strykiewicz (2004), a przed II wojną światową – S. Rychliński (1936).

2.5. DUŻE PRZEDSIĘBIORSTWA A EKONOMIKA MIAST

W następnej kolejności można zatem powiązać powyższe stwierdzenia, zwłaszcza opisujące rolę gospodarczą, z ekonomiką miast. Najpierw potrzebne są jednak pewne wyjaśnienia definicyjne. Ekonomia miast (*urban economics*) jest interdyscyplinarną dziedziną badawczą, znajdującą się w istocie głównie na pograniczu ekonomii i urbanistyki. Najczęściej jest jednak sytuowana w obrębie gospodarki przestrzennej. Ma to związek z faktem, że podwaliny pod jej rozwój położyli zwłaszcza A. Lösch, W. Alonso oraz W. Isard, którzy

po części są równocześnie „ojcami” współczesnej gospodarki przestrzennej (a ten ostatni, dodatkowo, regionalistyki). Ekonomika miast, w sposób zatem oczywisty, zalega się z tradycyjną geografią miast lub szerzej, geografią osadnictwa¹⁴.

Warto wspomnieć, że to ostatnie dało bodziec do rozwinięcia się ekonomiki systemów osadniczych, przy czym istotne są tu polskie dokonania (przełomu badań i osiągnięć w tym zakresie dokonał m.in. P. Eberhardt, 1980). Szczególny rozgłos zyskały zwłaszcza prace B. Malisza z lat 60. ubiegłego wieku na temat analizy progowej jako metody wyjaśniania, przewidywania i planowania rozwoju miast. W późniejszym czasie czyniono próby implementacji tych i innych koncepcji z zakresu ekonomiki miast do celów optymalizacji lokalizacji układów osadniczych względem różnego rodzaju czynników (np. Kolipiński 1970; Szlachta 1977; Jewtuchowicz 1987). Z czasem zaczęto też używać terminu „ekonomika regionów”, jako pełniej oddającego wzrost powiązań społeczno-gospodarczych i swego rodzaju poszerzenie (wzmocnienie) zasięgu oddziaływania miast, a także „ekonomika aglomeracji” (to ostatnie nie tylko w odniesieniu do aglomeracji, jako zespołów osadniczych, ale przede wszystkim jako korzyści wzajemnego skupienia w nieodległym przestrzennie sąsiedztwie).

Badania z zakresu ekonomiki miast bardzo dobrze rozwinęły się w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych (zob. ostatnio np. O’Sullivan 2003; Capello, Nijkamp 2004; Arnott, McMillen 2006). Generalnie, uformowały się dwa obszary zainteresowań badań ekonomicznych przestrzeni miejskiej. Pierwszy, szerszy, obejmuje przede wszystkim analizę czynników wpływających na kształtowanie się struktury przestrzennej w bardzo wielu aspektach: społecznym (np. lokalizacji osób, rodzin i gospodarstw domowych o określonym statusie społeczno-zawodowym, przestępczości), *stricto* ekonomicznym (dotyczącym zwłaszcza przedsiębiorstw), a nawet politycznym (zachowania wyborcze, zagadnienia samorządowe). Drugie, węższe ujęcie, wykształciło się na bazie mikroekonomii i dotyczy przede wszystkim modeli lokalizacyjnych – zarówno przedsiębiorstw, jak też mieszkańców (np. zachowań migracyjnych,

¹⁴ Można sprowokować twierdzenie, że tak naprawdę zarówno ekonomika miast, regionalistyka oraz gospodarka przestrzenna, jak również znaczna część geografii ekonomicznej i osadnictwa, koncentrują się wokół teorii lokalizacji, które były bodźcem dla rozwoju licznych nurtów i podejść badawczych w obrębie różnych dyscyplin naukowych (zwłaszcza geografii i ekonomii). Warto też zwrócić uwagę, że z kolei szeroko rozumiane teorie lokalizacji pozostawały przez długi okres czasu pod hegemonią niemiecką (J. H. von Thünen, A. Weber, W. Launhardt, W. Christaller, T. Palander), a dopiero po II wojnie światowej podstawowe, klasyczne dziś prace powstały poza tym obszarem kulturowym (zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, Francji i Szwecji). Te dwie grupy czynników (źródłotwórczy oraz zawierający w sobie elementy konkurencji) miały niewątpliwie wpływ na dalszą ewolucję poglądów oraz rozwój koncepcji i teorii działalności człowieka w przestrzeni.

mobilności przestrzennej, w tym dojazdów do pracy, itd.), a także gospodarstw domowych i osób o określonym statusie. Drugie ujęcie różni się też metodyką prowadzonych prac, przede wszystkim zastosowaniem na dużą skalę analizy ekonometrycznej. Generalnie, obydwa nurty ekonomiki miasta charakteryzują się silną obecnością metod matematycznych i ilościowych. Rozwój badań i uzyskanie przez ekonomikę miast silnej pozycji w naukach społeczno-ekonomicznych spowodowało powstanie specjalistycznych, liczących się czasopism (*Journal of Urban Economics, Regional Science and Urban Economics* i in.).

Niezaprzeczalny i zupełnie oczywisty jest fakt miastotwórczej roli dużych przedsiębiorstw, co zresztą było (również w Polsce) przedmiotem licznych studiów w tym zakresie, zwłaszcza odnośnie przemysłu i procesów industrializacji. W nowej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej urosła rola nie tylko faktycznie prowadzonej działalności (czyli produkcji, zarówno dóbr, jak i usług), ale także zarządzania. A zatem lokalizacja siedziby zarządu przedsiębiorstwa, poprzez posiadanie sieci powiązań różnego typu (własna struktura organizacyjna w postaci oddziałów i filii, powiązania kooperacyjno-produkcyjne z innymi podmiotami), na nowo kształtuje również powiązania i relacje w obrębie całego systemu społeczno-gospodarczego. Tym samym w ekonomice miast konieczne jest badanie relacji przestrzennych zachodzących pomiędzy przedsiębiorstwami oraz w ich strukturze organizacyjnej, a który to aspekt w Polsce nie jest zbyt często poruszany.

A zatem, opisane w poprzednim podrozdziale role funkcji zarządczych dużych przedsiębiorstw, w najbardziej ogólnym ujęciu, polegają na znacznym kształtowaniu przede wszystkim funkcji ekonomicznych miast. Ma to w konsekwencji znaczenie dla zróżnicowań społeczno-ekonomicznych oraz siły i kierunku powiązań funkcjonalnych. Podobnie jak w skali regionalnej, również w strukturze wewnątrzmięskiej daje się w coraz większym stopniu zauważać wpływ wielkich przedsiębiorstw jako realnych podmiotów kształtujących strukturę przestrzenną. Nieprzypadkowo w ekonomicznym ujęciu, miasto jest traktowane „ze względu na skumulowaną różnorodność zasobów i rynków – przede wszystkim jako ofertę lokalizacji działalności gospodarczej; z tego punktu widzenia można mówić o swoistym rynku ofert lokalizacyjnych, na którym miasta konkurują między sobą pod względem skali, struktury i jakości takiej oferty” (Brol 2004). Ponieważ ośrodki miejskie są złożonymi, współzależnymi systemami wielu funkcji, nie tylko gospodarczych funkcji kontrolnych, szczególna jest rola zarządzania miastem przez jego władze, czyli polityki miejskiej. Jest to osobny temat, i zostanie w pewnym stopniu zasygnalizowany w części podsumowującej.

3. STRUKTURA PRZESTRZENNA GOSPODARCZYCH FUNKCJI KONTROLNYCH W NAJWIĘKSZYCH MIASTACH

3.1. LOKALIZACJA SIEDZIB ZARZĄDÓW

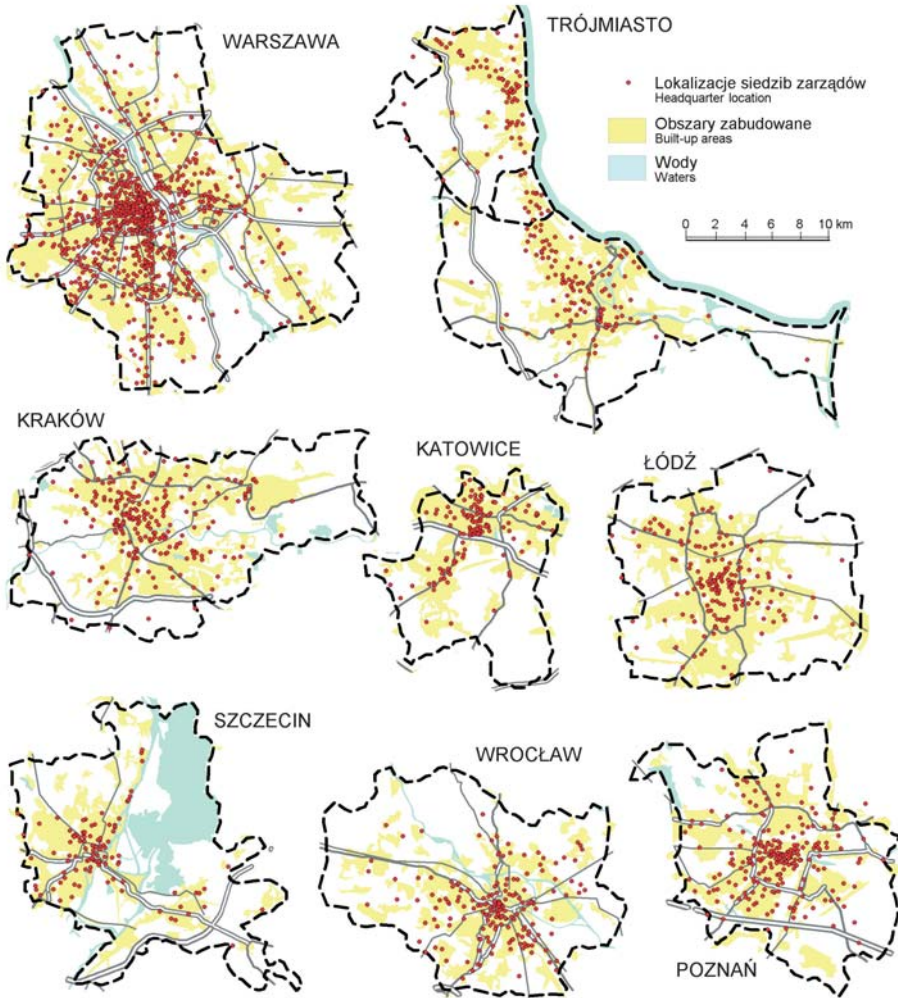
3.1.1 WARSZAWA

Warszawa jest nie tylko najważniejszym, ale również zdecydowanie dominującym ośrodkiem koncentrującym gospodarcze funkcje kontrolne. W 2004 roku spośród 3,8 tys. przedsiębiorstw w Polsce o rocznych przychodach powyżej 15,6 mln zł, aż 1,8 tys. (48,8%) miało swe siedziby w Warszawie. Jeszcze większa koncentracja charakteryzowała podmioty o najwyższych obrotach. Przykładowo, wśród jednostek osiągających przychody powyżej 100 mln zł odsetek ten wyniósł 64,9%, a w kategorii powyżej 1 mld zł – 66,9%. Rozmieszczenie siedzib przedsiębiorstw według grup własności, wielkości, i rodzajów działalności przedstawiono na rycinach w załącznikach kartograficznych 1-3.

Przedsiębiorstwa w Warszawie koncentrują się przede wszystkim w centrum miasta (ryc. 4). Zlokalizowały tam swoje siedziby niemal wszystkie największe spółki, takie jak Telekomunikacja Polska (ul. Twarda), PZU i PZU na Życie (Al. Jana Pawła II) oraz Polskie Sieci Elektroenergetyczne (ul. Mysia) – obecnie Polska Grupa Energetyczna. Drugi, ale znacznie mniejszy, rejon koncentracji to Południowy Służewiec (Philip Morris, Real).

W porównaniu do badań przeprowadzonych w Warszawie dla 1999 roku (Śleszyński 2002a, 2004), na podstawie niniejszych, nowszych danych obserwowana jest pewna dyspersja siedzib zarządów. Dotyczy to przy tym nie tylko mniejszych przedsiębiorstw. Szczególnie charakterystyczne jest zjawisko ekspansji siedzib dużych jednostek z udziałem kapitału zagranicznego. Wyraźne jest występowanie tych podmiotów w południowo-zachodniej części stolicy, zwłaszcza w dzielnicy Włochy. Może to być motywowane nie tylko ogólnymi procesami dekoncentracji, związanymi z uciążliwościami pracy w ścisłym centrum stolicy, ale również położeniem w pobliżu lotniska Okęcie.

Wskutek opisanej dyspersji lokalizacji zarządów przedsiębiorstw, rozkłady natężenia przychodów nie wykazują ścisłego dopasowania do modeli logistycznych, obserwowanych we wspomnianych badaniach. Wraz ze zwiększaniem się odległości, następuje wprawdzie na ogół spadek natężenia liczby podmiotów i ich obrotów na jednostkę powierzchni, ale nie jest to ścisła zależność.



Ryc. 4. Lokalizacja siedzib zarządów spółek (o przychodach powyżej 15,6 mln zł w 2004 roku) w największych miastach Polski. Bardziej szczegółową lokalizację siedzib zamieszczono w załączniku kartograficznym nr 3.

Headquarter locations of main companies (revenues above 15.6 million PLN in 2004) in the biggest Polish cities. More detailed location found in cartographical appendix no. 3.

Wśród największych jednostek dobrze ilustruje to średnia ich wielkość, który to wskaźnik nieco wzrasta w odległości 9-12 km od ścisłego centrum. W przypadku przedsiębiorstw z dominującym lub głównym udziałem właściciela zagranicznego, jest to mniej zauważalne, choć też pozwala wnioskować o pewnej dyspersji.

3.1.2. KATOWICE

W 2004 roku w Katowicach zidentyfikowano 192 siedziby przedsiębiorstw, których przychody były większe niż 15,6 mln zł. Osiągnęły one łączne przychody w wysokości 62,9 mld zł. Największe z nich to Mittal Steel Poland (9,6 mld zł przychodów), Kompania Węglowa SA (9,1 mld zł), PKP Cargo (6,0 mld zł), Polski Koks (5,6 mld zł), Węglkokoks (5,0 mld zł), Południowy Koncern Energetyczny (3,6 mld zł), Katowicki Holding Węglowy (3,1 mld zł), ING Bank Śląski (2,7 mld zł) oraz Centrala Zbytu Węglózbyt (1,3 mld zł). Wymienione podmioty koncentrowały niemal 3/4 przychodów wszystkich analizowanych jednostek.

Lokalizacje spółek były skoncentrowane w kilku rejonach, z których najważniejsze było centrum miasta. Miały tam siedziby m.in. holdingi węglowe i centrale importowo-eksportowe handlu węglem i koksem. Dość istotną część spółek umiejscowiła się również na północ od śródmieścia funkcjonalnego, zwłaszcza wzdłuż korytarza wyznaczonego przez Aleję Korfantego (z większych przedsiębiorstw m.in. Kopex i Przedsiębiorstwo Robót Inżynierskich). Drugim pozacentralnym obszarem występowania siedzib przedsiębiorstw był rejon położony wzdłuż ulicy Kościuszki (m.in. Polski Koks Spedycja, Farmacol). Ponadto w części północno-wschodniej zlokalizowana została Huta Szopienice. W zupełnym oderwaniu od wszystkich lokalizacji pozostawała siedziba Getin Banku (ul. Pszczyńska).

Spadek natężenia występowania siedzib przedsiębiorstw jest wprost proporcjonalny do odległości od centrum i daje się przedstawić za pomocą modelu logistycznego o niemal idealnym współczynniku dopasowania ($R^2 = 0,999$). W przypadku obrotów sytuacja jest mniej klarowna, gdyż ze względu na koncentrację największych podmiotów w centrum, pierwsza strefa o promieniu 1 km wyraźnie wyróżnia się od pozostałych. Dzieje się tak w przypadku wszystkich rodzajów własności (publicznej, prywatnej i zagranicznej). Natomiast proporcjonalny spadek jest obserwowany w przypadku takich działalności, jak budownictwo oraz usługi biznesowe i profesjonalne, a w pewnym stopniu również sprzedaż i naprawa pojazdów silnikowych.

3.1.3. KRAKÓW

W Krakowie, w końcu 2004 roku były analizowane 363 przedsiębiorstwa o łącznych obrotach 51,3 mld zł. Największe z nich to Tesco Polska (4,6 mld zł), Bank BPH (4,5 mld zł), BP Polska (3,9 mld zł), Ahold Polska (3,1 mld zł), Delphi Poland (2,3 mld zł), Slovnaft Polska (1,6 mld zł), Enion (1,4 mld zł), Plus Discount (1,2 mld zł) i Can-Pack (1,1 mld zł).

Zdecydowana większość siedzib mieściła się na lewym brzegu Wisły, przede wszystkim w rejonie śródmieścia, w tym rynku Starego Miasta (np. Bank BPH, Krakowski Bank Spółdzielczy). Centrale sieci sprzedaży ulokowane były w pewnej odległości od najstarszej części miasta (Ahold Polska, Slovnaft Polska), a także w strefie zewnętrznej (BP Polska). Podobnie centrala Tesco Polska zlokalizowana była na prawym brzegu Wisły. Na krańcach południowych, przy wylocie w kierunku Myślenic, siedzibę miało przedsiębiorstwo informatyczne Delphi Poland (ul. Podgóрки Tynieckie). Huta im. T. Sendzimira (drugi pod względem wielkości tego typu zakład w Polsce) nie była brana pod uwagę, gdyż formalnie od 2004 roku była oddziałem holdingu Polskie Huty Stali/ISPAT Polska Stal, a następnie, po sprzedaży właścicielowi zagranicznemu, LNM Holdings (a dalej Mittal Steel Poland i od października 2007 roku – ArcelorMittal Poland).

Na wykresach obrazujących natężenie występowania siedzib charakterystyczny jest wprost proporcjonalny spadek wraz ze zwiększaniem się odległości od centrum, w przypadku liczby podmiotów na jednostkę powierzchni, wysoce zgodny z modelem logistycznym ($R^2 = 0,984$). W przypadku obrotów sytuacja jest mniej jednoznaczna, gdyż wysokie wartości charakteryzują pierwsze cztery kilometry odległości od centrum, a następnie natężenie przychodów jest bardzo niskie. Przy tym działalności wyżej zaawansowane, jak np. pośrednictwo finansowe, zlokalizowane były wyłącznie w centrum miasta.

3.1.4. ŁÓDŹ

W Łodzi na koniec 2004 roku zlokalizowano 244 przedsiębiorstwa o przychodach powyżej 15,6 mln zł. Z tej liczby tylko trzy osiągnęły przychody co najmniej 1 mld zł: BOT Górnictwo i Energetyka (6,8 mld zł), Polska Grupa Farmaceutyczna (2,3 mld zł) oraz Bank Przemysłowy (1,0 mld zł). Większość siedzib zarządów umiejscowiona była w centrum Łodzi, szczególnie w rejonie ulic Piotrkowskiej, Tuwima, Wólczańskiej i Narutowicza. Pewne koncentracje zaobserwowano też w innych częściach miasta, tj. na zachodnich Bałutach (np. Rossmann Supermarkety Drogeryjne Polska, Polska Grupa Farmaceutyczna), a także na pograniczu Widzewa i Górnej, gdzie istniały duże zakłady przemysłowe (Merloni Indesit Polska, elektrociepłownia).

Wykres natężenia liczby spółek w stosunku do powierzchni wykazuje, podobnie jak w poprzednich przypadkach, wysokie, niemal idealne dopasowanie do modelu logistycznego ($R^2 = 0,994$). Spośród badanych rodzajów działalności jest to charakterystyczne w zasadzie jeszcze tylko dla działalności biznesowych i profesjonalnych. Jednak gdyby nie zaburzenia, związane z lokalizacją dużych przedsiębiorstw, byłoby to charakterystyczne również dla innych sektorów, np. handlowego.

3.1.5. POZNAŃ

Liczba analizowanych poznańskich przedsiębiorstw wyniosła 366. Co ciekawe, była to ilość bardzo podobna do tej, którą stwierdzono w przypadku Krakowa (363) i Trójmiasta (358). Z tego 10 podmiotów osiągnęło przychody powyżej 1 mld zł. W świetle tych danych, Poznań był drugim po Warszawie ośrodkiem koncentracji gospodarczych funkcji kontrolnych w Polsce, jakkolwiek jego przewaga nad pozostałymi ośrodkami pozostawała niewielka.

Największe poznańskie podmioty pod względem przychodów to: Volkswagen Poznań (7,6 mld zł), Enea (4,3 mld zł), Kompania Piwowarska (2,7 mld zł), Selgros (2,2 mld zł), Škoda Auto Polska (1,7 mld zł), Eurocash (1,6 mld zł), Kulczyk Tradex (1,6 mld zł), KDWT (1,4 mld zł), Wielkopolska Spółka Gazownictwa (1,1 mld zł) oraz Żabka Polska (1,1 mld zł). Łącznie wszystkie 366 spółek osiągnęło przychody w wysokości 52,2 mld zł.

Centrum Poznania skupiało przeważającą część przedsiębiorstw i ich przychodów. W rejonie śródmieścia mieściły się siedziby takich przedsiębiorstw, jak np. Enea, Wielkopolska Spółka Gazownictwa, Żabka Polska, KDWT czy Dom Maklerski BZ WBK. W dalszej odległości, odśrodkowo od centrum i w zasadzie we wszystkich kierunkach, zlokalizowane były siedziby innych spółek, jak np. Volkswagen Poznań i powiązana z nim kapitałowo Škoda Polska (przy wylocie drogi do Warszawy), H. Cegielski-Poznań (na południe), PGF Cefarm-Poznań (na zachód), czy Dalgety Agra Polska (na północ). Na zachodnim skraju miasta położona była siedziba hurtowego przedsiębiorstwa Eurocash.

Rozkład natężenia występowania siedzib spółek względem powierzchni po raz kolejny dostosowuje się do modelu logistycznego, przy czym wartość współczynnika dopasowania R^2 jest nieco niższa (0,976), ale nadal bardzo wysoka. W przypadku Poznania funkcja logistyczna jest charakterystyczna dla rozkładu natężenia obrotów w stosunku do jednostki powierzchni. Jest to typowe zwłaszcza dla spółek o własności prywatnej, a zupełnie niewidoczne – dla przedsiębiorstw zagranicznych. Co ciekawe, ujawnia się też, w zasadzie po raz pierwszy w analizowanych miastach, odwrotnie proporcjonalna zależność w przypadku podmiotów przemysłowych.

3.1.6. SZCZECIN

W Szczecinie odnotowano siedziby 146 przedsiębiorstw o przychodach powyżej 15,6 mln zł. Osiągnęły one łączne obroty w wysokości 19,5 mld zł. Pod

tym względem ośrodek szczeciński zajął ostatnie miejsce wśród analizowanych ośmiu miast. Tylko cztery spółki w 2004 roku wykazały przychody w wysokości co najmniej 1 mld zł: Państwowe Przedsiębiorstwo Użyteczności Publicznej Poczta Polska – Urząd Przewozu Poczty (6,1 mld zł), Swedwood Poland (1,7 mld zł), Stocznia Szczecińska Nowa (1,5 mld zł) oraz Polska Żegluga Morska (1,0 mld zł).

Zdecydowana większość przedsiębiorstw miała siedziby w centrum miasta. Z większych podmiotów tylko przemysłowa spółka Swedwood Poland zlokalizowała się w pewnym oddaleniu od śródmieścia (ul. Mieszka I). Na prawym brzegu Odry miały swe siedziby tylko nieliczne podmioty.

W przypadku Szczecina, pomimo silnej koncentracji lokalizacji dużych przedsiębiorstw w centrum miasta, dało się jednak zauważyć rozkład nawiązujący do modelu logistycznego. Jednak dotyczyło to w zasadzie tylko liczby spółek ogółem. Natomiast wartość obrotów handlowych zwiększała maksymalnie w drugim promieniu koncentrycznym (1-2 km). Nie stwierdzono również wyraźnych prawidłowości pod względem średniej wielkości przedsiębiorstw oraz przychodów z całokształtu działalności.

3.1.7. TRÓJMIASTO

W trzech ośrodkach trójmiejskich (Gdańsk, Gdynia i Sopot) zlokalizowano 341 spółek o przychodach powyżej 1 mld zł o łącznych obrotach 40,0 mld zł. Największe z nich to Grupa Lotos (10,3 mld zł), Lotos Partner (3,2 mld zł), GE Money Bank (1,4 mld zł) oraz Sopockie Towarzystwo Ubezpieczeń Ergo Hestia (1,0 mld zł). W przypadku Trójmiasta charakterystyczny jest układ rozmieszczenia spółek. Są one wprawdzie skoncentrowane w centrach poszczególnych miast, tworzących aglomerację trójmiejską, ale pomiędzy nimi daje się zauważyć wyraźne pasmo podwyższonego natężenia lokalizacji. Nawiązuje to do układu przestrzenno-funkcjonalnego.

W kolejnych analizach stwierdzono bardzo charakterystyczny rozkład liczby przedsiębiorstw w stosunku do powierzchni. Przybiera on postać modelu logistycznego o bardzo wysokim współczynniku dopasowania ($R^2 = 0,991$), przy czym dopasowanie do funkcji pochodnych jest jeszcze wyższe (przykładowo R^2 dla modeli MMF i Harrisa wyniosły 0,996). Pewne prawidłowości odnotowano też w przypadku obrotów handlowych (zależność odwrotnie proporcjonalna: im dalej od centrum, tym natężenie przychodów względem powierzchni niższe) oraz niektórych rodzajów działalności (sektor elektroenergetyczny, handel hurtowy, pośrednictwo finansowe, inne usługi biznesowe i profesjonalne).

3.1.8. WROCŁAW

W ostatnim z analizowanych ośrodków stwierdzono występowanie 283 przedsiębiorstw o łącznych przychodach 29,7 mld zł. Tylko trzy z nich osiągnęły obroty większe niż 1 mld zł: Bank Zachodni WBK (2,6 mld zł), Volvo Polska (1,4 mld zł) oraz Lukas Bank (1,0 mld zł). Siedziby spółek zlokalizowane były przede wszystkim w centrum miasta. Jednak kilka większych spółek, głównie z udziałem kapitału zagranicznego, wybrało lokalizacje w pewnym oddaleniu od śródmieścia. Dotyczyły to głównie spółek sektora przemysłowego, gdzie siedziba zarządu była związana z zakładem produkcyjnym (Wrozamet, Polar, Volvo Polska). Podobnie przedsiębiorstwa handlowe zlokalizowane były albo w strefie zewnętrznej (PGF Urtica, Ordipol), albo na samych obrzeżach miasta (Incom).

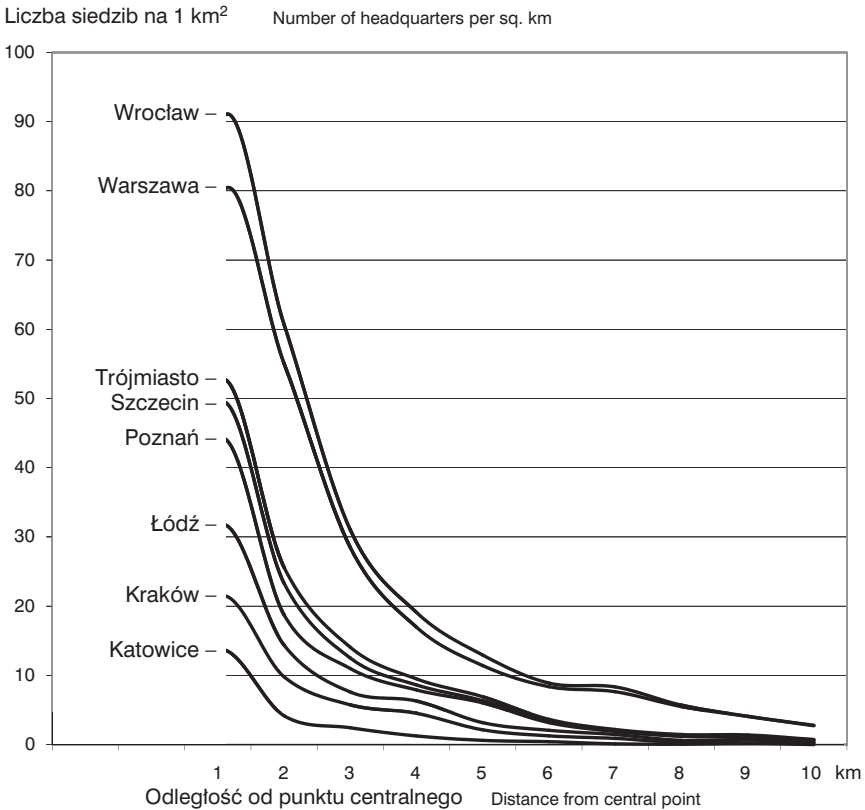
Również we Wrocławiu zaobserwowano logistyczny model rozkładu podmiotów. W przypadku liczby przedsiębiorstw odniesionych do powierzchni, współczynnik dopasowania R^2 wyniósł aż 0,996, a w przypadku obrotów handlowych – 0,991. Nie stwierdzono natomiast prawidłowości w przypadku średniej wielkości przedsiębiorstwa, gdyż w odległości do 10 km średnia jego wielkość utrzymywała się w przedziale 60-160 mln zł. Natomiast podobieństwo do modelu logistycznego, choć o znacznie niższych wartościach współczynnika dopasowania, obserwowano wśród wielu wydzielonych kategorii, np. w sektorze publicznym, prywatnym, handlu hurtowego, pośrednictwa finansowego oraz innych działalności biznesowych i profesjonalnych.

3.2. PRAWIDŁOWOŚCI ROZKŁADU WZGLĘDEM PUNKTU CENTRALNEGO

3.2.1. LICZBA SPÓŁEK

Lokalizacja liczby siedzib zarządów względem punktu centralnego ujawnia charakterystyczne prawidłowości. Jest to najogólniej proporcjonalny spadek wartości poszczególnych zmiennych, wraz z oddalaniem się od tego punktu (ryc. 5). Co charakterystyczne, dotyczy to jednak w mniejszym stopniu Warszawy, niż innych analizowanych miast. Niemal „idealny”, zgodny z modelem logistycznym, przebieg krzywych charakteryzuje zwłaszcza Łódź, Katowice, Kraków, Trójmiasto i Wrocław, w nieco mniejszym stopniu – Poznań i Szczecin.

W przypadku Warszawy sytuacja jest o tyle specyficzna, że obszar centralny ma tu znacznie większą powierzchnię, a zatem wybór punktu centralnego ma znacznie istotniejsze znaczenie, niż w pozostałych ośrodkach. Stąd też zapewne wynikła maksymalna wartość liczby spółek nie w pierwszym, ale drugim, 1-kilometrowym promieniu koncentrycznym.

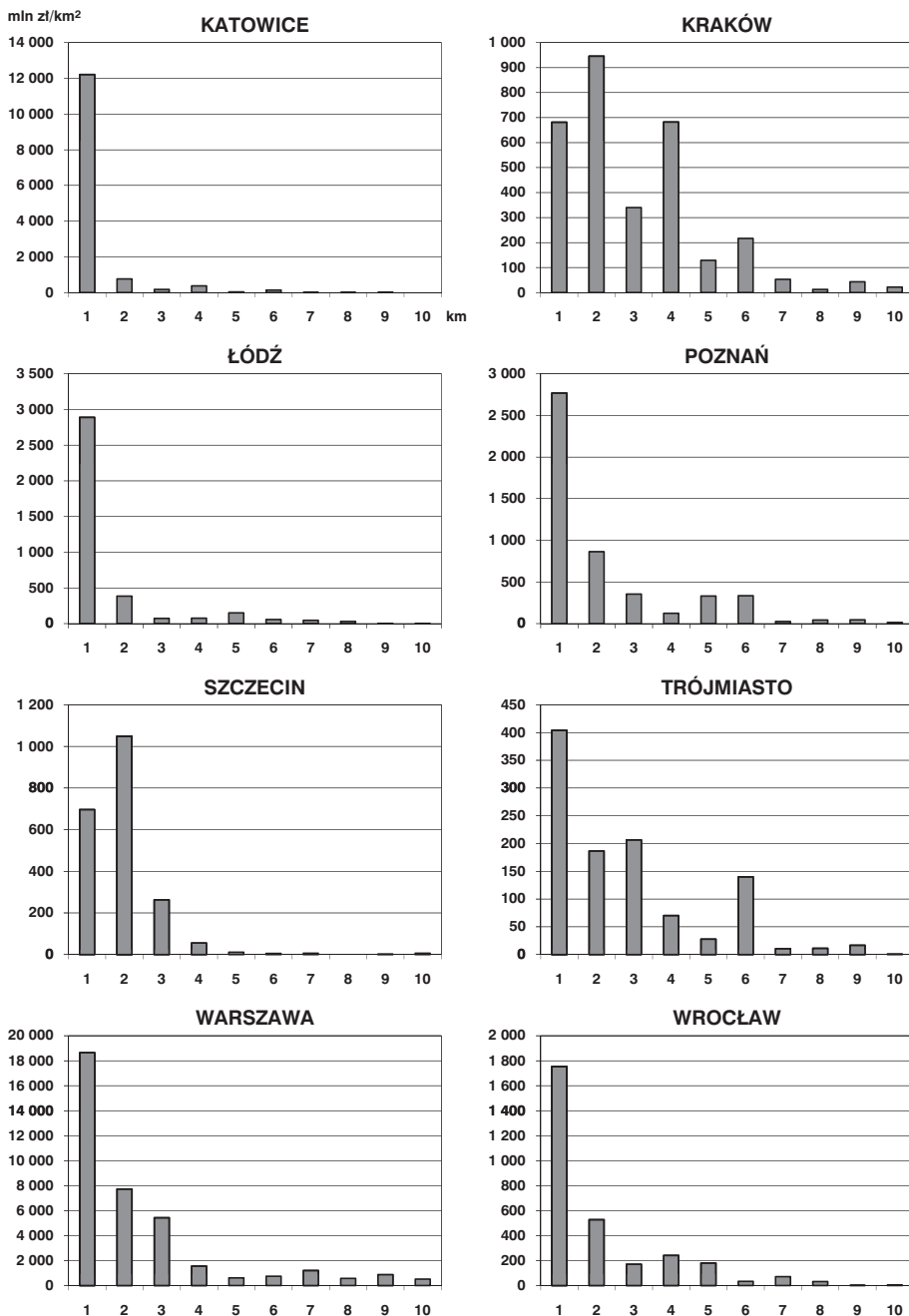


Ryc. 5. Liczba siedzib spółek w 1-kilometrowych promieniach koncentrycznych od punktu centralnego.

Number of company headquarters in 1-km concentric zones from central point.

3.2.2. OBROTY HANDLOWE

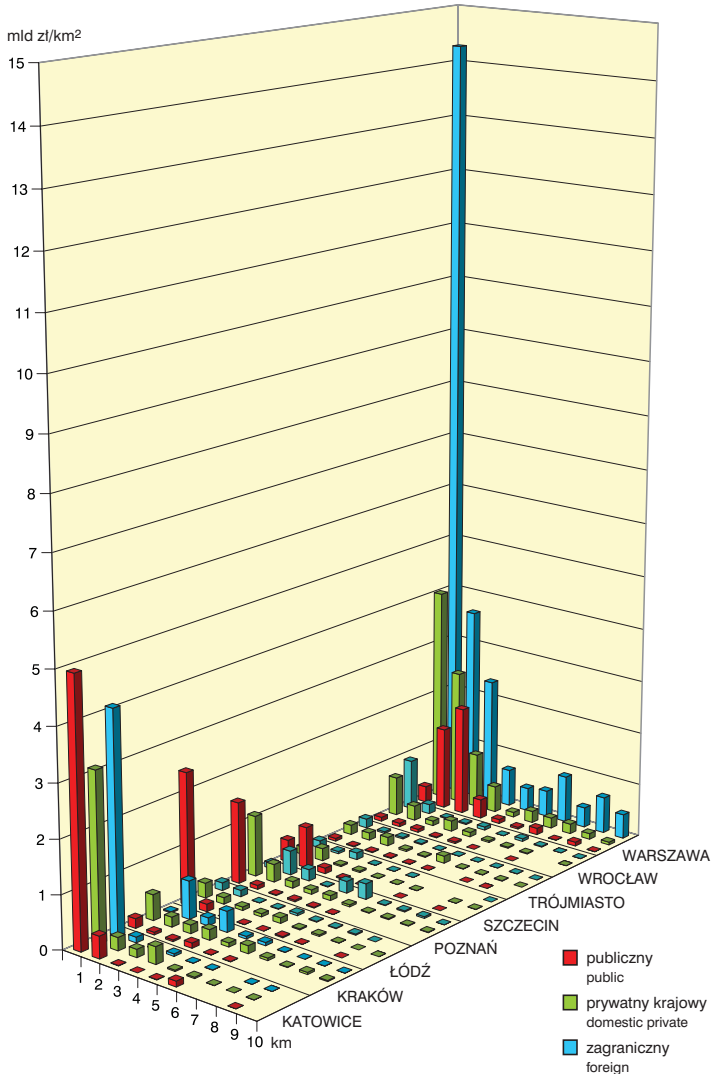
W przypadku obrotów handlowych odnotowano znacznie mniejsze dopasowanie do krzywych logistycznych, niż dla liczby spółek. W niemal wszystkich badanych rozkładach istnieje prawidłowość proporcjonalnego spadku przychodów wraz z oddalaniem się od punktów centralnych (ryc. 6). Odmienność polega natomiast na tym, że Warszawę charakteryzuje bardziej proporcjonalny spadek tych obrotów, niż w przypadku pozostałych miast. Okazuje się, że w mniejszych ośrodkach znaczna część przychodów koncentruje się już w odległości pierwszego kilometra od wyznaczonego punktu centralnego. Regularność ta dotyczy zwłaszcza Łodzi, Katowic i Wrocławia, a w mniejszym stopniu Poznania. W Krakowie, Trójmieście i Szczecinie rozkład obrotów jest bardziej wyrównany, przy czym niekiedy dominanta przypada na najbliższy promień koncentryczny.



Ryc. 6. Przychody przedsiębiorstw ogółem w 1-kilometrowych promieniach koncentrycznych od punktu centralnego.
Total revenues of companies in 1-km concentric zones from central point.

3.2.3. STRUKTURA WŁASNOŚCIOWA

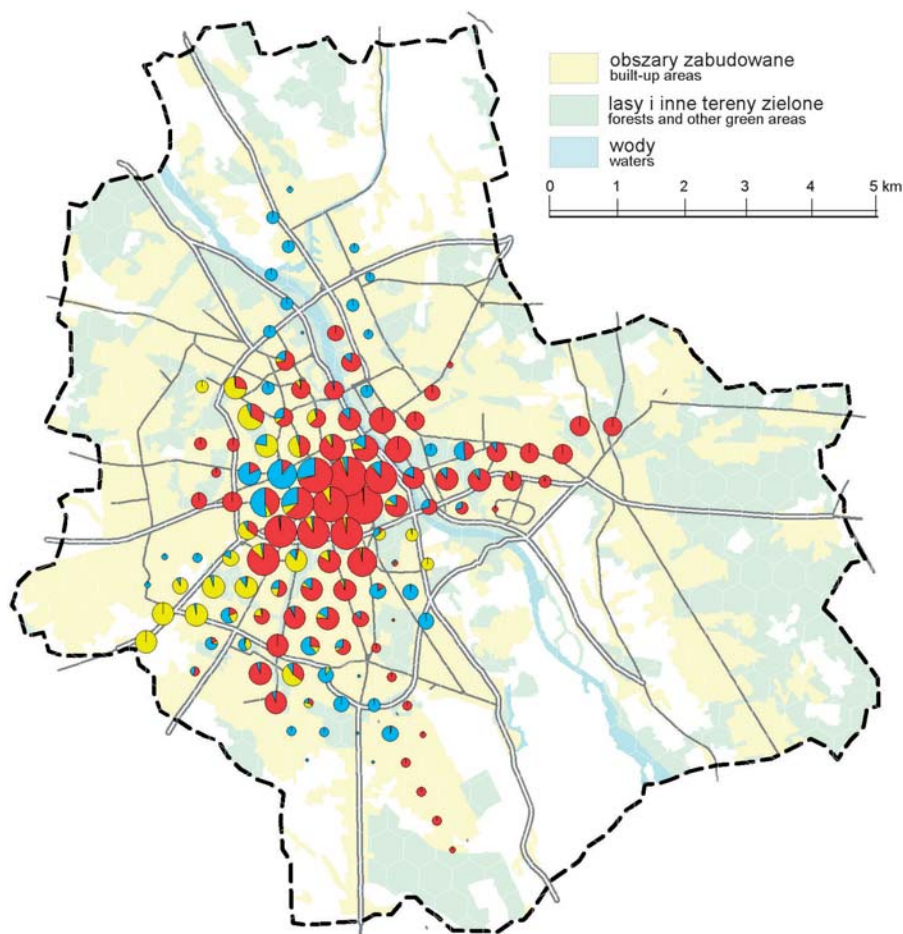
Analiza struktury własnościowej ujawnia kolejne wyraźne prawidłowości. Zarządy spółek z udziałem Skarbu Państwa lokalizują się w większym stopniu bliżej punktu centralnego (ryc. 7). Ponownie jest to wyraźne przede wszystkim dla ośrodków pozawarszawskich. Najczęściej spotykana jest przy tym silna



Ryc. 7. Przychody spółek w 1-kilometrowych promieniach koncentrycznych od punktu centralnego według struktury własnościowej.

Total revenues of companies in 1-km concentric zones from central point by ownership structure.

koncentracja w stosunkowo bliskiej odległości od punktu centralnego (Łódź, Katowice, Poznań, Szczecin). W przypadku Warszawy odmienność polega znów na początkowym wzroście przychodów z osiągnięciem dominanty w odległości 3 km od punktu centralnego. Wynika to z faktu, że część spółek publicznych nie mieści się w bliskiej odległości od urzędu miejskiego, ale od innych instytucji,



Wartość przychodów (skala logarytmiczna)
Revenues value (logarithmic scale)



43 000 4000 400 40 mln zł

Własność
Ownership

publiczna krajowa
domestic public

prywatna krajowa
domestic private

zagraniczna
foreign

Ryc. 8. Przychody ogółem spółek w Warszawie zagregowane w heksagonach o powierzchni 1 km² według struktury własnościowej.

Total revenue of Warsaw companies aggregated by 1-sq. km hexagons by ownership structure.

których pełnienie funkcji centralnych byłoby bardziej adekwatne w przypadku badania gospodarczych funkcji kontrolnych stolicy (Sejm, Prezydent, Premier).

Bardziej wyrównane rozkłady są spotykane w przypadku prywatnego sektora krajowego i zagranicznego, ale też nie we wszystkich przypadkach. Na rozproszenie przychodów względem punktów centralnych wskazuje zwłaszcza obserwacja histogramów Poznania, Krakowa i Łodzi.

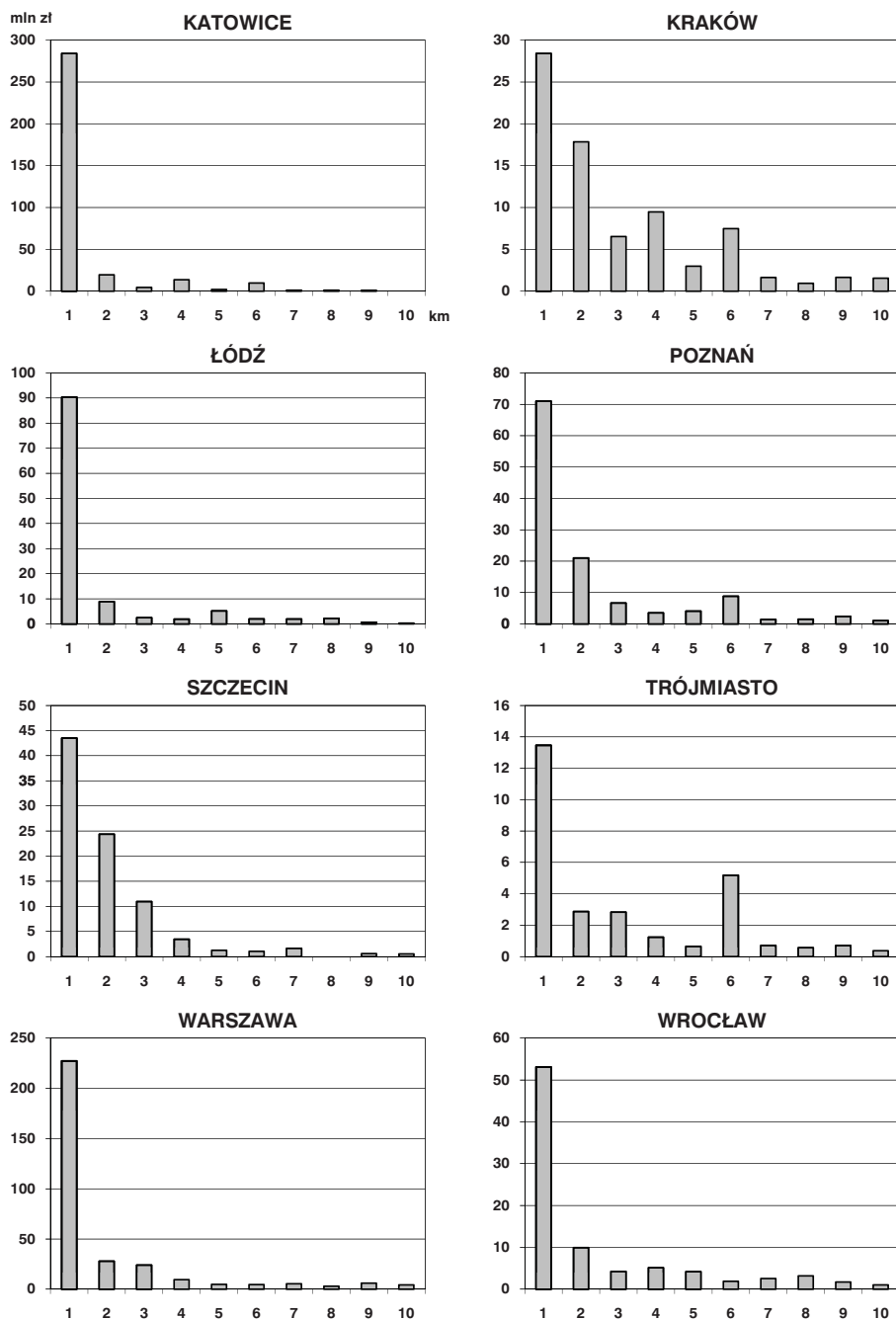
Bardziej pogłębiona analiza wykonana dla stolicy pokazuje jednak pewne prawidłowości rozkładu, sugerowane wyżej specyfiką położenia względem organów centralnych (ryc. 8). Na obszarze śródmiejskim wyraźnie dominują przychody dużych spółek publicznych. Lokalizacje zarządów spółek zagranicznych koncentrują się w zachodniej części centrum, co jest związane przede wszystkim z udziałem tych jednostek w sektorze finansowym. Ponadto spółki z udziałem kapitału zagranicznego znajdowały się w strefie zewnętrznej miasta, ale już przy znacznie mniejszych wartościach. Z kolei krajowy kapitał prywatny dominował wzdłuż tras wylotowych, zwłaszcza Alej Jerozolimskich, a w mniejszym stopniu w kierunku północnym i północno-zachodnim od śródmieścia (Żoliborz, część Woli).

3.2.4. STRUKTURA WIELKOŚCIOWA

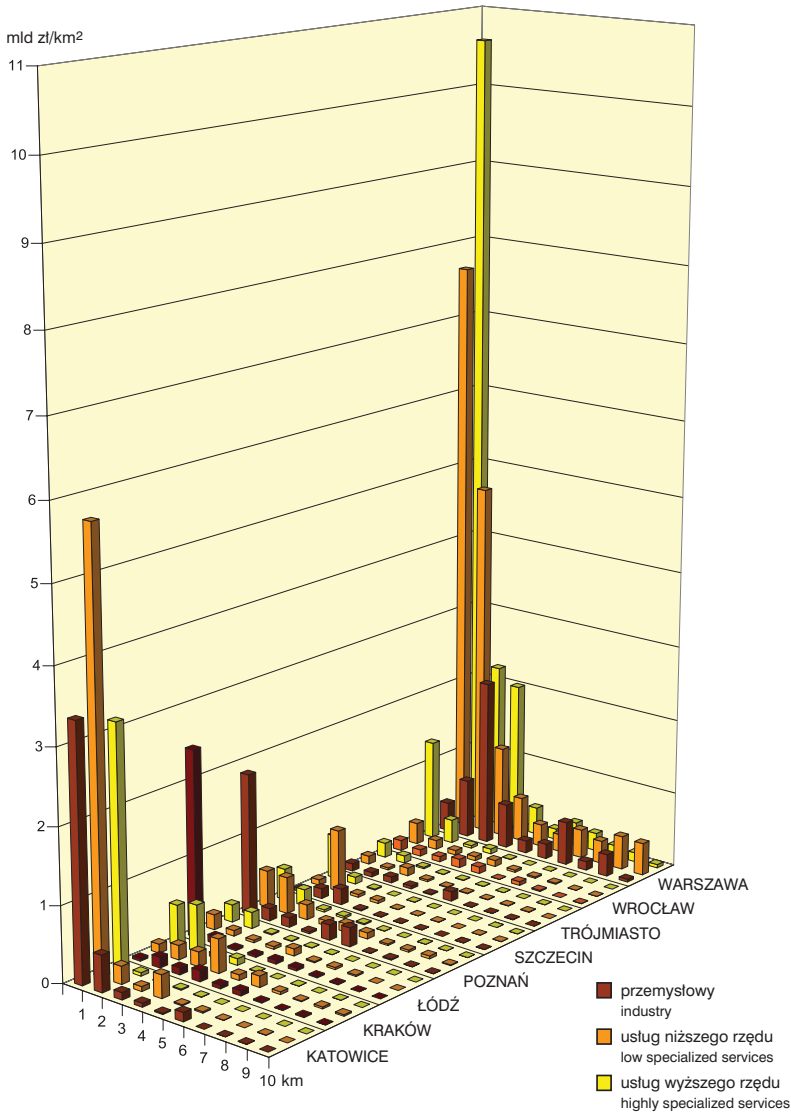
Efektom zróżnicowania liczby siedzib spółek i ich przychodów są rozkłady średniej wielkości przedsiębiorstwa (ryc. 9). Generalnie, występuje tu większe spłaszczenie histogramów, choć nadal można zaobserwować pewne prawidłowości. Daje się zauważyć, że wyższe wskaźniki przeciętnej wielkości podmiotów charakteryzują nie wszystkie centra miast. Wyjątkiem jest tutaj zwłaszcza Wrocław, Poznań i Szczecin.

3.2.5. STRUKTURA RODZAJOWA

Dosyć wyraźne regularności cechowały zróżnicowanie według działalności, przy czym do badań wybrano tylko niektóre, odpowiednio liczne ich rodzaje (ryc. 10). W przypadku spółek przemysłowych wykryto brak zależności w natężeniu przychodów względem punktów centralnych (niekiedy przy ich wzroście, wraz z oddalaniem się od tych punktów). Taka sytuacja wynika z faktu, że część zarządów podmiotów przemysłowych mieści się w miejscu produkcji, a więc zdecydowanie poza centrami miast. Słabiej uporządkowane są też histogramy dla handlu detalicznego, przy czym w kilku przypadkach miała miejsce sytuacja, w której dominanta przypadała na drugi promień koncentryczny (1-2 km, np. Warszawa, Poznań, Szczecin), niemniej prawidłowości są tu większe, niż dla sektora przemysłowego.



Ryc. 9. Przeciętne przychody spółek w 1-kilometrowych promieniach koncentrycznych od punktu centralnego.
Average company revenues in 1-km concentric zones from central point.



Ryc. 10. Przychody spółek w 1-kilometrowych promieniach koncentrycznych od punktu centralnego według struktury rodzajowej.

The revenues of companies in 1-km concentric zones from central point by type of activities.

Najbardziej uporządkowane rozkłady charakteryzowały sektor usług wyższego rzędu, zaprezentowany na rycinach przez działalności finansowe (sekcja J według Polskiej Klasyfikacji Działalności) oraz usług profesjonalnych (sekcje K, M, N i częściowo O). Szczególnie w przypadku sektora finansowego

zauważalna była koncentracja przychodów blisko obranych punktów centralnych. Dopasowanie krzywych rozkładu do funkcji logistycznych było natomiast największe dla usług profesjonalnych, z reguły przekraczając wartości wskaźnika dopasowania na poziomie 0,95.

Przeprowadzone analizy wyraźnie wskazują na prawidłowości związane ze strukturą przedsiębiorstw. Zauważalne jest częstsze lokowanie siedzib zarządów o określonych cechach własnościowych, wielkościowych i rodzajowych, przy czym da się to ustalić za pomocą funkcji odległości od punktów centralnych, będących siedzibami władz miejskich, symbolizujących matematyczny środek centrum miejskiego.

3.3. KONCENTRACJA I DYSPERSJA PRZESTRZENNA SIEDZIB ZARZĄDÓW

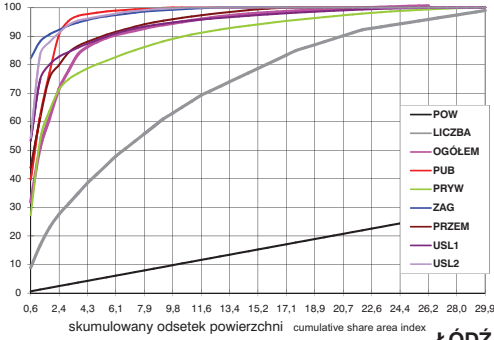
3.3.1. WSKAŹNIK KONCENTRACJI PRZESTRZENNEJ LORENTZA

Przedstawione prawidłowości w rozmieszczeniu przedsiębiorstw wskazują na wyraźną preselekcję centrum miasta jako miejsca lokalizacji zarządów. Jest to prawidłowość charakterystyczna dla wszystkich badanych ośrodków miejskich. Równocześnie w przypadku niektórych kategorii działalności zaobserwowano odwrotny proces, polegający na lokalizacji siedzib zarządów w pewnym oddaleniu od centrum. Stąd też zasadne jest dokładne określenie koncentracji i dyspersji przestrzennej głównych siedzib przedsiębiorstw.

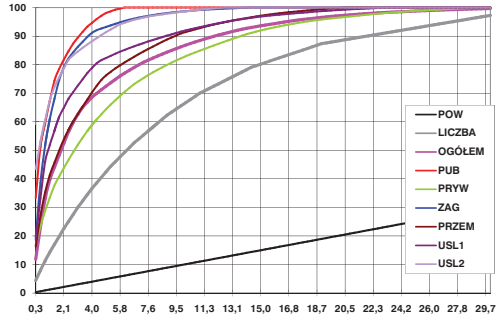
W badaniach stopnia skupienia i rozproszenia siedzib zarządów spółek posłużono się kilkoma metodami. Po pierwsze, zastosowano krzywą koncentracji Lorentza, przedstawiając poszczególne wykresy na rycinie 11. Poniżej wymieniono najważniejsze zaobserwowane prawidłowości. Ponadto w tabeli 3. zestawiono dodatkowe obliczenia, jaki odsetek poszczególnych wartości (liczby siedzib zarządów oraz przychodów spółek) mieści się na 10% powierzchni miast, liczonych koncentrycznie od zdefiniowanych punktów centralnych.

Analiza wykresów, przedstawiających krzywe koncentracji Lorentza, wyraźnie wskazuje na wysokie skupienie względem powierzchni badanych miast. W większości przypadków wszystkie poszczególne zmienne mieściły się w obrębie 30% powierzchni ośrodków miejskich. Krzywe najbardziej „strome”, czyli wskazujące na najwyższą koncentrację przestrzenną, były charakterystyczne zwłaszcza dla Szczecina, Łodzi i Katowic oraz dla sektora publicznego, zagranicznego oraz usług wyższego rzędu. W każdym przypadku przychody były bardziej skoncentrowane, niż liczba przedsiębiorstw.

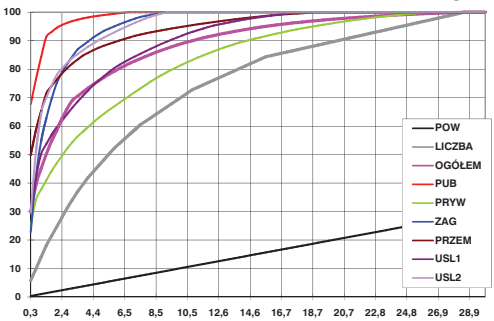
skumulowany odsetek wartości cumulative share value index **KATOWICE**



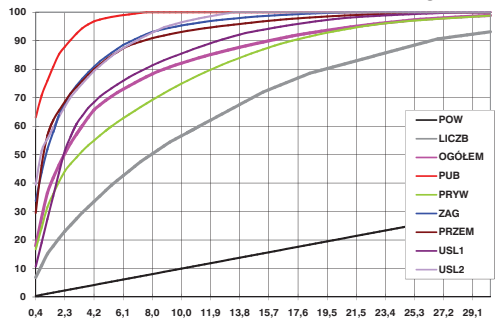
KRAKÓW



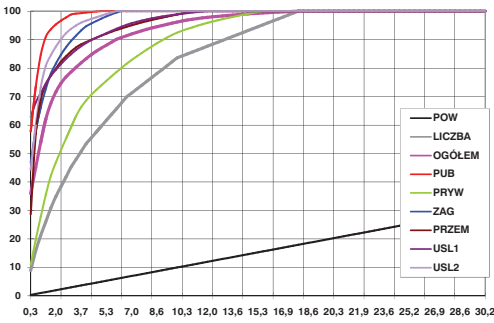
skumulowany odsetek powierzchni cumulative share area index **ŁÓDŹ**



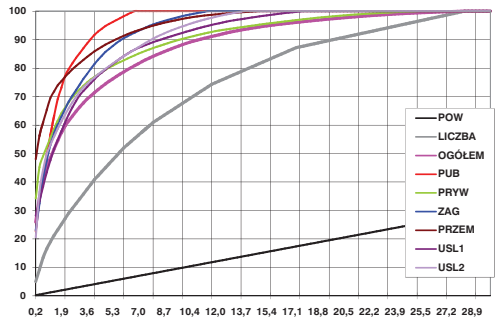
POZNAŃ



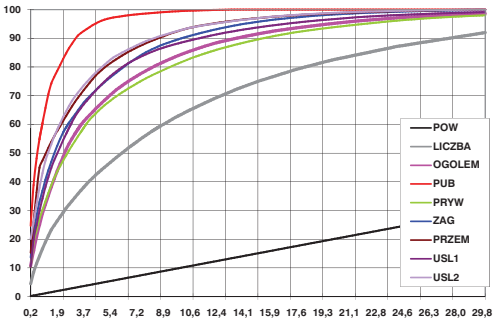
SZCZECIN



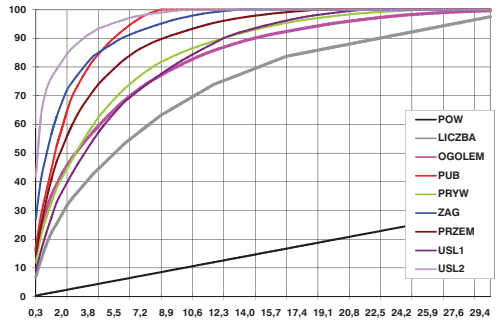
TRÓJMIASTO



WARSZAWA



WROCŁAW



Ryc. 11 (obok). Krzywe koncentracji Lorentza dla wybranych wskaźników. Skróty: POW – powierzchnia (zawsze linia prosta), LICZBA – liczba siedzib zarządów spółek, OGOLEM – przychody ogółem, w tym: PUB – w sektorze publicznym, PRYW – w sektorze prywatnym krajowym, ZAG – w sektorze zagranicznym, PRZEM – w sektorze przemysłowym (górnictwo, przetwórstwo przemysłowe, energetyka, budownictwo), USL1 – w sektorze usług niższego rzędu, USL2 – w sektorze usług wyższego rzędu.

Lorentz concentration curves of the selected indicators. Abbreviations: POW – area (always right line), LICZBA – number of company headquarters, OGOLEM – total revenues, within: PUB – public sector, PRYW – private domestic sector, ZAG – foreign sector, PRZEM – industry sector (mining, manufacturing, electricity, construction), USL1 – low specialized services, USL2 – highly specialized services.

Tabela 3. Skumulowane odsetki wartości liczby i przychodów przedsiębiorstw, znajdujących się na 10% powierzchni poszczególnych miast (licząc od punktu centralnego).

Wskaźnik	Katowice	Kraków	Łódź	Poznań	Szczecin	Trójmiasto	Warszawa	Wrocław
Liczba przedsiębiorstw	63,0	66,7	69,1	56,6	83,6	67,6	63,5	67,5
Przychody ogółem	94,5	86,8	88,5	82,1	96,2	88,2	84,4	81,0
sektor publiczny	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	99,5	100,0
sektor prywatny	89,0	82,9	80,7	74,9	92,4	90,2	81,7	85,1
sektor zagraniczny	99,2	98,7	100,0	95,3	100,0	98,2	90,0	97,1
sektor przemysłowy	95,9	91,4	94,6	93,1	98,8	97,3	92,9	92,2
sektor usług niższego rzędu	94,8	92,0	91,1	85,5	98,9	92,4	88,5	82,3
sektor usług wyższego rzędu	99,7	98,6	100,0	96,4	100,0	94,6	92,9	99,8

Generalnie, silna koncentracja dotyczyła również obszarów bardzo małych powierzchniowo. Przykładowo, na 1% powierzchni badanych miast mieściły się siedziby 10-30% największych spółek. Z kolei w Szczecinie i Katowicach zarządzanie 70% przychodów mieściło się zaledwie na 2% powierzchni miasta. W Warszawie, Krakowie i Poznaniu wskaźnik ten był większy, gdyż stanowił około 5% powierzchni. Przedstawione dane wskazują, jak niewielkimi

pod względem zajmowanej powierzchni są centra biznesowe (CBD), nawet w przypadku stosunkowo dużych miast, takich jak Warszawa.

Powyższe prawidłowości w sposób syntetyczny ilustruje tabela 3. Na 10% powierzchni analizowanych miast mieściły się przychody niemal wszystkich przedsiębiorstw sektora publicznego (oprócz Warszawy) i zwykle powyżej 90% pozostałych zmiennych. Dla tego przekroju powierzchniowego wskaźnik koncentracji ich liczby wahał się natomiast zwykle w granicach 60-70%. Pod względem największych udziałów liczby przedsiębiorstw na 10-procentowej powierzchni miast kolejność była następująca: Szczecin, Trójmiasto, Wrocław, Łódź, Kraków, Warszawa, Katowice oraz Poznań. Przesłanki decydujące o takiej, a nie innej koncentracji wydają się mieć zatem źródło bardziej w cechach indywidualnych miast, niż w jakichś prawidłowościach wynikających z pozycji w systemie osadniczym, liczby ludności, czy poziomie PKB. Przykładowo, Warszawa nie znajduje się tutaj ani w początku, ani w końcu rankingu, a miasta podobne pod wieloma względami społeczno-gospodarczymi – Kraków, Poznań i Wrocław różnią się dość znacznie.

Kumulacja liczby i przychodów przedsiębiorstw względem powierzchni daje się dobrze opisać w postaci funkcji opartych na modelach wykładniczych i logistycznych. Po przebadaniu przebiegu 64 możliwych krzywych (8 miast \times 8 rodzajów zmiennych) okazało się, że krzywe te najlepiej dopasowują się do modelu Weibulla mającego ogólną postać: $y = a - b \cdot \exp(-c \cdot x^d)$, przy czym niemal we wszystkich przypadkach otrzymywano niezwykle wysokie, bliskie jedności, współczynniki determinacji ($R^2 > 0,995$).

3.2.2. INNE WSKAŹNIKI KONCENTRACJI I DYSPERSJI – PROPOZYCJE I WYNIKI POMIARU

W dalszej kolejności zbadano także inne wskaźniki koncentracji, które otrzymano albo z modyfikacji modelu grawitacyjnego, albo też z dodatkowych obliczeń. Znalazły one zastosowanie w pomiarze i ocenie różnorodnych aspektów, związanych z lokalizacją zarządów, wzajemnymi potencjalnymi powiązaniem oraz kształtowaniem się centrum biznesowego (CBD) i jego miejsca w strukturze przestrzennej miasta. Wskaźniki te na ogół nie były wcześniej wykorzystywane i wymagają objaśnienia – sposób postępowania w poszczególnych przypadkach był następujący:

- 1) Wskaźnik potencjalnej koncentracji (WPK). Ma on zastosowanie do pomiaru i oceny prawdopodobnych sieci powiązań, zarówno formalnych, jak i nieformalnych. Najpierw zbudowano sieć wszystkich możliwych najkrótszych powiązań siedzib przedsiębiorstw, odrębnie dla każdego miasta. Dało to w sumie sieć prostoliniowych wektorów pomiędzy poszczególnymi

siedzibami zarządów. Następnie obliczono długości tych wektorów i wartości siły potencjalnych powiązań, ale inaczej niż w klasycznej metodzie potencjału, nie podnoszono odległości do kwadratu, tylko obliczono ich łączną sumę. Tak więc opracowany wskaźnik koncentracji (Wk) ma postać:

$$W_A = \frac{\sum(a_1 \cdot b_1 + a_2 \cdot b_1 + \dots a_n \cdot b_n)}{\sum(L_{a1-b1}, L_{a1-b2}, L_{a2-b1}, L_{a2-b2}, L_{an-bn})} \cdot \frac{1}{S}$$

gdzie:

$a_1, a_2, b_1, b_2, \dots a_n, b_n$ – wartości przychodów poszczególnych przedsiębiorstw;

$L_{a1-b1}, L_{a1-b2}, L_{a2-b1}, L_{a2-b2}, L_{an-bn}$ – odległości pomiędzy tymi przedsiębiorstwami;

S – powierzchnia miasta.

2) Wskaźnik koncentracji liniowej (WKL). Jest to średnia odległość wszystkich siedzib zarządów od centrum miasta:

$$W_B = \frac{\sum(L_1 + L_2 + \dots L_n)}{N}$$

gdzie:

$L_1, L_2, \dots L_n$ – odległości od punktu centralnego (w km);

N – liczba siedzib zarządów;

3) Wskaźnik koncentracji powierzchniowej (WKP). Jest to modyfikacja wskaźnika 2 poprzez dodatkowe uwzględnienie idealnego stosunku obwodu do powierzchni (a więc charakteryzującego maksymalną efektywność), czyli koła:

$$W_C = \frac{\sum(L_1 + L_2 + \dots L_n)}{N \cdot \sqrt{\frac{S}{\pi}}}$$

gdzie:

$L_1, L_2, \dots L_n$ – odległości od punktu centralnego (w km);

N – liczba siedzib zarządów;

S – powierzchnia miasta.

4) Ważony wskaźnik koncentracji liniowej (WWKL).

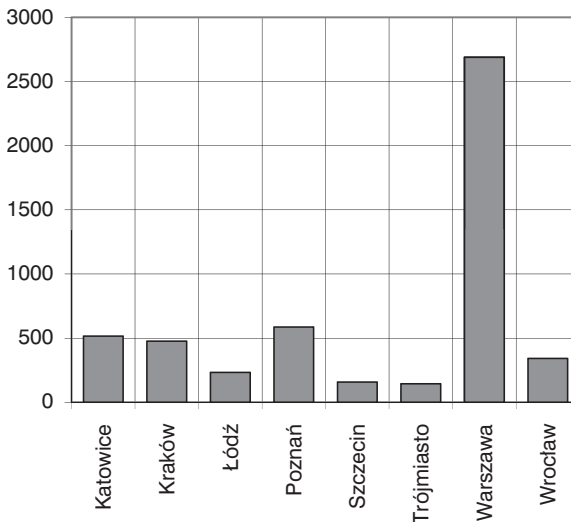
5) Ważony wskaźnik koncentracji powierzchniowej (WWKP).

Modyfikacja polega na tym, że każda odległość jest ważona wielkością przedsiębiorstwa, wyrażoną pierwiastkiem kwadratowym przychodów z działalności. W ten sposób przedsiębiorstwa duże mają większą wagę, niż mniejsze podmioty. Wprowadzenie pierwiastka kwadratowego ma na celu spłaszczenie ważenia (przykładowo przedsiębiorstwa o przychodach 10 mln i 1 mld zł będą po takim zabiegu różnić się tylko 10-krotnie, a nie 100-krotnie).

Z zapisów matematycznych wynika, że koncentracja przestrzenna jest tym większa, im odległości i ich natężenie przypadające na jednostkę powierzchni są silniejsze. Uwzględniona jest też powierzchnia miast, wskutek czego wskaźnik ma charakter ważony. Wyniki obliczeń są dosyć zróżnicowane (tab. 4) i wymagają bardziej dokładnego objaśnienia.

W przypadku wskaźnika potencjalnej koncentracji (WPK) jego wartości zawierały się w przedziale 143-2689 (ryc. 12). Najwyższe wartości osiągnęła Warszawa, najmniejsze – Trójmiasto. W tym pierwszym przypadku wysoka wartość wskaźnika wynika przede wszystkim z dużej liczby przedsiębiorstw. Niskie wartości dla Trójmiasta są powodowane jego specyficzną sytuacją, związaną z policentrycznością ośrodka. Gdyby nie ten fakt, najniższe wartości charakteryzowałyby Szczecin (157). A zatem, porównując wartości charakteryzujące Warszawę i Szczecin, różnica jest tutaj blisko dwudziestokrotna. Z pozostałych ośrodków miejskich najwyższe wartości odnotowano w przypadku Poznania (586), a następnie Katowic (516). Porównanie wartości wskazuje zatem wyraźnie, że w zakresie analizy WPK pozycja Warszawy dominuje o kilka rzędów wartości nad pozostałym zbiorem miast. Trzeba to interpretować, jako znacznie większe możliwości kształtowania się miejskiego CBD w stolicy, którego powstawanie jest zresztą widoczne w wymiarze architektoniczno-wizualnym.

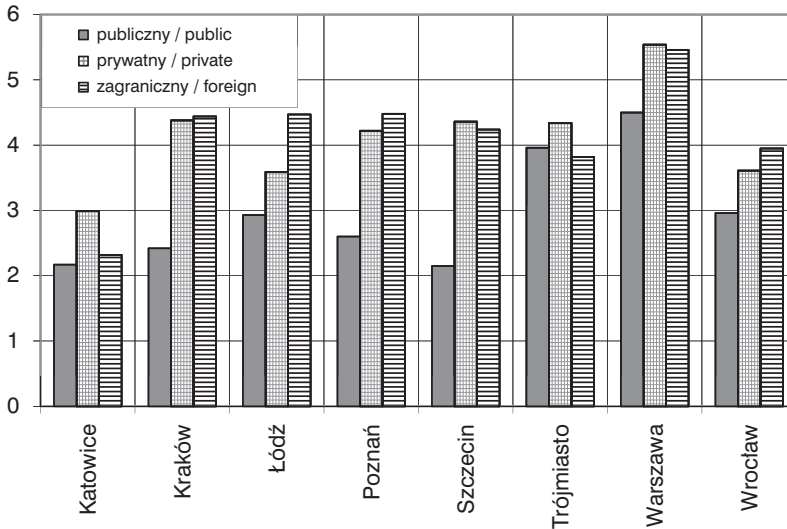
Rozpiętości wskaźnika koncentracji liniowej były znacznie mniejsze, ale odwrotnie niż w przypadku badania potencjalnych sieci powiązań, najdłuższy



Ryc. 12. Wartości wskaźnika potencjalnej koncentracji (WPK).
Values of potential concentration index (WPK).

Tabela 4. Ważone i nieważone wskaźniki koncentracji i rozproszenia siedzib zarządów. Objasnienia w tekście.

Sektor	Wskaźnik	Katowice	Kraków	Łódź	Poznań	Szczecin	Trójmiasto	Warszawa	Wrocław
Ogółem	WPK	515,80	476,58	232,80	586,47	157,47	143,35	2 689,43	341,64
	WKL	2,77	4,25	3,70	4,15	4,01	4,20	5,43	3,63
	WKP	0,38	0,42	0,38	0,46	0,41	0,37	0,42	0,38
	WWKL	0,93	1,16	1,27	1,02	1,70	1,09	0,25	1,19
	WWKP	12,82	11,38	13,09	11,23	17,38	9,45	1,92	12,31
Sektor publiczny	WKL	2,17	2,42	2,93	2,60	2,15	3,96	4,50	2,96
	WKP	0,30	0,24	0,30	0,29	0,22	0,34	0,35	0,31
	WWKL	6,85	12,54	5,03	4,57	6,96	9,79	2,69	11,12
	WWKP	94,75	122,91	51,98	50,09	71,12	85,19	20,95	115,14
Sektor prywatny	WKL	2,99	4,38	3,59	4,22	4,36	4,34	5,54	3,61
	WKP	0,41	0,43	0,37	0,46	0,45	0,38	0,43	0,37
	WWKL	1,71	1,70	2,36	1,40	3,68	1,59	0,49	1,76
	WWKP	23,60	16,69	24,39	15,32	37,62	13,86	3,79	18,25
Sektor zagraniczny	WKL	2,32	4,44	4,47	4,48	4,24	3,82	5,46	3,95
	WKP	0,32	0,44	0,46	0,49	0,43	0,33	0,43	0,41
	WWKL	3,41	6,27	9,90	5,07	14,68	4,84	0,58	5,35
	WWKP	47,23	61,48	102,32	55,59	149,95	42,12	4,54	55,43



Ryc. 13. Wartości wskaźnika koncentracji liniowej (WKL), czyli średniej nieważonej odległości od punktu centralnego.

Values of potential linear concentration index (WKL), as non-weighted average distance from central point.

średni promień odległości od centrum charakteryzował Warszawę (5,43 km), a najkrótszy – Katowice (2,77 km). Świadczy to o pewnym rozproszeniu lokalizacji przedsiębiorstw stołecznych, nawet jeśli uwzględnić powierzchnię analizowanych ośrodków. Kolejne miejsca po Warszawie zajęły Kraków, Trójmiasto i Poznań (4,15-4,25 km), a następnie Szczecin i Wrocław. Natomiast uwzględnienie współczynnika kształtu (wskaźnik koncentracji powierzchniowej WKP) wskazuje na skrajne wartości nie dla Warszawy, ale Poznania, natomiast stolica wykazuje podobieństwo do Krakowa. Jednak dalsze zastosowanie ważonych wskaźników, uwzględniających wielkość (przychody) spółek, pokazuje wyraźnie, że ośrodek stołeczny wyróżnia się spośród zbioru badanych miast.

Dosyć istotne zróżnicowania obserwowane są w przypadku pochodzenia własnościowego. Niemal we wszystkich miastach (poza Trójmiastem) najsilniej skoncentrowane były siedziby zarządów spółek publicznych (Skarbu Państwa), przy czym średnia odległość od punktu centralnego w największym stopniu różniła się w przypadku Szczecina, gdzie różnica była około dwukrotna (ryc. 13). Najmniejsze rozpiętości charakterystyczne były natomiast dla Warszawy (różnica w wysokości około 30%). W połowie przypadków sekwencja była następująca: najmniejsze odległości od punktu centralnego charakteryzowały lokalizację spółek publicznych, następnie prywatnych krajowych, a największe – zagranicznych.

Podsumowując, zastosowane wskaźniki pozwoliły na pomiar podstawowych zróżnicowań w obrębie centrum miejskiego, w tym sieci potencjalnych powiązań. Analizy pozwoliły ustalić, że najbardziej skrajne wartości wskaźników koncentracji otrzymywano zwykle z jednej strony dla Warszawy, a z drugiej dla Łodzi, Szczecina i Katowic. Bardziej zróżnicowane były wskaźniki dla poszczególnych rodzajów własności. Okazuje się, że najbardziej skoncentrowane jest rozmieszczenie siedzib zarządów spółek z udziałem kapitału publicznego (państwowego i komunalnego), nieco mniej prywatnego, a w najmniejszym stopniu – zagranicznego. To ostatnie nie oznacza jednak rozproszenia, gdyż i tak wartości te są stosunkowo wysokie.

Okazuje się zatem, że przewaga Warszawy w wartościach poszczególnych wskaźników na ogół jest znaczna i wskazuje na zaawansowanie procesów powstawania centrum decyzyjnego w porównaniu do innych polskich metropolii (co zresztą jest widoczne pod względem architektoniczno-wizualnym). Ponadto, dzięki przeprowadzonym analizom możliwe jest formułowanie pewnych wniosków co do charakteru (specyfiki) funkcjonalnych centrów miejskich. Daje się je tutaj orientacyjnie pogrupować, bez przeprowadzania szczegółowej empirycznie klasyfikacji, na 3 kategorie (poniższe zestawienie nie obejmuje Trójmiasta, jako ośrodka policentrycznego, ale uwzględnia Katowice, gdyż analizy były prowadzone bez uwzględnienia innych miast konurbacji):

- 1) Warszawę – gdzie występuje najpełniej rozwinięta i najgęstsza (jak na warunki polskie) sieć zarządów i ich potencjalnych powiązań, uprawniająca do formułowania tezy o powstaniu centrum miejskiego w rodzaju CBD (*city*);
- 2) następnie Poznania, Krakowa, Wrocławia i Katowic jako tych ośrodków, które charakteryzuje podobna struktura „przestrzeni zarządzania”, ale nie uprawniająca do tezy o powstaniu *city* miejskiego;
- 3) Szczecin i Łódź, mające najslabiej wykształcone gospodarcze funkcje kontrolne i tym samym przestrzeń zarządzania.

Powyższe wnioski należy traktować dosyć ostrożnie, gdyż zostały sformułowane bez porównania do modelowego „wzorca”, którego konstrukcja jest bardzo trudna lub wręcz niemożliwa. Podstawowa trudność polega bowiem na tym, że dokładnie nie wiadomo, od którego momentu rozwoju gospodarczych funkcji miejskich i ich koncentracji na obszarze centralnym można wnioskować o powstaniu CBD (*city*). Jak wykazały analizy, nie ma tutaj szczególnych prawidłowości w zróżnicowaniu wskaźników, a jedynym miastem, wobec którego uprawnione wydaje się stawianie takiej tezy, jest metropolia stołeczna. A zatem, może jest tak, że o istocie centrum miejskiego decydują jednak bardziej indywidualne cechy, związane zarówno z historią miasta, jego tradycjami

i kulturą, jak też lokalną topografią i morfologią, wreszcie samym układem urbanistycznym.

Zakres przeprowadzonych analiz nie obejmował też badań rozłożonych w czasie, czyli nie było możliwe śledzenie dynamiki zmian, ani w zakresie samej lokalizacji przedsiębiorstw, jak też ich struktury i sieci potencjalnych powiązań. Jest prawdopodobne, że istnieją jakieś charakterystyczne momenty, w których zmiany wartości poszczególnych wskaźników ulegają bardziej zauważalnej zmianie. Problem ten wymaga podjęcia dalszych, bardziej szczegółowych i wnikliwych studiów.

4. POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW W PRZESTRZENI WARSZAWY

4.1. ZAŁOŻENIA METODYCZNE¹⁷

Analizie poddano 102 duże przedsiębiorstwa, dla których uzyskano szczegółowe informacje o strukturze akcjonariatu. Suma ich przychodów wyniosła 297,4 mld zł, z czego kontrola innych spółek, zlokalizowanych w Warszawie lub Skarbu Państwa osiągnęła 165,7 mld zł (55,7%)¹⁸. Pozostali akcjonariusze byli zlokalizowani za granicą, w innych miejscach kraju lub były to osoby fizyczne (z obywatelstwem i miejscem zamieszkania zarówno polskim, jak i niepolskim). Liczba wszystkich ustalonych powiązań kapitałowych wyniosła 181.

Szczegółowego objaśnienia wymaga wzięty pod uwagę miernik kontroli właścicielskiej. Sieć powiązań własnościowo-finansowych przedsiębiorstw jest najtrudniejsza do ustalenia z kilku zasadniczych powodów. Największą trudnością jest tutaj komplikacja organizacyjna, gdyż powiązania finansowe są zwykle bardzo złożone. Prosta zależność, w której wzajemne powiązanie ogranicza się do przedsiębiorstwa *X*, w którego kapitale mają udziały niezależne podmioty *Y*₁, *Y*₂, itd. są spotykane rzadko i zwykle dotyczą całościowego lub większościowego pakietu akcji będącego własnością Skarbu Państwa lub pojedynczych osób. Przyjmujemy tu *a priori* zasadę, że państwo, a zwłaszcza człowiek, są podmiotami niezależnymi, choć w praktyce podlegają różnym uwarunkowaniom (przykładowo państwo uzależnione jest od polityków i powiązań w ramach różnych instytucji, także wybieranych i organizowanych przez ludzi, natomiast człowiek podejmuje decyzje wskutek czynników ekonomicznych, psychologiczno-kulturowych, itd.)¹⁹. W pozostałych przypadkach zależności dotyczą skomplikowanych relacji własnościowych, obejmujących niejednokrotnie bardzo długie łańcuchy (przedsiębiorstwo *A* ma udziały w *B*, ta z kolei jest zależna od *C* i *D*, itd.) lub sieci powiązań (np. spółka *A* ma udziały w *B*, ale sama jest zależna od *C*, *D* i *E*, z kolei *E* ma udziały także

¹⁷ Podrozdział ten oparto na metodyce pracy obejmującej badania w skali całego kraju (Śleszyński 2007a).

¹⁸ W badaniach wzięto pod uwagę wszystkie przedsiębiorstwa o przychodach powyżej 150 mln zł. Takich jednostek w 2004 roku w całym kraju zidentyfikowano 1242, a osiągnęły one łączne przychody w wysokości 1241 mld zł.

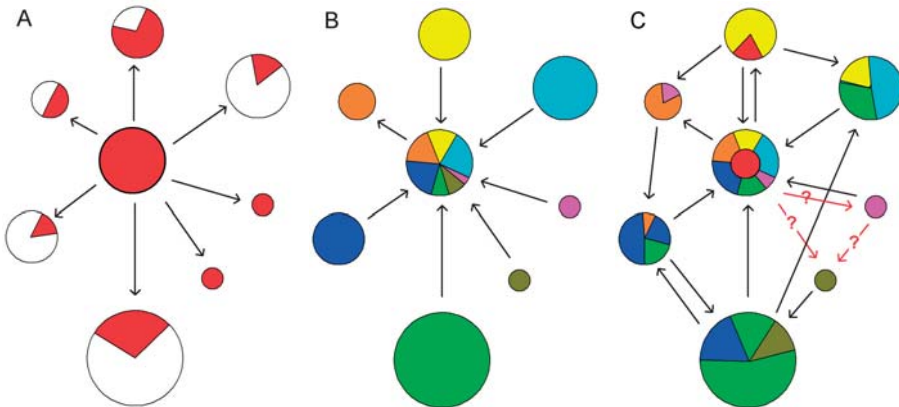
¹⁹ Stwierdzenie to dało zresztą podstawy do rozwoju nurtu behawioralnego w badaniach funkcji kontrolnych i ośrodków zarządzania gospodarczego w geografii ekonomicznej.

w A, a D – w C i E, itd.). Równocześnie powiązania własnościowo-finansowe należą do najważniejszych, stąd nawet rozpoznanie przy tak zakreślonych ograniczeniach dostarcza informacji o rzeczywistych powiązaniach gospodarczych w danym systemie. Jedynym sposobem jest zatem przyjęcie określonej zasady, umożliwiającej porównywalność.

Wychodząc z tych przesłanek, zauważmy najpierw, że badanie powiązań własnościowych (właścicielskich) można prowadzić w dwóch kierunkach, które mają dać odpowiedź na pytania:

- 1) w jakich podmiotach przedsiębiorstwo A ma udziały?
- 2) kto jest udziałowcem przedsiębiorstwa A?

Pierwszy sposób rozumowania określa zasięg działalności przedsiębiorstwa, w dużym stopniu zorganizowany przestrzennie, czyli jest to badanie przedsiębiorstwa eksternalne, „na zewnątrz” (ryc. 14A). Jednak podstawowym problemem metodycznym jest tutaj fakt, że podmioty zależne mogą być bardzo różnej wielkości. Może się zatem zdarzyć, że badając powiązania w tym kierunku, natrafimy na bardzo dużą liczbę niewielkich podmiotów, niemających jednostkowo większego znaczenia z racji swego ograniczonego zasięgu i zakresu działania. Tak więc pierwszy sposób jest przydatny przede wszystkim z funkcjonalno-organizacyjnego punktu widzenia, np. w badaniach relacji pomiędzy zarządem (członem kierowniczym), a oddziałami i filiami, a także z powiązanymi coraz częściej kapitałowo podwykonawcami, dostawcami, dystrybutorami, itd.



Ryc. 14. Powiązania kapitałowe i metody ich pomiaru.

A – udziały przedsiębiorstwa X w innych podmiotach; B – udziały podmiotów w przedsiębiorstwie X, C – powiązania wzajemne (więcej objaśnień w tekście). Źródło: Śleszyński 2007a

Capital linkages and the methods of measuring them.

A – the shares of X company in other entities; B – the shares of entities in X company, C – mutual linkages (the point elaborated in the text). Source: Śleszyński 2007a.

Drugi sposób zakłada badania „do wewnątrz” (internalne – ryc. 14B). W analizach powiązań własnościowych funkcji kontrolnych jest to bardziej przydatne, gdyż daje odpowiedź, kto jest akcjonariuszem i skąd pochodzi kapitał. Eliminuje to małe podmioty w tym sensie, że metoda ta pomija ich działalność operacyjną, wynikającą z typowych przedsięwzięć ogólnogospodarczych i społecznych. Istotą i przedmiotem badań funkcji kontrolnej jest natomiast relacja właścicielska. Warto zauważyć, że postępując zgodnie z tą metodą, teoretycznie możliwe byłoby odnalezienie wszystkich powiązań własnościowych. Warunkiem jest jednak posiadanie pełnej bazy informacyjnej o powiązaniach kapitałowych (udziałach w innych podmiotach) wszystkich spółek na danym obszarze (np. kraju) i jego zamknięcie na powiązania z zewnątrz (np. z zagranicy). Zarówno pierwszy, jak i drugi z warunków, jest niemożliwy do spełnienia. Po pierwsze nie jest możliwe posiadanie pełnej bazy w postaci np. wyciągów z Krajowego Rejestru Sądowego, gdyż część danych o strukturze właścicielskiej, zgodnie z prawem, może być utajniona. Po drugie jest to bardzo trudne do wykonania z technicznego punktu widzenia, ponieważ analizy musiałyby dotyczyć kilkudziesięciu tysięcy krajowych spółek prawa handlowego. Dodatkowo Polska nie jest krajem zamkniętym, a podmioty zagraniczne kontrolują znaczną część narodowej gospodarki (wśród największych 1,3 tys. przedsiębiorstw blisko 2/3 ich przychodów). Zatem pełne badania powiązań własnościowych musiałyby objąć również przedsiębiorstwa zagraniczne. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, w dalszych badaniach przyjęto drugi z wymienionych sposobów postępowania.

W praktyce okazuje się, że ze względu na fakt objęcia badaniami największych przedsiębiorstw, uwzględniona zostaje większość najważniejszych powiązań właścielskich. Eliminowana jest tylko ta informacja, która dotyczy udziałów dużych przedsiębiorstw w podmiotach mniejszych (ryc. 14C).

Dane o strukturze akcjonariatu, jak przedstawiono to w ogólnych założeniach metodycznych zamieszczonych w części wstępnej, pochodziły z bazy Hoppenstedt Bonnier. Ze względu na niepełność danych, konieczne było niekiedy korzystanie ze źródeł pierwotnych, jak np. roczne raporty przedsiębiorstw. Trzeba podkreślić, że zebranie i uporządkowanie danych okazało się niezwykle czasochłonne, jednak powstała unikalna baza danych, która może służyć do dalszych badań.

Na zakończenie szczegółowych rozważań metodycznych, wyjaśnienia wymaga przyjęcie miernika wielkości przychodów, jako zmiennej objaśniającej natężenie powiązań własnościowych. Struktura akcjonariatu dotyczy bowiem kapitału akcyjnego. W praktyce jednak, kapitał akcyjny nie jest dobrym wskaźnikiem rzeczywistej wielkości przedsiębiorstwa, gdyż bardzo często jest niewspółmiernie niski w stosunku do skali działalności przedsiębiorstwa.

Ponieważ istotą funkcji kontrolnej jest rzeczywista władza gospodarcza, bardziej uzasadnione jest przyjęcie obrotów handlowych, które są znacznie lepszym miernikiem realnej wielkości spółki.

Tabela 5. Kontrola właścicielska przedsiębiorstw zlokalizowanych w Polsce w wartościach bezwzględnych (2004).

Kontrola wychodząca z ośrodków	Kontrola przychodząca do ośrodków							Razem
	1	2	3	4	5	6	7	
w mld złotych								
z zagranicy	266,4	145,0	14,1	69,5	48,8	6,4	4,7	554,9
ze stolicy (1)	139,8	75,8	11,3	17,9	13,9	2,2	1,1	262,1
z pozostałych ośrodków metropolitalnych (2)	3,9	12,6	3,7	2,1	5,2	1,9		29,4
z pozostałych ośrodków wojewódzkich (3)	1,5	0,8	2,6	1,0	0,7			6,5
z pozostałych ośrodków grodzkich (4)	3,4	3,6	0,3	8,8	0,4		0,5	17,1
z pozostałych miast powiatowych (5)	3,5	1,6	0,7	0,7	5,5		0,2	12,2
z pozostałych miast (6)	1,0	1,1	<0,1		0,3		0,1	2,5
z pozostałych obszarów wiejskich (7)		0,2	0,1				0,4	0,7
Razem	419,4	240,7	32,9	99,9	74,9	10,6	7,1	885,4
w %								
z zagranicy	30,1	16,4	1,6	7,8	5,5	0,7	0,5	62,7
ze stolicy (1)	15,8	8,6	1,3	2,0	1,6	0,2	0,1	29,6
z pozostałych ośrodków metropolitalnych (2)	0,4	1,4	0,4	0,2	0,6	0,2		3,3
z pozostałych ośrodków wojewódzkich (3)	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1			0,7
z pozostałych ośrodków grodzkich (4)	0,4	0,4	<0,1	1,0	<0,1		<0,1	1,9
z pozostałych miast powiatowych (5)	0,4	0,2	0,1	0,1	0,6		<0,1	1,4
z pozostałych miast (6)	0,1	0,1	<0,1		<0,1		<0,1	0,3
z pozostałych obszarów wiejskich (7)		<0,1	<0,1				<0,1	0,1
Razem	47,4	27,2	3,7	11,3	8,5	1,2	0,8	100,0

Oznaczenia: 1 – stolica, 2 – pozostałe ośrodki metropolitalne, 3 – pozostałe ośrodki wojewódzkie, 4 – pozostałe ośrodki grodzkie, 5 – pozostałe miasta powiatowe, 6 – pozostałe miasta, 7 - inne miejscowości.

Źródło: P. Śleszyński, 2007a.

W skali całego kraju, wśród kontroli zlokalizowanej w polskich ośrodkach (330 mld zł), zdecydowana większość przypadła na Warszawę (262 mld zł). Stopień tej koncentracji wyraża się 79-procentowym udziałem stolicy wśród przedsiębiorstw krajowych. Na inne kategorie administracyjno-osadnicze przypadło zaledwie 8,7%, z czego najwięcej na pozawarszawskie ośrodki metropolitalne.

Bardziej szczegółowa analiza, polegająca na powiązaniach macierzowych („skąd-dokąd”), została przedstawiona w tabeli 5. Główne powiązania są następujące:

- 1) z zagranicy do Warszawy (266,4 mld zł, czyli 30,1%);
- 2) z zagranicy do pozostałych ośrodków metropolitalnych (145,0 mld zł, 16,4%);
- 3) w obrębie Warszawy, czyli koncentracja własna lub inaczej wewnętrzna (139,8 mld zł, 15,8%);
- 4) z Warszawy do pozostałych ośrodków metropolitalnych (75,8 mld zł, 8,6%);
- 5) z zagranicy do niewojewódzkich i niem Metropolitalnych powiatowych ośrodków grodzkich (69,5 mld zł, 7,8%);
- 6) z zagranicy do pozostałych ośrodków powiatowych (48,8 mld zł, 5,5%).

Jeśli rozpatrywać powyższe dane wyłącznie w układzie krajowym (pomijając dane obliczone dla zagranicy), to Warszawa koncentruje przeważającą większość powiązań w obrębie swego obszaru metropolitalnego. W praktyce jest to obszar znacznie mniejszy, obejmujący granice dawnej gminy Warszawa-Centrum, gdzie zlokalizowana jest większość siedzib zarządów. Taki rozkład wynika w oczywisty sposób z faktu, że duża część spółek ma swe siedziby w Warszawie. Pomimo to, udział w kontroli przychodów (odjawszy kontrolę zagraniczną) jest i tak większy, niż udział wśród lokalizacji zarządów, co wynika z obecności w Warszawie największych podmiotów. Największe pod względem wartości wewnątrz krajowe powiązania właścicielskie wychodzące ze stolicy (284 rekordy, czy też lepiej, wektory) dotyczyły takich ośrodków jak Łódź, Katowice, Płock oraz w mniejszym stopniu Kraków i Wrocław.

4.2. STRUKTURA POWIĄZAŃ

Powiązania kapitałowe o największej wartości dotyczyły udziałów Skarbu Państwa (tab. 6). Właśnie ten właściciel zajmował pierwsze sześć miejsc pod względem wartości kontrolowanych przychodów. Z uwagi na bliskie położenie siedzib zarządów spółek względem siedziby Ministerstwa Skarbu Państwa (Plac Trzech Krzyży), odnotowano również odpowiednio wysokie natężenie wartości tych przychodów na jednostkę odległości.

Tabela 6. Liczba zachowanych pozostałości po dawnych siedliskach (2004 r.).

Udziałowiec	Nazwa przedsiębiorstwa kontrolowanego	Typ własności*	Rodzaj działalności**	Przychody przedsiębiorstwa kontrolowanego	Udział w kontroli (%)	Odległość pomiędzy podmiotami (km)	Natężenie***
Skarb Państwa	Polskie Sieci Elektroenergetyczne	PUB-PUB	L-E	16 769	100,0	0,6	28,7
Skarb Państwa	Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo	PUB-PUB	L-E	12 560	100,0	0,4	29,6
Skarb Państwa	Nafta Polska	PUB-PUB	L-K	11 841	100,0	0,9	13,6
Skarb Państwa	Grupa PKP	PUB-PUB	L-I	10 710	100,0	3,7	2,9
Skarb Państwa	PZU	PUB-PUB	L-J	16 016	55,1	1,7	5,2
Skarb Państwa	PKO BP	PUB-PUB	L-J	7 881	100,0	1,8	4,4
Polskie Sieci Elektroenergetyczne	PSE-Operator	PUB-PUB	E-E	7 578	100,0	0,0	-
PZU	PZU Życie	PUB-PUB	J-J	7 314	100,0	0,0	-
Skarb Państwa	PPUP Poczta Polska	PUB-PUB	L-I	6 124	100,0	1,3	4,8
Skarb Państwa	Lasy Państwowe DGLP	PUB-PUB	L-A	5 130	100,0	2,2	2,3
Telekomunikacja Polska	PTK Centertel	ZAG-PRW	I-I	6 424	66,0	2,2	1,9
Skarb Państwa	Ruch	PUB-PUB	L-G	3 947	100,0	2,1	1,9
Elektrim Telekomunikacja	Polska Telefonia Cyfrowa	PRW-ZAG	K-I	6 723	48,0	7,3	0,4
Skarb Państwa	Totalizator Sportowy	PUB-PUB	L-K	2 423	100,0	2,9	0,8
Polskie Koleje Państwowe	PKP Polskie Linie Kolejowe	PUB-PUB	I-I	2 358	100,0	6,4	0,4
Skarb Państwa	Bumar	PUB-PUB	L-G	2 073	92,4	1,4	1,4
Skarb Państwa	Polskie Linie Lotnicze LOT	PUB-PUB	L-I	2 772	68,0	7,1	0,3
SF Holding	Animex	ZAG-ZAG	K-G	1 990	90,2	0,0	-
Skarb Państwa	Telewizja Polska	PUB-PUB	L-K	1 744	100,0	4,4	0,4
Polskie Sieci Elektroenergetyczne	PSE-Electra	PUB-PUB	E-G	1 740	100,0	0,0	-
Commercial Union Polska – TUnZ	Commercial Union PTE BPH CU WBK	ZAG-ZAG	J-J	3 419	50,0	0,0	-
Polskie Koleje Państwowe	PKP Przewozy Regionalne	PUB-PUB	I-I	1 667	100,0	1,5	1,1
Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo	Mazowiecka Spółka Gazownictwa	PUB-PUB	E-E	1 643	100,0	3,8	0,4
BIG Bank	PZU	ZAG-PUB	J-J	16 016	10,0	1,3	1,2
Skarb Państwa	Zakład Energetyczny Warszawa-Teren	PUB-PUB	L-E	1 574	100,0	9,2	0,2
Polskie Koleje Państwowe	PKP Energetyka	PUB-PUB	I-E	1 471	100,0	3,0	0,5
Skarb Państwa	Stołeczne Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej	PUB-PUB	L-E	1 276	100,0	1,9	0,7
Skarb Państwa	Ciech	PUB-PRW	L-G	2 210	51,8	5,4	0,2
PTU	Ciech	PRW-PRW	D-G	2 210	48,2	3,1	0,3
Polskie Sieci Elektroenergetyczne	Polkomtel	PUB-PRW	E-I	6 424	16,0	1,5	0,7

* Typ własności: PUB – spółka publiczna lub komunalna krajowa (w tym Skarb Państwa), PRW – prywatna krajowa, ZAG – ograniczona prywatna lub publiczna. Ze względu na skomplikowane relacje inwestorskie, typ własności oznacza tylko głównego lub dominującego akcjonariusza.

** Przeważający rodzaj działalności: D – przetwórstwo przemysłowe, E – elektroenergetyka, zaopatrywanie w gaz i wodę, G – handel, I – transport (komunikacja i łączność), J – pośrednictwo finansowe, K – obsługa nieruchomości i biznesu, L – administracja publiczna (Skarb Państwa).

*** Natężenie obliczone jako iloraz bezwzględnej wartości udziału kontroli w przychodach w mld zł na 1 km odległości pomiędzy dwoma zależnymi podmiotami. Dla spółek mających siedzibę pod tym samym adresem odległość rzeczywista jest znikoma (przyjęto w uproszczeniu wartość 0), a zatem obliczenie natężenia nie ma sensu (teoretycznie w zapisie matematycznym dąży ono do nieskończoności).

Syntetyczne relacje własnościowe przedstawiono w tabeli 7. Okazuje się, że większość powiązań dotyczy relacji w obrębie sektora publicznego, czyli najczęściej kontroli Skarbu Państwa. Powiązania typu PUB-PUB stanowiły aż 78,1% ogólnej ich wartości, ale tylko 26,8% odległości, co wynikało z silnej koncentracji spółek publicznych w centrum Warszawy, z reguły w niewielkiej odległości od siedziby Ministerstwa Skarbu Państwa.

Powiązania drugie w kolejności pod względem wartości ekonomicznej, skupiały relatywnie niewielkie udziały procentowe, w zakresie 0,3-5,6%. Najsilniej reprezentowaną kategorią były tutaj powiązania własności zagranicznej, przede wszystkim podmiotów prywatnych (5,6%). W sumie właściciel

Tabela 7. Struktura powiązań właścicielskich w Warszawie w analizowanych przedsiębiorstwach w 2004 roku.

Siła (mln zł)	z/do*	PUB	PRW	ZAG	Ogółem
	PUB	129 399	5 158	2 188	136 745
	PRW	506	5 214	5 294	11 014
	ZAG	1 912	9 329	6 676	17 917
	Ogółem	131 817	19 701	14 158	165 676
Siła (%)	z/do	PUB	PRW	ZAG	Ogółem
	PUB	78,1	3,1	1,3	82,5
	PRW	0,3	3,1	3,2	6,6
	ZAG	1,2	5,6	4,0	10,8
	Ogółem	79,6	11,9	8,5	100,0
Odległości (km)	z/do	PUB	PRW	ZAG	Ogółem
	PUB	160 660	50 556	35 948	247 164
	PRW	12 126	51 068	55 857	119 051
	ZAG	27 325	120 966	85 585	233 876
	Ogółem	200 111	222 590	177 390	600 091
Odległości (%)	z/do	PUB	PRW	ZAG	Ogółem
	PUB	26,8	8,4	6,0	41,2
	PRW	2,0	8,5	9,3	19,8
	ZAG	4,6	20,2	14,3	39,0
	Ogółem	33,3	37,1	29,6	100,0
Natężenie (tys. zł·km ⁻¹)	z/do	PUB	PRW	ZAG	Ogółem
	PUB	805	102	61	553
	PRW	42	102	95	93
	ZAG	70	77	78	77
	Ogółem	659	89	80	276

* Typ własności: PUB – spółka publiczna lub komunalna krajowa (w tym Skarb Państwa), PRW – prywatna krajowa, ZAG – zagraniczna prywatna lub publiczna. Ze względu na skomplikowane relacje inwestorskie, typ własności oznacza tylko głównego lub dominującego akcjonariusza.

zagraniczny kontrolował 10,8% wartości powiązań. Ostatnie miejsce zajął kapitał prywatny (6,6%).

Analiza natężenia wskazuje jeszcze na inne relacje właścicielskie. Jak wspomniano, najsilniejsze zależności pod względem przychodów odniesionych do odległości dotyczyły powiązań publicznych, ze względu na niewielkie oddalenie siedzib urzędów centralnych i zarządów spółek. W przypadku właścicieli zagranicznych wartości natężeń były nieco wyższe, niż dla kapitału prywatnego (odpowiednio 93 i 77 tys. zł·km⁻¹). Może to wstępnie świadczyć o większej efektywności kapitału zagranicznego.

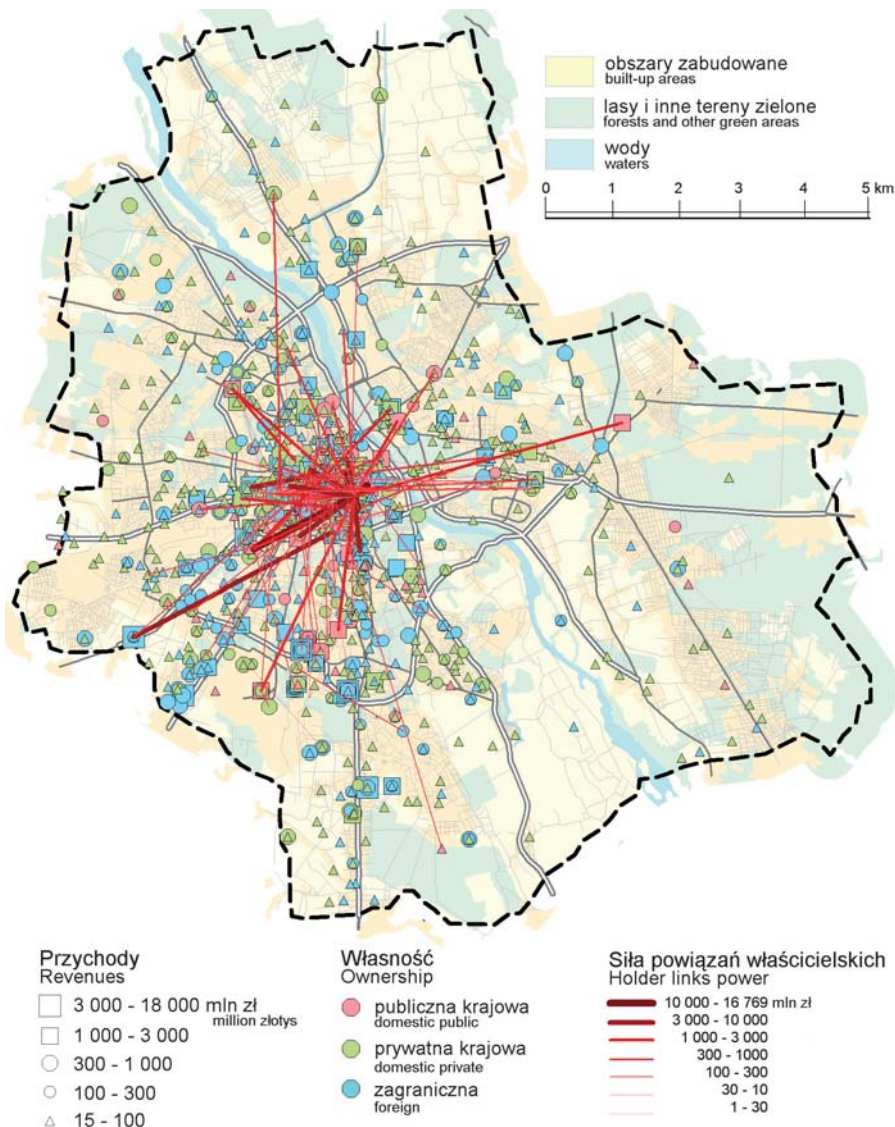
4.3. SIECI POWIĄZAŃ PRZESTRZENNYCH

Ogólną strukturę przestrzenną powiązań kapitałowych przedstawiono na rycinie 15, a zestawienia według ich rodzajów na rycinach 16 i 17. Analizy wyraźnie wskazują, że sieci powiązań wyraźnie koncentrują się w ścisłym centrum Warszawy. Występuje tu kilka prawidłowości, zasługujących pokrótce na omówienie. Najważniejszą z obserwowanych jest ośrodkowy układ powiązań, polegający na tym, że sieci koncentrują się na dość zwartym obszarze, zbliżonym do koła. Przeczy to tym samym południkowej orientacji głównego rdzenia gospodarczego Warszawy, widocznego chociażby na podstawie rozmieszczenia podmiotów gospodarczych czy też cen gruntów (Śleszyński 2004; Śleszyński 2006). Oznacza to duże potencjalne możliwości zagospodarowania, czyli dalszego zagęszczania przestrzeni przez podmioty uzupełniające, związane zwłaszcza z obsługą biznesu.

Druga stwierdzona prawidłowość ma również cechy regularności przestrzennej. Polega ona na gwiazdzystym charakterze pozostałych powiązań, wychodzących z opisanego wyżej głównego ośrodka sieci kapitałowych. Powiązania są skierowane we wszystkie strony, co interesujące, także w kierunku prawobrzeżnej części stolicy.

Podział klasyfikacyjny na kategorie własności oraz rodzaju działalności potwierdza i uszczegóławia wnioski dotyczące koncentracji i dyspersji przestrzennej (ryc. 16 i 17). W przypadku powiązań publicznych mamy do czynienia z silną koncentracją powiązań i ich oparciem na jednym punkcie związanym z siedzibą Ministerstwa Skarbu Państwa. Sieci kontrolowane przez właścicieli zagranicznych są nieco mniej rozproszone, niż w przypadku rodzimego kapitału prywatnego.

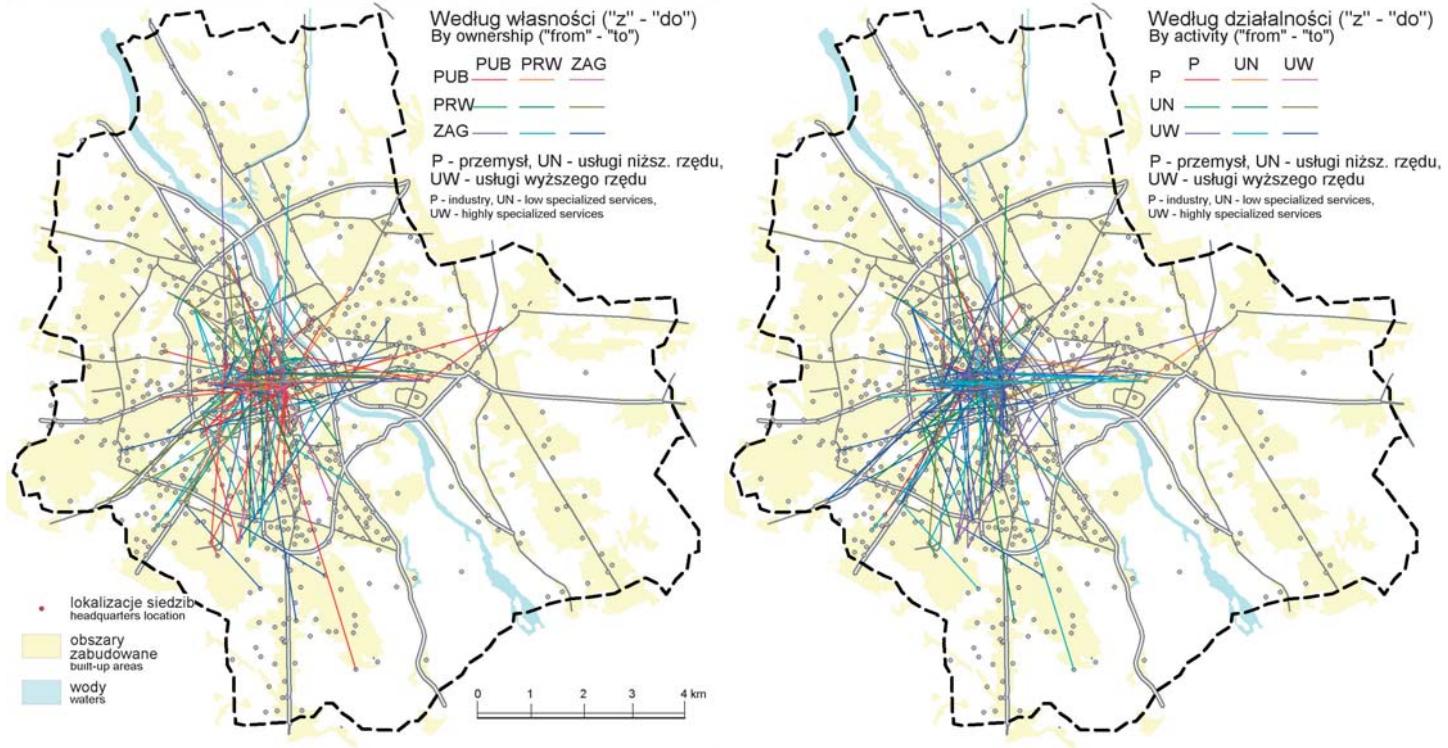
Syntetycznym wskaźnikiem natężenia sieci powiązań jest relacja ich wartości do powierzchni (ryc. 18). Inaczej, jest to znany szczególnie w literaturze transportowej wskaźnik węzłowości, który obrazuje rentę położenia wynikającą



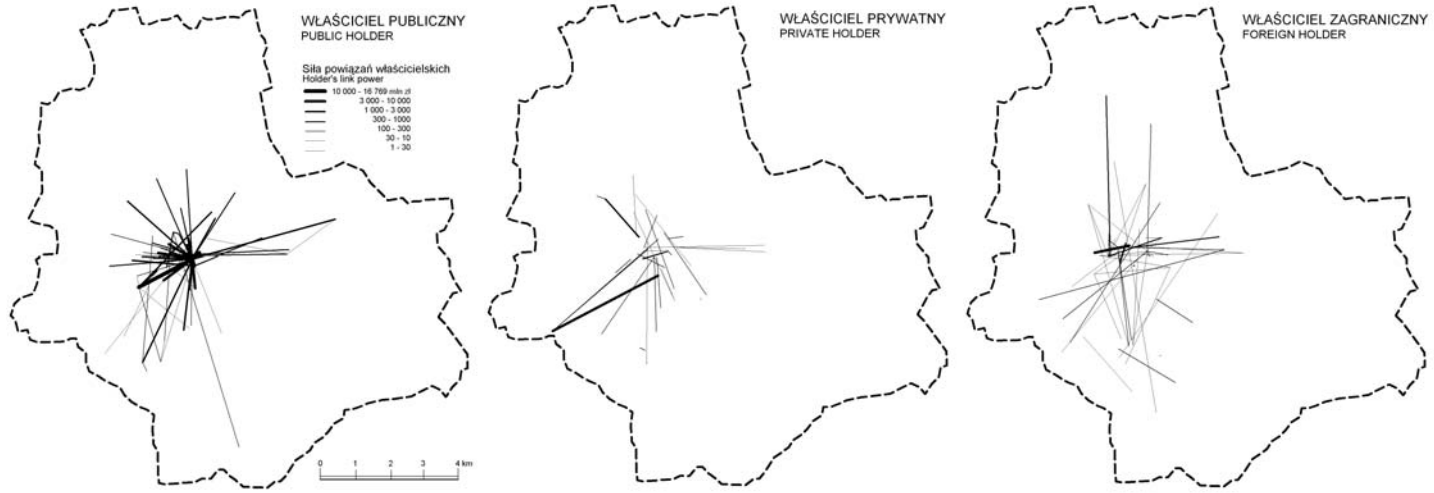
Ryc. 15. Struktura przestrzenna powiązań właścicielskich w Warszawie w 2004 roku.

Spatial structure of holder's linkage power in Warsaw, 2004.

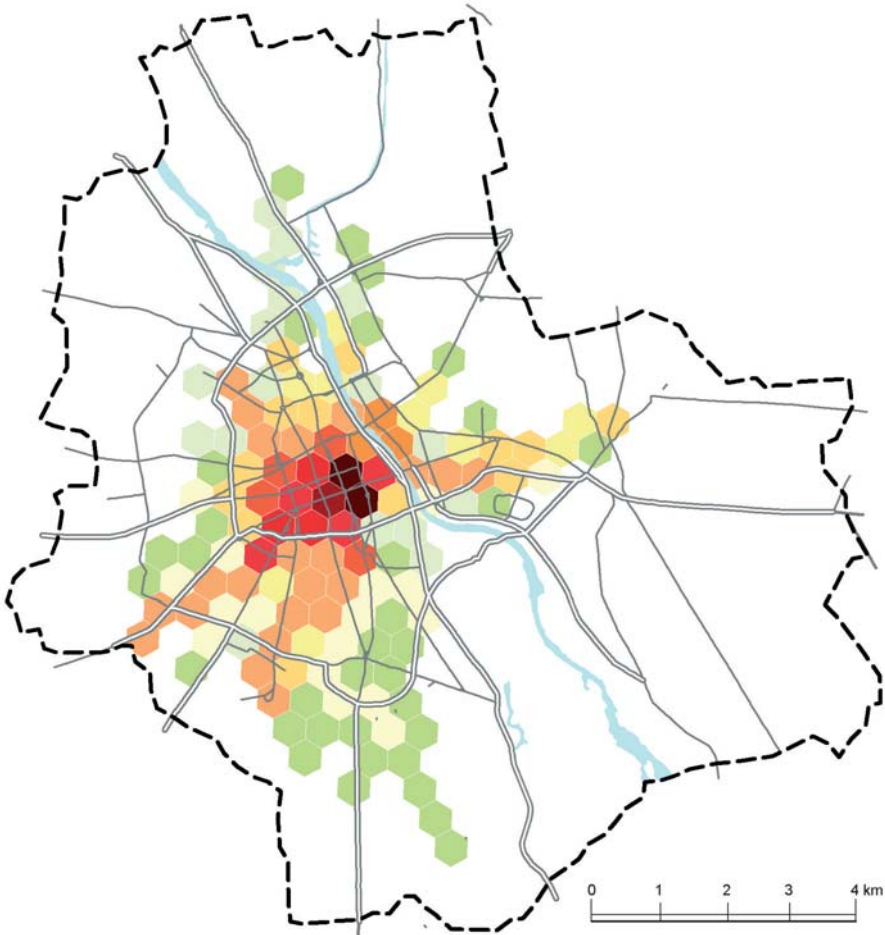
z przecięcia się istniejących lub potencjalnych szlaków komunikacyjnych. Wyższe wartości tego wskaźnika zaobserwowano właśnie na obszarze nie południkowym, ale zbliżonym do koła, z maksymalnymi wartościami na wschód od ul. Marszałkowskiej, a następnie w rejonie Alei Jana Pawła II.



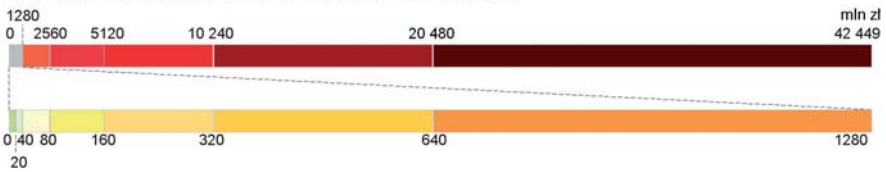
Ryc. 16. Sieci powiązań właścicielskich według kategorii połączeń w Warszawie w 2004 roku.
Holder's link networks by connection categories in Warsaw, 2004.



Ryc. 17. Sieci powiązań właścicielskich według kategorii własnościowych w Warszawie w 2004 roku.
Holder's link networks by ownership categories in Warsaw, 2004.



Natężenie przychodów z powiązań właścicielskich na 1 km²
 Revenues intensity from holders linkages per sq. km



Ryc. 18. Natężenie sieci powiązań właścicielskich w Warszawie w 2004 roku.
 Intensity of holder's link networks in Warsaw, 2004.

5. PODSUMOWANIE

Wyniki badań wyraźnie wskazują na pewne prawidłowości w lokalizacji siedzib dużych przedsiębiorstw w strukturze wewnętrznej miast. Wykazano, że w procesie lokalizacji podstawowe znaczenie ma położenie względem centrum funkcjonalnego. Nie jest to zresztą stwierdzenie odkrywcze, bowiem o specyfice centrum każdego ośrodka miejskiego decydują właśnie między innymi funkcje administracji, zarówno publicznej, jak i gospodarczej. Siedziby wielkich przedsiębiorstw i koncernów stanowią o specyfice centrum, w dużym stopniu wyznaczając jego granice. Znajomość lokalizacji siedzib zarządów umożliwia przeprowadzenie delimitacji obszarów centralnych. W niniejszej pracy stwierdzono, że we wszystkich największych ośrodkach miejskich Polski występuje koncentracja siedzib największych podmiotów na obszarach centralnych. Tym samym można uważać, że rozmieszczenie zarządów przedsiębiorstw może być dobrym predykatorem do delimitacji centrum funkcjonalnego. Ponieważ gospodarcze funkcje kontrolne stanowią dosyć ważną część funkcji metropolitalnych, tym samym można wnioskować o stopniu metropolitalności centrum miasta.

Istotne znaczenie ma stwierdzenie prawidłowości dających się wyrazić w sposób matematyczny. Dowiedziono, że rozkłady lokalizacji, związane z natężeniem liczby i przychodów przedsiębiorstw, wiążą się z funkcjami wywodzącymi się z modeli wykładniczych i logistycznych. Biorąc pod uwagę nawiązywanie tej prawidłowości do rozkładu renty gruntowej, oznacza to, że w największych miastach nastąpiło dopasowanie działalności do warunków rynkowych. Wysokie wartości współczynników determinacji poszczególnych funkcji wskazują na podobnie wysoki stopień tej adaptacji. A zatem, po blisko dwóch dekadach procesów transformacyjnych, można mówić o dostosowaniu się czynników lokalizacyjnych do reguł wolnorynkowych. Nie jest jednak rozpoznane, czy nastąpiło to we wcześniejszym lub późniejszym okresie, konieczne byłyby tutaj bardziej szczegółowe badania, uwzględniające sukcesję lokalizacji siedzib zarządów rozłożoną w czasie. Takie analizy są niezwykle czasochłonne i ograniczone skąpom, a w każdym razie trudnodostępnym materiałem źródłowym.

Bardzo wysokie dopasowania krzywych do funkcji wywodzących się z modelu logistycznego świadczą o tym, że rozkład przestrzenny siedzib przedsiębiorstw wykazuje cechy zbieżne w stosunku do obserwowanych w innych aspektach rzeczywistości. Do wyjaśnienia lokalizacji przedsiębiorstw mogą mieć zatem zastosowanie zarówno cechy wynikające z samego kształtu krzywej,

jak też obserwacja wartości progowych. Po pierwsze, warto zauważyć, że kształt funkcji potęgowej jest zbliżony do łuku o różnych promieniach, względnie, w przypadku modelu logistycznego, spłaszczonej litery „S”. Po drugie przebieg krzywej zbliżony do modelu logistycznego zaznacza się w przypadku zwiększenia dokładności przestrzennej: jeśli pierwszy i ostatni promień koncentryczny podzielić na promienie o krótszym łuku (np. 2-km na $4 \times 0,5$ km), to okaże się, że te podzielone obszary mają bardzo podobne wskaźniki natężenia, czyli że przebieg krzywych nawiązuje do modelu logistycznego.

Stwierdzone prawidłowości pozwalają na formułowanie dalszych przesłanek w odniesieniu do struktury wewnętrznej badanych miast. Dzięki tak stwierdzonym właściwościom krzywych opisujących natężenie występowania siedzib przedsiębiorstw, wyróżnić można, z mniejszą lub większą łatwością, tzw. punkty przegięcia, wyznaczające zmianę wartości progowych, po których następuje zmiana kąta nachylenia krzywych. Wartości te są różne dla poszczególnych miast, jednak w każdym z nich da się wyznaczyć parametry, pozwalające na ustalenie momentu zmiany gradientu natężenia siedzib przedsiębiorstw na jednostkę powierzchni. Oznacza to, że w każdym z badanych ośrodków miejskich utworzenie się obszaru koncentracji siedzib zarządzania podlega podobnym czynnikom, ale ze względu na różną siłę ich oddziaływań, również jego wielkość (w sensie przestrzennym) jest różna. Powstanie obszaru koncentracji siedzib rządów jest też nie tylko wynikiem działania określonych sił skierowanych dośrodkowo, ale także różnej kombinacji czynników lokalizacyjnych, które w specyficznych warunkach mogą odgrywać odmienną rolę.

Dalsze rozważania, wyjaśniające wysokie dopasowanie krzywych mogą się opierać na przesłankach matematycznych. Najpierw potrzebne jest sformułowanie pewnych ogólnych założeń modelowych. Konieczne jest tu uogólnienie, że lokalizacja siedzib przedsiębiorstw wynika z maksymalizacji efektywności pod względem różnych grup czynników. Można wśród nich wymienić koszty funkcjonowania, prestiż związany z lokalizacją względem centrum miasta lub jego charakterystycznych obiektów, a także dostępność przestrzenną dla potencjalnych klientów oraz innych przedsiębiorstw i instytucji, czyli faktycznej bliskości względem innych siedzib.

Osiąganie punktów progowych przez wskaźniki natężenia siedzib przedsiębiorstw na jednostkę powierzchni jest dla wielu rodzajów działalności na tyle charakterystyczne, że każde szukać właśnie matematycznych wyjaśnień lokalizacji. Innymi słowy, pozwala to na szukanie prawidłowości dających się mniej lub bardziej ściśle określić i przewidzieć. W przypadku koncentracji podmiotów gospodarczych, zmiana przebiegu krzywej może być rozumiana jako zmiana czynników lokalizacyjnych, czyli swoiste „przełamanie” punktu lokalizacji. Jest to dosyć ważne stwierdzenie, mogące mieć istotne znaczenie

w wyjaśnianiu procesu powstawania centrum decyzyjnego. Nagły zwrot przebiegu krzywych oznacza, że daje się ustalić takie miejsce, w stosunku do którego istnieją korzyści i niekorzyści lokalizacyjne. Obszar korzyści, to w przybliżeniu centrum funkcjonalne miasta, koncentrujące dużą część przedsiębiorstw. Co jednak najbardziej istotne, w przypadku poszczególnych miast da się matematycznie ustalić wartości progowe, powyżej i poniżej których jest lub nie jest efektywne lokalizowanie siedzib przedsiębiorstw. A zatem, do powstania centrum decyzyjnego, opisanego szczegółowo na przykład u cytowanego we wstępie M. Castellsa (1972/1982), konieczne jest osiągnięcie pewnej „masy krytycznej”, zapewniającej rozwój funkcji zarządczych w takim, a nie innym obszarze miasta, z reguły nawiązującym morfologicznie do obszaru śródmiejskiego.

Dowód na poprawność powyższego toku rozumowania można wyprowadzić też na podstawie analizy sieci powiązań kapitałowych oraz, szerzej, funkcjonalnych. Potrzebne jest tu założenie, że najbardziej efektywny obszar koncentracji to taki, w którym istnieje największa potencjalna możliwość (lub największe prawdopodobieństwo) uzyskania największej liczby punktów wspólnych, czyli np. kontaktów. Granice takiego obszaru mogą być wyznaczone na podstawie gęstości powiązań na jednostkę powierzchni. Inaczej jest to węzłowość danego obszaru, zapewniająca optymalne umiejscowienie najważniejszych elementów danego układu, tworzącego sieć powiązań. Obszary węzłowe spełniają funkcje koordynujące w danym systemie, w przypadku dyspozycji gospodarczej i sieci osadniczej są to metropolie, a odnośnie struktury wewnętrznej tych metropolii lub miast – centra funkcjonalne, czyli CBD (Centralne Obszary Biznesu).

Dalsze rozważania dotyczą szczegółowych cech opisujących poszczególne badane ośrodki miejskie. Interesujące regularności dały się zaobserwować w przypadku porównania wielkości poszczególnych ośrodków miejskich oraz stopnia koncentracji. Podstawowa prawidłowość jest taka, że im większe miasto, tym stopień koncentracji lokalizacji siedzib rządów jest mniejszy. W chwili obecnej mechanizm ten nie jest do końca wyjaśniony. Można tu postawić następujące hipotezy:

- 1) stopień rozproszenia powiększa się wraz ze wzrostem liczby możliwych przypadków jednostkowych lokalizacji na zasadzie rachunku prawdopodobieństwa;
- 2) stopień koncentracji jest większy w mniejszych ośrodkach ze względu na konieczność utrzymania masy krytycznej, potrzebnej do sprawnego funkcjonowania.

Wykazane prawidłowości pozwalają na doszukiwanie się podobieństw w lokalizacji, które zaobserwowano w strukturze przestrzenno-osadniczej całego

kraju (Śleszyński 2007a). Sformułowano je tam w następujący sposób: „*Analiza rozmieszczenia głównych siedzib przedsiębiorstw wykazała interesujące zależności w polskiej sieci miast i aglomeracji (metropolii). Okazuje się, że systemy przestrzennego rozmieszczenia funkcji kontrolnych dla gospodarki (centrale przedsiębiorstw) i administracji (ośrodki władzy administracyjnej w podziale terytorialnym) ogólnie pokrywają się w zasadzie tylko na szczeblu centralnym. Dominująca rola Warszawy w sensie zarządzania gospodarczego jest zatem silnie związana z funkcją administracyjną. Powyższa sytuacja była typowa dla okresu gospodarki planowej, kiedy przestrzeń zarządzania gospodarczego wiązała się przede wszystkim z centralnym planowaniem odpowiednich jednostek aparatu władzy. Obecna strukturę rozmieszczenia przedsiębiorstw można więc traktować jako spuściznę okresu socjalistycznego. Stopień decentralizacji funkcji kontrolnej w gospodarce określa zatem w pewnym zakresie także stopień decentralizacji państwa w ogóle*”. Dalej można również dokonać dalszych uogólnień, dających się zapisać w postaci prawidłowości, praw lub zasad:

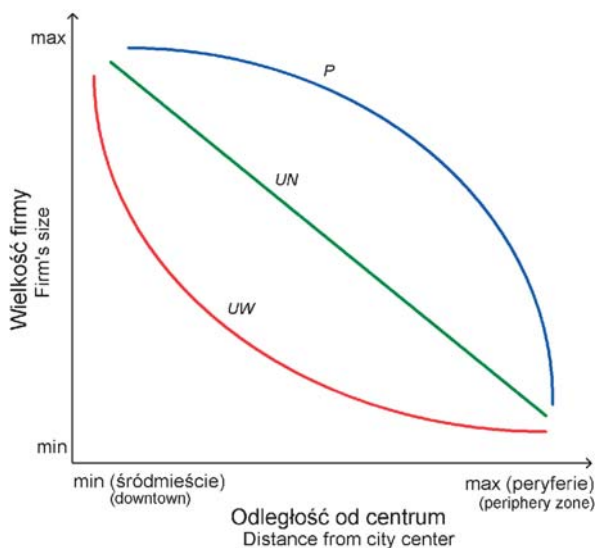
- 1) zasada wielkości. Im większe przedsiębiorstwo, tym częściej jego siedziba jest zlokalizowana w miejscach zajmujących wyższe pozycje w hierarchii funkcjonalnej, zwłaszcza w centrum miasta;
- 2) zasada działalności. Im bardziej zaawansowany dział gospodarki, tym siedziby lokują się w miejscach ważniejszych z punktu widzenia struktury funkcjonalnej miasta, czyli, podobnie jak w przypadku największych przedsiębiorstw, w centrum miasta.
- 3) zasada własności. Kapitał z natury (podobieństwa) wybiera lokalizacje: publiczny bliżej ośrodków władzy administracyjnej, prywatny – zgodnie z potencjałem rynkowym, zagraniczny – pośrednio, najczęściej w zależności od wielkości i rodzaju działalności (patrz prawo wielkości i działalności);

W efekcie opisanych prawidłowości następuje konwergencja modelu lokalizacji siedzib zarządzania. Duże przedsiębiorstwa lokują się w centrum, a odchylenia od tego modelu są coraz większe, wraz ze zmniejszaniem się przedsiębiorstwa. Równocześnie, zbliżenie modelu lokalizacji następuje także na peryferiach miasta. W sposób syntetyczny można to przedstawić na rycinie 19.

W lokalizacji różnice ujawniają się w przypadku szczegółowych analiz rozkładów działalności. Można obserwować, że niektóre działalności dopasowują się w swoich rozkładach przestrzennych lepiej od innych. Polega to na lepszym, bardziej modelowym wygięciu krzywych natężenia występowania siedzib spółek względem powierzchni. Jeśli dalej zakładać, że jest to wyrazem efektywnego uporządkowania struktur ekonomicznych, to można przypuszczać,

że jedne miasta są pod tym względem bardziej zaawansowane, niż inne. Przykładowo może to oznaczać, że pożądany sposób występowania cechuje w zasadzie jedynie Warszawę i Poznań. Można zastanawiać się, na ile ten swoisty ład przestrzenno-ekonomiczny odzwierciedla prawidłowy i zwięźzony sukcesem przebieg procesów transformacyjnych. Zakładając poprawność takiego rozumowania, można dalej przypuszczać, że w pozostałych ośrodkach miejskich tendencje w lokalizacji będą odzwierciedlały potrzebę swobodnego dopasowania się do bardziej uporządkowanych struktur.

Uszczegóławiając powyższe rozważania warto wskazać na fakt, że lepszą zgodność z rozkładami modelowymi otrzymano w przypadku spółek kontrolowanych przez krajowy kapitał prywatny. I odwrotnie, podmioty zagraniczne nie są zainteresowane uciążliwościami lokalizacji w centrum, stąd też decydują się na lokalizacje siedzib w znacznym oddaleniu od niego. Sprzyja temu celowa polityka dekoncentracyjna władz miejskich w niektórych ośrodkach, polegająca m.in. na tworzeniu parków technologicznych, np. w Krakowie. Oznacza to, jeśli nie lepsze dopasowanie do struktur ekonomiczno-przestrzennych, to przynajmniej lepszą znajomość lokalnych struktur przestrzennych. Tak czy inaczej, można spodziewać się konwergencji modeli lokalizacji do najbardziej efektywnych struktur przestrzennych.



Ryc. 19. Model lokalizacji siedzib zarządów przedsiębiorstw w strukturze przestrzennej miasta. P – przemysł, UN – usługi niższego rzędu, UW – usługi niższego rzędu.

Location model of firm's headquarters in spatial structure of city. P – industrial, UN – low specialized services, UW – highly specialized services.

Wykazane prawidłowości wskazują również na pewne ogólne uporządkowanie struktury gospodarczej miasta. Rozmieszczenie poszczególnych przedsiębiorstw pod względem struktury działalności i liczby pracujących mają zarówno hierarchiczny (w niektórych przypadkach skokowy), jak i płynny (nawiązujący do modelu renty gruntowej) charakter. Uporządkowanie to nawiązuje zatem do teorii miejsc centralnych, gdzie wyżej zaawansowane (względnie bardziej wyspecjalizowane) rodzaje działalności lokują się w miejscach węzłowych, zaś samo natężenie występowania nawiązuje do modelu renty gruntowej.

Szczególnie wart jest ustalenia główny czynnik determinujący rozmieszczenie przedsiębiorstw: czy jest to właśnie wspomniana hierarchiczność, węzłowość i związany z tym podział przestrzeni na mniejsze jednostki funkcjonalne, czy też w grę wchodzi przede wszystkim gradient renty gruntowej, a być może zachowania konsumenckie. Jest to o tyle istotne, że struktura gospodarcza miast w pewien sposób wykształciła się na nowo po 1989 roku, stąd celowość porównań do struktury przestrzennej miast na wcześniejszych niż obecnie etapach rozwoju. Możliwe byłoby tu przebadanie zależności pod kątem położenia względem centrum, ośrodków dzielnicowych czy korytarzy transportowych, a także pewne prace porównawcze. Podsumowując, otwierają się tutaj możliwości dalszych badań.

Przedstawione analizy mają także pewien walor prognostyczny i, ogólniej, użytkowy. Zakładając poprawność tezy o prawidłowości rozmieszczenia zarządów względem odległości od centrum można domniemywać o przyszłych lokalizacjach nowych lub przekształcanych przedsiębiorstw. Walor użytkowy polega natomiast na wykorzystaniu wiedzy o rozmieszczeniu przedsiębiorstw dla planowania innych lokalizacji, najlepszych pod względem efektywności.

Powyższe zagadnienia powinny być zatem przedmiotem bardziej pogłębionych studiów i analiz skierowanych na wykorzystanie w polityce miejskiej. Trzeba między innymi podkreślić, że niezależnie od formułowanych i realizowanych planów zagospodarowania (często „życzeniowych”), na obszarach centralnych miast rozwijają się konsekwentnie Centralne Obszary Biznesu (CBD), w największym stopniu oczywiście w Warszawie. Wskutek licznych ograniczeń, szczególnie takich jak niemożność przebudowy istniejącej i zdekapitalizowanej tkanki miejskiej, mają one wymiar bardziej funkcjonalny, niż strukturalno-morfologiczny. Innymi słowy, obszary koncentracji siedzib największych spółek nie zawsze są wyraźnie zaznaczone fizjonomicznie w przestrzeni centrum, ale powodują te same problemy i wyzwania dla zagospodarowania przestrzennego, jak np. zagęszczenie ruchu i utrudnienia transportowe. W 1999 roku autor wskazywał w dyskusji konferencyjnej na temat rozwoju Warszawy, że „nie można dopuścić do ogromnego zróżnicowania jakości

przestrzeni na obszarze centrum poprzez pozostawienie większej części obszarów patologicznych »samym sobie«. Jeśli chcemy mieć atrakcyjne centrum, to musi być to centrum także niezrównane i bezpieczne. Potrzebne jest zatem opracowanie koncepcji i programu rewaloryzacji terenów na zachód od Alei Jana Pawła II. Bez rewitalizacji połowa centrum miasta będzie jego wstydliwą wizytówką. Tym bardziej, że to najpierw do siedzib wielkich firm wśród zdekapitalizowanej zabudowy udadzą się przyjeżdżający z całego świata biznesmeni, a dopiero w następnej kolejności zwiedzą Stare Miasto i Trakt Królewski»²³.

Kształtowanie się CBD powinno mieć zatem wpływ na opracowania urbanistyczno-planistyczne. W obecnie obowiązujących lub przygotowywanych opracowaniach urbanistyczno-planistycznych granice centrum są jednak zwykle niedoszacowane. Przykładowo analizy prowadzone w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie (Śleszyński 2002a; 2004) wskazują wyraźnie na znaczne rozszerzanie się *city* miejskiego w stosunku do określonego w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m. st. Warszawy* (2006) przede wszystkim w kierunku zachodnim, a także południowym. Postulat ten jest jednak trudny do realizacji między innymi ze względu na przebieg obecnych granic administracyjnych. Trudno sobie wyobrazić, aby opracowano np. ustalenia wiążące dla części kilku dzielnic. Z kolei obszar dawnej gminy Warszawa-Centrum jest dużo większy, niż centrum funkcjonalne Warszawy. Jednocześnie istnieje duże prawdopodobieństwo, że w przypadku opracowania odrębnych opracowań planistycznych (w tym ustaleń wiążących) dla dzielnic sąsiadujących z dzielnicą Śródmieście będą to opracowania niespójne, różniące się czasowo i merytorycznie. Być może zatem w największych miastach, w tym w Warszawie, należy zrewidować przebieg dzisiejszych granic administracyjnych i dostosować je bardziej do struktury funkcjonalno-przestrzennej? Można tutaj argumentować, że uciążliwości i koszty takiego przedsięwzięcia będą mniejsze, niż korzyści wynikające z łatwiejszego i efektywniejszego zarządzania rzeczywistymi obszarami o utrwalonych powiązaniach. Tym samym będzie łatwiej wprowadzić skoordynowaną wizję rozwoju centrów miast, pozwalając im i metropoliom skuteczniej konkurować w przestrzeni europejskiej.

Podsumowując przeprowadzone badania, najważniejsze wnioski można przedstawić następująco:

- 1) W największych miastach Polski występuje koncentracja przestrzenna siedzib rządów przedsiębiorstw, polegająca na preselekcji (częstszym wyborze) centrum funkcjonalnego przez działające podmioty.

²³ 23. Seminarium Varsavianistów *Warszawa w końcu XIX i XX w.*, Warszawa, 1999; niepublikowany głos w dyskusji.

- 2) Koncentracja przestrzenna w najsilniejszym stopniu dotyczy przedsiębiorstw największych, sektora publicznego oraz działalności bardziej zaawansowanych, zwłaszcza usług wyższego rzędu. Wykazano zatem, że stopień koncentracji siedzib zarządów w przestrzeni wewnątrzmięskiej nawiązuje do schematu spotykanego w skali ogólnokrajowej: im bardziej zaawansowany typ działalności oraz większa skala działalności (np. pod względem przychodów), tym częstsze lokowanie siedzib w ważniejszym miejscu (czyli centrum miasta oraz stolicy kraju).
- 3) W szczegółowym zakresie stwierdzone prawidłowości wskazują jednak tylko częściowo na podobieństwo lokalizacji zarządów do modelu administracyjno-osadniczego, występującego w skali kraju (Śleszyński 2007a), w którym dałoby się wydzielić kilka stopni hierarchicznych (np. centrum biznesowe CBD – ośrodki pozacentralne – pozostałe obszary). Co najwyżej załączki takiego układu można obserwować, z dużą dozą ostrożności, w Warszawie. Pewne podobieństwa dotyczą natomiast regularności w lokalizacji zarządów pod względem struktury własnościowej (zob. pkt 7, 8 i 9), gdzie można wnioskować o naturze czynników lokalizacji podobnych, jak w skali ogólnokrajowej.
- 4) Następuje konwergencja modelu lokalizacji siedzib zarządzania, polegająca na zbieżności modeli lokalizacji wraz ze zwiększaniem się przedsiębiorstwa oraz wzrostem zaawansowania technologiczno-organizacyjnego działalności. I odwrotnie, powiększanie się różnic występuje w sytuacji przeciwnej, tj. wraz z przechodzeniem do prostszych działalności oraz zmniejszaniem się przedsiębiorstw.
- 5) Rozkłady przestrzenne siedzib zarządów według odległości od centrum, mają na ogół charakter funkcyjny, dający się opisać najczęściej za pomocą modeli wykładniczych i logistycznych. Daje to podstawy do stwierdzenia, że lokalizacja siedzib zarządów w przestrzeni największych polskich miast dostosowała się do sił rynkowych, zgodnie z klasycznym modelem monocentrycznym. Można dalej na tej podstawie przypuszczać, że pod względem lokalizacji siedzib przedsiębiorstw etap transformacji ekonomicznej w przestrzeni tych ośrodków miejskich został zakończony.
- 6) W rozkładach przestrzennych siedzib przedsiębiorstw analizowanych względem odległości od centrum można wyróżnić charakterystyczne zmiany nachylenia krzywych mające miejsce w tzw. punktach przegięcia. Daje się zatem matematycznie ustalić wartości progowe, powyżej i poniżej których jest lub nie jest efektywne lokalizowanie siedzib przedsiębiorstw. Do powstania centrum decyzyjnego, prawdopodobnie konieczne jest osiągnięcie pewnej „masy krytycznej”, zapewniającej rozwój

funkcji zarządczych. W zależności od tej „masy krytycznej” daje się też ustalić miejsce, w stosunku do którego istnieją korzyści i niekorzyści lokalizacyjne. Obszar korzyści, to w przybliżeniu centrum funkcjonalne miasta, a obszar największych korzyści – Centralny Obszar Biznesu (CBD).

- 7) Szczegółowe rozkłady natężenia liczby i przychodów przedsiębiorstw pod względem rodzaju działalności ujawniają pewne nieuporządkowanie modeli rozkładu (najmniej w Warszawie, w nieco mniejszym stopniu również w Poznaniu, Wrocławiu i Krakowie), świadczące o pewnym chaosie przestrzennym, ale tym samym o możliwościach dalszego porządkowania struktury przestrzeni zarządzania. Innymi słowy, jeśli zakładać ekwifinalność struktur wewnątrzmijskich (swego rodzaju *equilibrium*, rozumianego jako osiągnięcie stanu równowagi; pojęcie to jest w ostatnich latach często stosowane w anglosaskiej geografii ekonomicznej), można spodziewać się, że przestrzeń zarządzania i centra decyzyjne w tych ostatnich ośrodkach będą nadal dosyć intensywnie ewoluowały.
- 8) Silna koncentracja przedsiębiorstw sektora publicznego daje się wytłumaczyć podobieństwem do położenia względem administracji publicznej, co może wynikać zarówno z inercji struktury przestrzennej zarządzania gospodarczego, jak też z nowych czynników związanych z efektywnością położenia względem ośrodków władzy administracyjno-politycznej.
- 9) Dobre dopasowanie rozkładów siedzib rządów krajowych przedsiębiorstw prywatnych można tłumaczyć znajomością lokalnych uwarunkowań, pozwalających na dopasowanie się względem różnych elementów struktury przestrzennej miasta, zapewniające efektywność lokalizacji.
- 10) Pewne symptomy rozproszenia wśród siedzib rządów podmiotów zagranicznych mogą być objaśniane nie tylko niezajomością lokalnych uwarunkowań, nie pozwalającą na najbardziej korzystne wpasowanie się w istniejące struktury przestrzenne, ale też odmiennymi czynnikami lokalizacji, związanymi z koniecznością lepszego dostosowania się do istniejących warunków, takich jak poprawienie dostępności transportowej (np. do lotniska) lub obniżenia kosztów funkcjonowania (np. poprzez uzyskanie niższych czynszów).
- 11) Rola lokalizacji siedzib dużych przedsiębiorstw, podobnie jak ich wzajemnych powiązań, jest jedną z kluczowych (zapewne najważniejszą obok rozwoju funkcji biurowych) w kształtowaniu Centralnego Obszaru Biznesu (CBD) w miastach Polski w okresie transformacji. Zagadnienie to wymaga dalszych, szczegółowych studiów.
- 12) Badania mają znaczenie praktyczne z punktu widzenia polityki miejskiej, która powinna więcej uwagi zwracać na kształtowanie się dojrzałych

centrów miast i wyspecjalizowanych CBD, bowiem wskutek działań sił rynkowych powstają one niezależnie od planów zagospodarowania, strategii rozwoju, itd. Wymaga to nie tylko woli politycznej, ale przede wszystkim podjęcia rzeczowych i kompleksowych studiów analitycznych dotyczących centralnych obszarów miast, które pomimo upływu dwóch dekad transformacji powstają nadal bardzo rzadko.

SPIS LITERATURY

- Arnott R.J., McMillen D.P. (red.), 2006, *A Companion to Urban Economics*, Blackwell Publishing, Malden.
- Bagiński E. (red.), 2006, *Sieć osadnicza jako przedmiot badań*, Katedra Planowania Przestrzennego – Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Bald K., Markowski T. (red.), 2005, *Obszar metropolitalny Łodzi – wyzwania i problemy*, Biuletyn KPZK PAN, 215, Warszawa.
- Barber R.J., 1970, *The American Corporation: Its Power, Its Money, Its Politics*, E.P. Dutton, New York.
- Brol R. (red.), 2004, *Ekonomika i zarządzanie miastem*, Wydawnictwo AE im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław (2 wyd.).
- Budner W., 2004, *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Budzyńska E., 2007, *Ład moralny w zmieniającym się społeczeństwie. Socjologiczne studium wartości moralnych mieszkańców Katowic*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2547, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bukowska-Floreńska I. (red.), 2006, *Problemy ekologii kulturowej i społecznej w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2466, *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 9, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Capello R., Nijkamp P., 2004, *Urban Dynamics and Growth: Advances in Urban Economics*, Elsevier Inc., Amsterdam.
- Castells M., 1972, *La question Urbaine*, François Maspero, Paris (tłumaczenie polskie: *Kwestia miejska*, 1982, PWN, Warszawa).
- Chojnicki Z., Czyż T., 2006, *Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Cieślak A., 2005, *Geografia inwestycji zagranicznych. Przyczyny i skutki lokalizacji spółek z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce*, Badania Ekonomiczne, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Czarnecki W. (red.), 2006, *Problemy rewitalizacji w gospodarce przestrzennej XXI wieku*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Czepczyński M. (red.), 2006, *Przestrzenie miast postsocjalistycznych: studia społecznych przemian przestrzeni zurbanizowanej*, Katedra Geografii Ekonomicznej Uniwersytetu Gdańskiego, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań.

- Czyż T., Rogacki H. (red.), 2005, *Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych*, Biuletyn KPZK PAN, 219, Warszawa.
- Degórski M. (red.), 2006, *Poland. A geographical overview*, Institute of Geography and Spatial Organization of Polish Academy of Sciences, Academic Division of Polish Geographical Society, Warsaw.
- Dicken P., Malmberg A., 2002, *Firms in territories: a relational perspective*, *Economic Geography*, 4, s. 345-363.
- Domański B., 1997, *Industrial control over the socialist town. Benevolence or exploitation?* Praeger, Westport.
- , 2001, *Kapitał zagraniczny w przemyśle Polski. Prawidłowości rozmieszczenia, uwarunkowania i skutki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Domański R., 2006, *Geografia ekonomiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dziemianowicz W., 1997, *Kapitał zagraniczny a rozwój regionalny i lokalny w Polsce*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 21, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa.
- Dziewoński K., 1967, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, *Prace Geograficzne*, 63, Instytut Geografii PAN, Warszawa.
- Eberhardt P., 1968, *Wielkie miasta jako ośrodki koncentracji działalności gospodarczo-społecznej w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, 47.
- , 1980, *Zarys wybranych metod z ekonomiki planowania układów osadniczych*, *Przegląd Geograficzny*, 52, 3, s. 519-541.
- Friedmann J., 1986, *The world city hypothesis*, *Development and Change*, 17, 1, s. 69-74.
- Furman S., 2001, *Metropolia warszawska*, [w:] J. Kołodziejcki, T. Parteka (red.), *Kształtowanie ładu przestrzennego polskich metropolii w procesie transformacji ustrojowej III RP*, Biuletyn KPZK PAN, 193, Warszawa, s. 219-264.
- Gaczek W.M., Kaczmarek M., Marciniowicz D., 2006, *Poznański ośrodek akademicki. Próba określenia wpływu studentów na rozwój miasta*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu – Katedra Ekonomiki Przestrzennej i Środowiskowej, Katedra Badań Marketingowych, Uniwersytet im. A. Mickiewicza – Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E., 1998, *Funkcje metropolitalne Warszawy*, *Zeszyty IGiPZ PAN*, 53, Warszawa, 146 s.
- Godlewska H., 2001, *Lokalizacja działalności gospodarczej*, Wyższa Szkoła Handlu i Finansów Międzynarodowych, Warszawa
- Górz B. (red.), 2006, *Urbanizacja i społeczeństwo*, Instytut Geografii AP w Krakowie, Kraków.

- Gorzela G., Smętkowski M., 2005, *Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gutry-Korycka M. (red.), 2005, *Urban sprawl. Warsaw agglomeration: case study*, Universitas Varsoviensis, Warsaw.
- Guzik R., Gwosdz K., 2000, *The spatial concentration of control functions in Polish industry*, [w:] T. Marszał (red.), *Local economy and urban development in Poland*, Department of the Built Environment and Spatial Policy University of Łódź, Łódź, s. 52-61.
- Hajdú Z. (red.), 1999, *Regional processes and spatial structures in Hungary in the 1990's*, Centre for Regional Studies, Pécs.
- Harańczyk A., 1998, *Miasta Polski w procesie globalizacji gospodarki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Heffner K., Marszał T. (red.), 2007, *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, Biuletyn KPZK PAN, 232, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1999, *Metropolie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok.
- Jałowiecki B., Łukowski W. (red.), 2007, *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa.
- Jałowiecki B., Majer A., Szczepański M.S. (red.), 2005, *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Scholar, Warszawa.
- Jarosz A., 2002, *Miejsce hipermarketów w przestrzeni miejskiej aglomeracji*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 253-264.
- Jażdżewska I., (red.), 2003, *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni. XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- , 2005, *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Komisja Geografii Miast i Osadnictwa PTG, Łódź.
- , 2006, *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Komisja Geografii Miast i Osadnictwa PTG, Łódź.
- , 2007, *Polska geografia osadnictwa. Dotychczasowy dorobek. Program badań. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Komisja Geografii Miast i Osadnictwa PTG, Łódź.

- Jerczyński M., 1973, *Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce*, [w:] M. Jerczyński, L.F. Chavez, Z. Siemek, *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*, Prace Geograficzne, 97, Instytut Geografii PAN, Warszawa, s. 9-127.
- Jewtuchowicz A., 1987, *Efekty zewnętrzne w procesach urbanizacji i uprzemysłowienia*, Acta Universitatis Lodzianis, Łódź.
- Jewtuchowicz A., Suliborski A. (red.), 2006, *Przestrzenne zróżnicowanie procesów transformacji społeczno-gospodarczej w regionie łódzkim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kachniarz T., Makowska K., Szymkiewicz E., 1996, *Małe miasta przemysłowe*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Kamińska W., 2006, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988-2003*, Prace Geograficzne, 203, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kloch B., Stawarz A. (red.), 2005, *Tożsamość społeczno-kulturowa miasta postindustrialnego w Europie Środkowej*, Muzeum w Rybniku, Polskie Towarzystwo Etnologii Miasta, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Górnictwa, Rybnik-Warszawa.
- Kochanowski M. (red.), 2005, *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*, Biblioteka Urbanisty, 2, Urbanista, Warszawa (wyd. 2 uzupełnione i zmienione).
- Komornicki T., 2000, *Potoki towarowe polskiego handlu zagranicznego a międzynarodowe powiązania transportowe*, Prace Geograficzne, 177, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Komorowski J., 2000, *Współczesne uwarunkowania gospodarczo-przestrzenne internacjonalizacji miast polskich*, Zeszyty Naukowe. Seria 2. Prace Habiliacyjne, 157, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Korcelli P., 1995a, *The Polish urban system and its international linkages*, [w:] M. Palomaeki, J.A. Karunaratne (red.), *Urban development and urban life*, Acta Wasaensia, Geography, 6, Universitas Vasaensis, Vaasa, s. 165-178.
- , 1995b, *Regional patterns in Poland's transformation: the first five years*, Zeszyty IGiPZ PAN, 34, Warszawa.
- (red.), 1996-97, *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji. I-VI*, Zeszyty IGiPZ PAN, 41-46, Warszawa.
- , 1997, *The urban system of Poland in a era of increasing inter urban competition*, [w:] W. Ostendorf, P. Korcelli, R. Sinclair (red.), *Urban Development and Urban Life in International Perspective*, Geographia Polonica, 69, s. 45-54.
- , 2000, *Europejski system miast*, Przegląd Geograficzny, 72, 4, s. 355-372.
- , 2007, *Podstawowe węzły układu osadniczego Polski na tle europejskiego układu osadniczego*, [w:] T. Markowski, A. Stasiak (red.), *Rola polskiej przestrzeni w integrującej się Europie*, Biuletyn KPZK PAN, 233, Warszawa, s. 87-113.

- Korczeni-Olejniczak E., 2005, *Funkcje metropolitalne Berlina i Warszawy w latach 1990-2002. Współzależność pozycji w systemie miast Europy Środkowej*, Prace Geograficzne, 198, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kotus J., 2005, *Społeczne dylematy w przestrzeni miejskiej*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kowalewski A.T., 2006, *Społeczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery rozwoju zrównoważonego*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Krzysztofik R., 2006, *Nowe miasta w Polsce w latach 1980-2007. Geneza i mechanizmy rozwoju. Próba typologii*, Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Sosnowiec.
- Kukliński A., 1999, *Metropolia Warszawy wobec wyzwań globalizacji*, [w:] J. Kołodziejski (red.), *Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji europejskiej*, Biuletyn KPZK PAN, 189, Warszawa, s. 251-267.
- Kukliński A., Kołodziejski J., Markowski T., Dziemianowicz W. (red.), 2000, *Globalizacja polskich metropolii*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Warszawa.
- Lijewski T., 2003, *Koncentracja ośrodków aktywności gospodarczej w Polsce w świetle list 500 firm*, Przegląd Geograficzny, 75, 3, s. 433-447.
- Lisowski A. (red.), 2005, *Zmiany przestrzenne i funkcje obszarów miejskich*, Prace i Studia Geograficzne, 35, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Lisowski A., Wilk W., 2002, *The changing of spatial distribution of services in Warsaw*, European Urban and Regional Studies, 9, 1, s. 81-89.
- Liszewski S., 1992, *Funkcja administracyjna miast jako przedmiot badań geograficznych*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 17, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 249-260.
- , 2001, *Model przemian przestrzeni miejskiej miasta postsocjalistycznego*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany (część II). XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 303-309.
- Liszewski S., Wolaniuk A., 1998, *Centra miast polskich w okresie transformacji (przykład Łodzi)*, [w:] T. Markowski, T. Marszał (red.), 1998, *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, Biuletyn KPZK PAN, 182, Warszawa.
- Lorens P. (red.), 2005, *Integracja i dezintegracja obszarów metropolitalnych*, Biblioteka Urbanisty, 6, Urbanista, Warszawa.
- Lorens P., 2006, *Tematyżacja przestrzeni publicznej miasta*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- (red.), 2007, *Rewitalizacja miast w Polsce. Pierwsze doświadczenia*, Biblioteka Urbanisty, 10, Urbanista, Warszawa.

- Łyszczak M., Wilk K. (red.), 2005, *Kierunki transformacji społeczno-ekonomicznej przestrzeni Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych*, Prace Naukowe AE im. O. Langego we Wrocławiu, 1087, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław.
- Madurowicz M. (red.), 2007, *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Uniwersytet Warszawski – Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Warszawa.
- Madurowicz M., 2007, *Miejska przestrzeń tożsamości Warszawy*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Majer A. (red.), 2007, *Socjologia miasta. nowe dziedziny badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Makieła Z. (red.), 2007, *Procesy metropolizacji w regionie podkarpackim Rzeszów-Lwów*, Biuletyn KPZK PAN, 230, Warszawa.
- Maleszyk E., 2000, *Kapitał zagraniczny w procesach koncentracji handlu wewnętrznego w Polsce*, [w:] F. Misiąg (red.), *Rynek i konsumpcja w transformowanej gospodarce*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.
- Malinowski M., Solecki S. (red.), 2007, *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Markowski T. (red.), 2005, *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, Biuletyn KPZK PAN, 221, Warszawa.
- Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja*, KPZK PAN, Warszawa.
- Markowski T., Stawasz D. (red.), 2007, *Rewitalizacja a rozwój funkcji metropolitalnych miasta Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Marszał T. (red.), 2005, *Gospodarka w przestrzeni polskich miast*, Biuletyn KPZK PAN, 216, Warszawa.
- , 2008, *Małe miasta wielkich aglomeracji*, Biuletyn KPZK PAN, 237, Warszawa.
- Marszał T., Makieła Z. (red.), 2005, *Infrastruktura w obszarach metropolitalnych*, Biuletyn KPZK PAN, 222, Warszawa.
- Marszał T., Stawasz D. (red.), 2006, *Przestrzeń rezydencjalna w miastach polskich*, Biuletyn KPZK PAN, 227, Warszawa.
- Marszał T., Zmitrowicz W. (red.), 2007, *Metropolises and Metropolitan Areas – Structures, Functions and Role (Based on Polish and Brazilian Experience)*, Studia Regionalia, 20, KPZK PAN, Warszawa.
- Matlovič R., 1998, *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*, Geografické práce, 8, 1, Prešov.
- Matlovič R.; Sedláková A., 2007, *Transformation processes of the urban space in postcommunist cities*, [w:] M. Malikowski, S. Solecki (red.), *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Nomos, Kraków, s. 32-46.

- Matlovič R., Ira V., Sýkora L., Szczyrba Z., 2001, *Procesy transformacyjne struktury przestrzennej miast postkomunistycznych (na przykładzie Pragi, Bratysławy, Olomunca oraz Preszowa)*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Miasto post-socjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany (część II)*, XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 9-21.
- McKenzie R.D., 1933, *The Metropolitan Community*, McGraw-Hill Book Company, New York-London.
- Micek G., Jarczewski W., 2003, *Krakowska przestrzeń biurowa*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Misztal S., 1998, *Przekształcenia struktury przemysłu Warszawy*, Atlas Warszawy, 8, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Nahm K.-B., 1999, *Downtown office location dynamics and transformation of central Seoul, Korea*, *GeoJournal*, 49, 3, s. 289-299.
- Niziołek M., 2008, *Problemy ustroju aglomeracji miejskich ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy*, Monografie, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Nowosielska E., 2000, *Sektor usług w aglomeracji warszawskiej 1992-1997: przemiany strukturalne i tendencje rozwoju*, Dokumentacja Geograficzna, 17, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Ossowicz T., Zipser T. (red.), 2006, *Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka. II. Kongres Urbanistyki Polskiej, Wrocław, 6-8 września 2006*, Biblioteka Urbanisty, 9, Urbanista, Warszawa.
- O'Sullivan A., 2003, *Urban economics*, Oxford University Press, Boston.
- Parteka T. (red.), 2005, *Transformacja zdegradowanych struktur przestrzennych metropolii polskich*, Biuletyn KPZK PAN, 223, Warszawa.
- Parysek J.J., 2005, *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Parysek J.J., Tölle A. (red.), 2007, *Urban development and urban governance*, Quaestiones Geographicae. Series B: Human Geography and Spatial Management, Adam Mickiewicz University. Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Management, Poznań.
- Pred A.R., 1974, *Major job-providing organizations and systems in cities*, Commission on College Geography, Resource Paper no. 27, Association of American Geographers, Washington D.C.
- Przygodzki Z. (red.), 2006, *Rozwój miast i regionów w procesie integracji europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Przygodzki Z., Sokołowicz M. (red.), 2008, *Nowoczesne miasto. Badania, instrumenty, analizy*, Wydawnictwo Biblioteka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- Rewers E., 2005, *Post-polis: wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*, Horyzonty Nowoczesności, 41, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków.
- Rogacki H. (red.), 2008, *Geografia społeczno-gospodarcza Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Rogacki H., 2006, *Large industrial enterprises in Poland: changes in the regional pattern*, *Questiones Geographicae*, 25, s. 53-59.
- Rutkowska-Gurak A., 2000, *Miejski obszar przemysłowy jako środowisko lokalizacji firm (na przykładzie Służewca Przemysłowego)*, Monografie i Opracowania, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Rychliński S., 1936, *Warszawa jako stolica Polski*, Wydawnictwa Biura Ekonomicznego Zarządu Miejskiego w m.st. Warszawie, Warszawa.
- Rydz E. (red.), 2007, *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk.
- Rykiel Z., 1997, *Relacje centrum-peryferie w Polsce w warunkach transformacji ustrojowej*, [w:] A. Kukliński (red.), *Problematyka przestrzeni europejskiej*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Warszawa, s. 230-251.
- , 1999, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miast polskich a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, *Prace Geograficzne*, 170, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Sagan I., Smith D.M. (red.), 2005, *Society, economy, environment – towards the sustainable city*, University of Gdańsk – Department of Economic Geography, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Słodczyk J., Klimek R. (red.), 2006, *Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich*, *Miasta w Okresie Przemian*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Słodczyk J., Rajchel D. (red.), 2006, *Polityka zrównoważonego rozwoju oraz instrumenty zarządzania miastem*, *Miasta w Okresie Przemian*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Słodczyk J., Szafranek E. (red.), 2006, *Kierunki przekształceń struktury gospodarczej i społeczno-demograficznej miast*, *Miasta w Okresie Przemian*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Stryjakiewicz T. (red.), 2005, *Impact of foreign investors on regional and local development: the case of GlaxoSmithKline Pharmaceuticals S.A. in Poznań*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Stryjakiewicz T., 2004, *Sieci gospodarcze w Polsce w warunkach transformacji systemowej*, [w:] J.J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 25-44.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy*, 2006, Uchwała Nr LXXXII/2746/2006 Rady miasta stołecznego Warszawy z dnia 10 października 2006 roku.

- Swianiewicz P., Dziemianowicz W., 1998, *Atrakcyjność inwestycyjna miast*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
- Sýkora L., 2000, *Post-communist City*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Miasto postsocjalistyczne. Organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 41-45.
- , 2001, *Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst*, Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica, 35, 4, Univerzita Prešov, Prešov, s. 194-205.
- Szlachta J., 1977, *Model służący ocenie wpływu aglomeracji miejskich na efektywność przemysłu*, [w:] *Ekonomiczna efektywność przemysłu zlokalizowanego w aglomeracjach miejskich*, praca zrealizowana pod kierunkiem S.M. Zawadzkiego, Zespół Koordynacyjny Problemu Międzyresortowego „Podstawy Przestrzennego Zagospodarowania Kraju”, Biuletyn Informacyjny, 18, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 68-83.
- Szołek K., 2006, *Obszary metropolitalne we współczesnej przestrzeni społeczno-gospodarczej (studium przypadku)*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu. Monografie i Opracowania, 173 (1135), Wydawnictwo AE im. Oskara Langego, Wrocław.
- Szymańska D., 2007, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Śleszyński P., 2002a, *Struktura i koncentracja przestrzenna siedzib ważniejszych przedsiębiorstw w Warszawie w 1999 r.*, [w:] Z. Ziolo (red.), *Problemy transformacji struktur przemysłowych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 4, Warszawa-Kraków-Rzeszów, s. 89-114.
- , 2002b, *Struktura i rozmieszczenie ośrodków zarządzania w polskiej gospodarce w 2000 r.*, Przegląd Geograficzny, 74, 2, s. 199-228.
- , 2002c, *Delimitacja centrum Warszawy – problemy badawcze*, [w:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Prace Geograficzne, 184, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 65-101.
- , 2003, *Funkcje metropolitalne Warszawy – zarys problematyki*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni. XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 119-134.
- , 2004, *Kształtowanie się zachodniej części centrum Warszawy*, Prace Geograficzne, 196, IGiPZ PAN, Warszawa, 331 s. + załącznik.
- , 2006, *Przedsiębiorstwa w przestrzeni Warszawy*, Atlas Warszawy, 9, IGiPZ PAN, Warszawa.
- , 2007a, *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*, Prace Geograficzne, 213, IGiPZ PAN, Warszawa.

- , 2007b, *Szacowanie liczby i rozmieszczenia pracujących w Warszawie*, Przegąd Geograficzny, 79, 3-4, s. 401-433.
- Święcicka M., 2006, *Miasto: przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Walkiewicz D., 2006, *Przemiany struktury funkcjonalnej miast wojewódzkich w latach 1975-1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wallis A., 1990, *Socjologia przestrzeni*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Węclawowicz G., 1991, *Zróżnicowania społeczno-przestrzenne w aglomeracji warszawskiej (1978 i 1988)*, Zeszyty IGiPZ PAN, 2, Warszawa.
- , 1992, *Centralne funkcje a rozwój aglomeracji warszawskiej*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica, 17, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 67-77.
- , 1996, *Contemporary Poland. Space and Society*, Routledge, London.
- , 1997, *Warszawa u progu XXI stulecia*, [w:] *Przyrodnicze i społeczne walory Mazowsza w dobie restrukturyzacji. Wystąpienia. 46. Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Rynia nad Zalewem Zegrzyńskim, 18-21 września 1997 r.*, Oddział Akademicki PTG, IGiPZ PAN, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Rynia-Warszawa.
- , 1999, *Miasto polskie w transformacji – kształtowanie się miasta postsocjalistycznego*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne struktur społecznych w dużych miastach. XI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź, 17-18 IV 1998 r.*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 33-43.
- , 2000, *Kształtowanie się nowego modelu zróżnicowań społeczno-przestrzennych miasta w Europie Środkowej – wybrane elementy przejścia od miasta socjalistycznego do miasta postsocjalistycznego*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany (część I). XIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 25-30.
- , 2002, *From egalitarian cities in theory to non-egalitarian cities in practice. The changing social and spatial patterns in Polish cities*, [w:] P. Marcuse, R. van Kempen (red.), *Of states and cities. The partitioning of urban space*, Oxford Geographical and Environmental Studies, Oxford University Press, Oxford, s. 183-199.
- , 2007, *Geografia społeczna miast*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa (wyd. 2 zmienione).
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, Monografie, 6, IGiPZ PAN, Warszawa.

- Werner W.A., Jaworski T., Wężyk E., 2006, *Analiza i ocena potrzeb budowy infrastruktury technicznej w gminach miejskich (zakres, środki, pomoc unijna)*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Więclaw-Michniewska J., 2005, *Krakowskie suburbia i ich społeczność*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Wieloński A., 2004, *Lokalizacja działalności gospodarczej. Teoretyczne podstawy*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Wilk W., 2001, *Czynniki lokalizacji i rozmieszczenie wybranych usług w Warszawie*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Wolaniuk A., 1997, *Funkcje metropolitalne Łodzi i ich rola w organizacji przestrzennej*, Szlakami Nauki, 25, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Wyżnikiewicz B., 1997, *Regionalne zróżnicowanie siły ekonomicznej (na podstawie „Listy 500” największych przedsiębiorstw Gazety Bankowej)*, [w:] G. Gorzelak (red.), *Przemiany polskiej przestrzeni*, Studia Regionalne i Lokalne, 19 (52), Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa, s. 205-228.
- Załużski D. (red.), 2006, *Dworzec kolejowy w strukturze miasta*, Biblioteka Urbanisty, 9, Urbanista, Warszawa.
- Zborowski A., 2005, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej regionu miejskiego w okresie realnego socjalizmu i transformacji ustrojowej (na przykładzie Krakowa)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Zioło Z. (red.), 2007, *Problemy przekształceń struktur funkcjonalno-przestrzennych*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 8, Warszawa-Kraków.
- Zipser T., Mlek M., 2005, *Modelowe próby interpretacji prawa Zipfa w systemie osadniczym*, Studia, 114, KPZK PAN, Warszawa.

LARGE ENTERPRISES IN THE SPATIAL STRUCTURE OF MAJOR POLISH CITIES

PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI

1. PREREQUISITES, OBJECTIVES AND METHODS OF STUDY

This paper presents the analysis of the distribution of seats of large enterprises in the space of the largest Polish towns. This distribution is seen as the effect of actions of various processes in the period of transition from the command economy to the free market economy, that is – during the transformation period. The study also encompassed the interrelationships between the enterprises, to establish the degree of mutual interdependence. Assuming that the currently observed spatial structure of the seats of enterprises emerged in a different way during the transformation (using previously existing structures, like, for instance, the seats of the state enterprises), we can identify the direction of the location changes after 1989. For this reason the study is partly placed in the evolutionary stream, with the reservation that the subject matter is not the typical comparison of the spatial structures, appearing in various time instants.

The objectives of the study can be seen as cognitive, methodological and application-oriented. The cognitive objectives are considered to be fundamental. They can be characterized in the following manner:

- 1) identification of the spatial structure of large enterprises in bigger towns of Poland in conditions of almost complete lack of knowledge of the subject (except for Warsaw);
- 2) establishment of rules associated with the location with respect to particular intra-urban structures (the core, the outer zone), and the differentiation of the enterprises (nature of activity, ownership, magnitude);
- 3) determination of the degree of concentration of the seats of companies in towns of different magnitude and administrations as well as functional specificity;
- 4) identification of the structure of associations between the largest enterprises in the spatial structure of a large town, based on the example of Warsaw.

The methodological goals are treated as secondary. The intention with this respect is to implement the methodology and techniques applied in other domains of inquiry, including location of enterprises with respect to administrative-settlement networks and systems (Śleszyński, 2007a).

The application-related objectives are associated in the use of the results of the study of town-planning practice and in the management of urban centers. The analyses should not only provide the source of knowledge on the concentration of economic activity in various regions of the city, but also enable analysis of its effectiveness in relation to the spatial structure of particular centers. Location of the

boards of companies, in terms of generation of jobs and numerous multiplier effects, has enormous significance for the development of transport systems.

The Hoppenstedt Bonnier database was made use of in the study, containing detailed information on some 60 elements, associated with employment, organizational and ownership structure, revenues, as well as the leading managerial staff. The data made use of was for the end of 2004. The choice of the date was driven by the fact that it corresponded to the turning point of Poland becoming the member of the EU. Hence, the present analysis constitutes a summary of the changes in location of enterprises, which took place in the period of political and socio-economic transformation in the biggest towns after 1989.

The methods, used in this study, have traditionally been applied in the studies of the spatial structure of economic activity, e.g., location index, degree of concentration, etc.

The spatial reach of the analyses was limited by the selection of towns, containing the largest numbers of enterprises, the most important from the point of view of development of economic activity. They were determined on the basis of the

MEGA classification (Metropolitan European Growth Areas), according to which eight centres are situated on the territory of Poland: Warsaw, Szczecin, Tri-City, Poznan, Lodz, Wroclaw, Katowice and Cracow.

The study also addressed bigger enterprises. Their selection was made in an arbitrary fashion; by picking from the database of Polish enterprises the 10,000 largest ones in terms of revenues from entire business activity in 2004. The smallest of these had a turnover of 15.6 million Polish zlotys (PLN), in current prices. 3,810 of these businesses were located (38.1%) in the eight largest cities of Poland. Their total revenue amounted to 747 billion PLN, equivalent to 46.1% of the sum of the 10,000 largest businesses, and 46.9% of the whole population of the 3.3 million businesses then registered in Poland.

In the context of the concentration of seats of enterprises, the analysis of capital connections was undertaken only for the capital city. This analysis concerned 102 large enterprises (with turnover exceeding 130 million PLN), whose shareholders were other large businesses, located in Warsaw, or the State Treasury, and for which detailed data was acquired on the structure of shareholding.

2. THE RESULTS

Detailed analysis of the distribution of seats of boards demonstrated certain rules, which can be described with the following principles:

- 1) the principle of magnitude: the bigger the enterprise, the more frequently its seat is located in the place, occupying higher ranks in the functional hierarchy, especially in the downtown;
- 2) the principle of activity: the more advanced the sector of economy, the closer the seats are located to the places most important from the point of view of the functional structure of the city, that is, similarly as for the largest enterprises – to the downtown;

- 3) the principle of ownership: according to the nature of capital, the locations are chosen; state-owned located closer to the centre of administrative power private sector, conform to the market potential, foreign sector, in between, most often governed by the magnitude and the character of activity (see the principles of magnitude and activity).

As a consequence of the rule described a convergence takes place of the model of location of seats of management. Large enterprises locate themselves in the centre, and the divergences from this model increase with the decreasing magnitude of the enterprise. At the same time, a convergence of the location model takes place also in the peripheries of towns. This phenomenon is synthetically illustrated in Fig. 19.

The differences in location patterns are uncovered through more detailed analysis of the distribution of activities. It can be observed that some activities adapt in their spatial distributions better than others. This is seen through a better, more conforming to the model, curvature of the lines of intensity of location of company seats with respect to area. If we further assume that this is an expression of an effective ordering of economic structures, then we can hypothesize that some towns are in this respect more advanced than other ones. For instance, this might mean that the model-defined pattern of location characterizes in principle only Warsaw and Poznan. The extent to which this sui generis spatial-economic order reflects the correct and successful course of the transformation processes is subject to analysis. Assuming the accuracy of such a reasoning it could then also be expected that in the remaining urban centre location tendencies should reflect the need of a definite adaptation to the more ordered structures.

Summing up, the most important conclusions from the investigation conducted can be formulated as follows:

- 1) there is a strong spatial concentration of the seats of enterprise boards in the largest Polish towns, consisting in the pre-selection (more frequent choice) of the functional centre;
- 2) spatial concentration is most pronounced in the biggest enterprises of the public sector and the more advanced kinds of activity, especially the higher order services; it was, therefore, demonstrated that the degree of concentration of the seats of boards in the intra-urban space follows the scheme encountered on the national scale: the more advanced the nature of activity and the bigger the scale of activity (e.g. in terms of revenue), the more frequent location of seats in more important places (i.e. in city centers and in the capital of the country);
- 3) the rules observed indicate only partly the similarity of location of the boards to the administrative-settlement model, appearing on the national scale (Śleszyński, 2007a), in which several hierarchical levels could be distinguished (e.g. capital business centre – other centers – remaining areas); the seeds for such a pattern can at most be observed, with definite reservations, in Warsaw; on the other hand, stronger similarities concern the rules in location of boards in terms of ownership structure (see points 7, 8 and 9), where one could conclude on the nature of location factors similar as on the national scale;

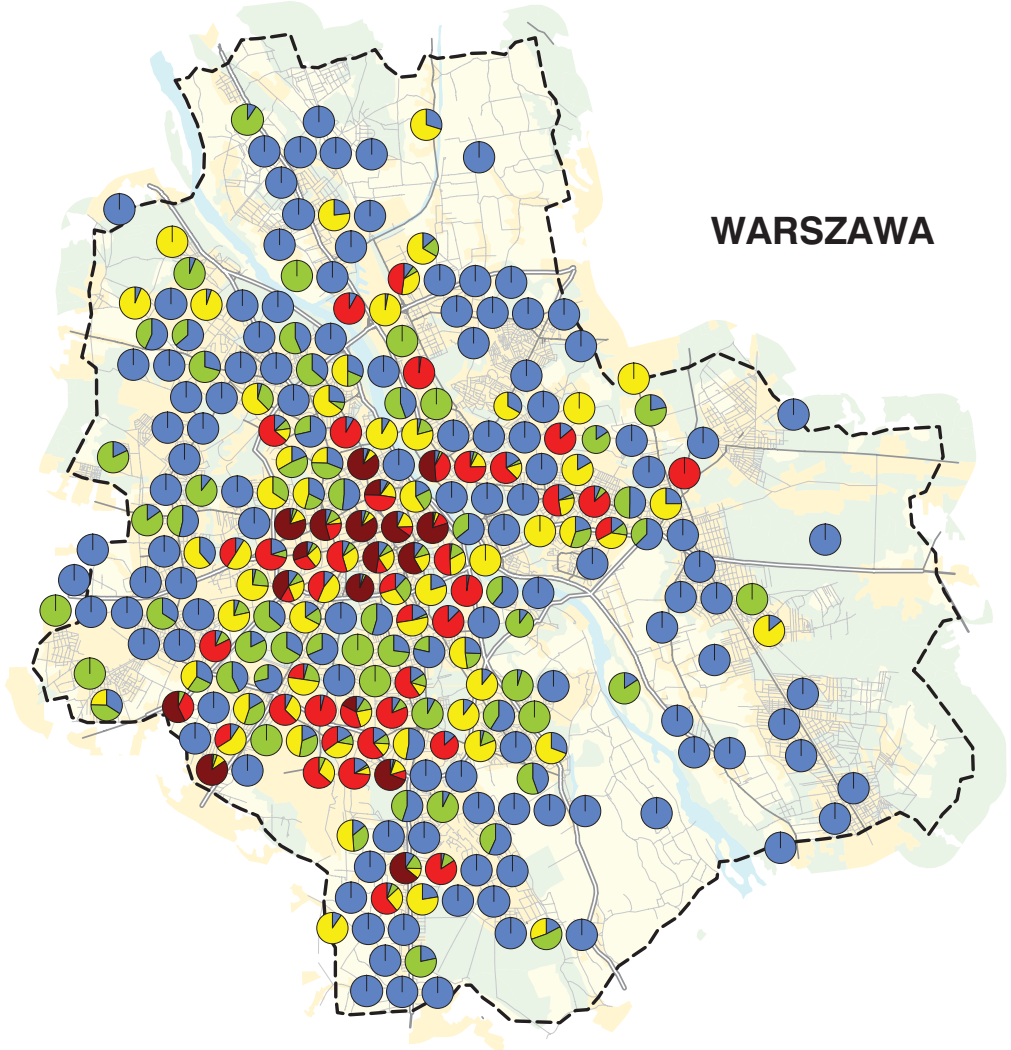
- 4) there is a convergence of the model of board locations, consisting of the increasing similarity of the location models along with the magnitude of the enterprise and the increase of the technological-organizational advancement of the activity; this is also true in the opposite direction: the differences get more pronounced with the passage to simpler activities and smaller enterprises;
- 5) the spatial distributions of the seats of company boards according to the distance from the centre take usually a functional form, which can be described most often with exponential and logistic curve models;
- 6) in the spatial distributions of the seats of enterprises analyzed in terms of distance from the centre one can distinguish characteristic changes in the slope of the curves in the so-called inflexion points; hence, threshold values can be mathematically determined, above and below which the location of seats of enterprises is or is not effective; it is probably necessary for the establishment of a decision centre to reach a certain "critical mass", ensuring the development of the managerial functions; depending upon this "critical mass" it is also possible to determine the place, with respect to which there exist location advantages and disadvantages; the area of advantages corresponds approximately to the functional centre of town, and the area of the highest advantages – to the Central Business District (CBD);
- 7) the detailed distribution of intensity of numbers and turnovers of the enterprises with respect to the character of activity show a certain lack of order in the distribution models (the least in Warsaw, and also lower in Poznan, Wroclaw and Cracow), witnessing to the spatial chaos, but, at the same time, of the possibility of further ordering of the structure of space of managerial functions; in other words, if we assume equality of the intra-urban structures (a kind of equilibrium, understood as the attainment of a balanced state; this notion is in recent years frequently applied in the English language economic geography), one can expect that the managerial space and the decision centers in the latter urban bodies shall still be evolving quite intensively;
- 8) strong concentration of the enterprises of public sector can be explained by the similarity of location with respect to public administration, which might result both from the inertia of spatial structures of economic management, and from the new factors, associated with the effectiveness of location with respect to the seats of the administrative and political authorities;
- 9) good fit of the distributions of the national boards of private companies can be explained by the knowledge of local conditions, allowing for the adaptation to various elements of the spatial structure of towns, ensuring effectiveness of location;
- 10) certain symptoms of dissipation among the seats of boards of foreign businesses could be explained not only by the lack of knowledge of the local conditions, not allowing for the most convenient fit into the existing spatial structures, but also by the difference of location factors, linked with the necessity of a better fit to local conditions, such as improved transport accessibility (e.g. to the airport) or lowering of the running costs (e.g. by securing lower renting fees);

- 11) the role of location of large enterprises, as with their mutual connections, is among the key ones (perhaps the most important one) in the shaping of the Central Business Districts (CBDs) in Polish towns in the period of transformation; This issue requires further studies;
- 12) the study has a practical significance from the point of view of urban policy, which ought to pay more attention to the development of the mature urban centers and specialized CBDs, since, owing to the action of the market forces, they develop independently of spatial development plans, development strategies, etc.; this necessitates not only political will, but, first of all, the undertaking of sound and comprehensive analytical studies concerning the core areas of towns, which, despite two decades of transformation, develop quite rarely.

Translated by Jan Owsiniński

ZAŁĄCZNIK 1.

STRUKTURA WIELKOŚCIOWA SIEDZIB DUŻYCH PRZEDSIĘBIORSTW W 8 NAJWIĘKSZYCH MIASTACH POLSKI (2004)

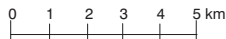


Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)

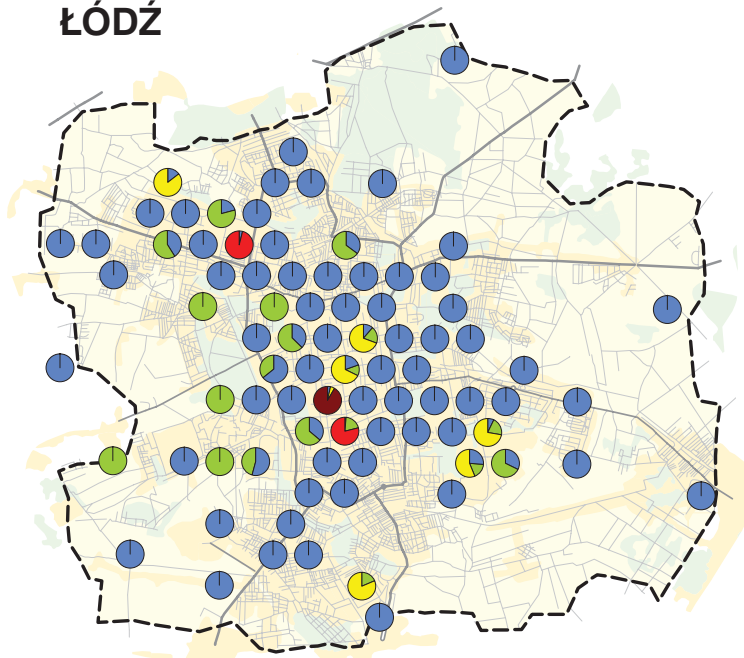
Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

- 3 000 - 19 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- 15 - 100

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



ŁÓDŹ

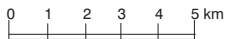


Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)

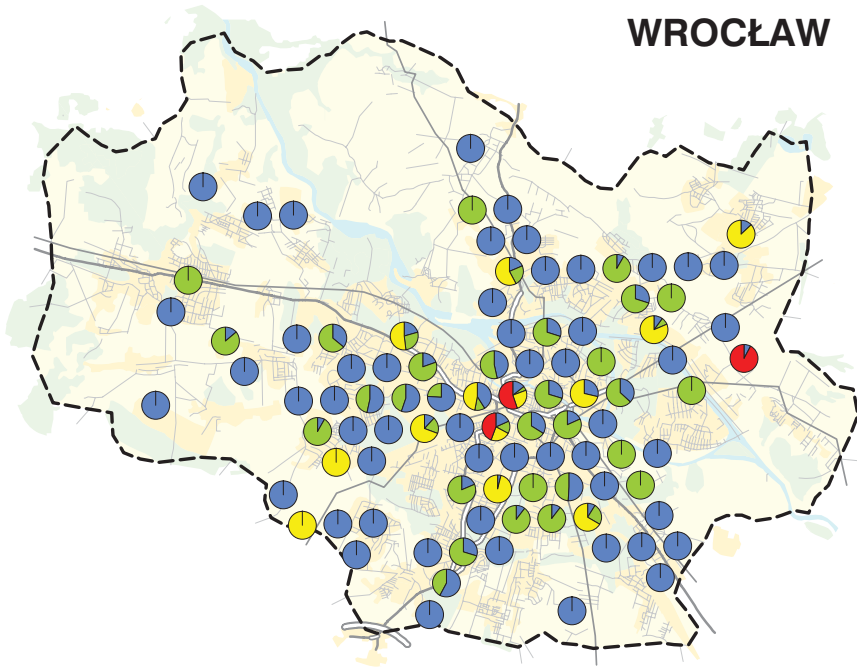
Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

- 3 000 - 19 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- 15 - 100

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters

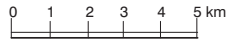


WROCLAW

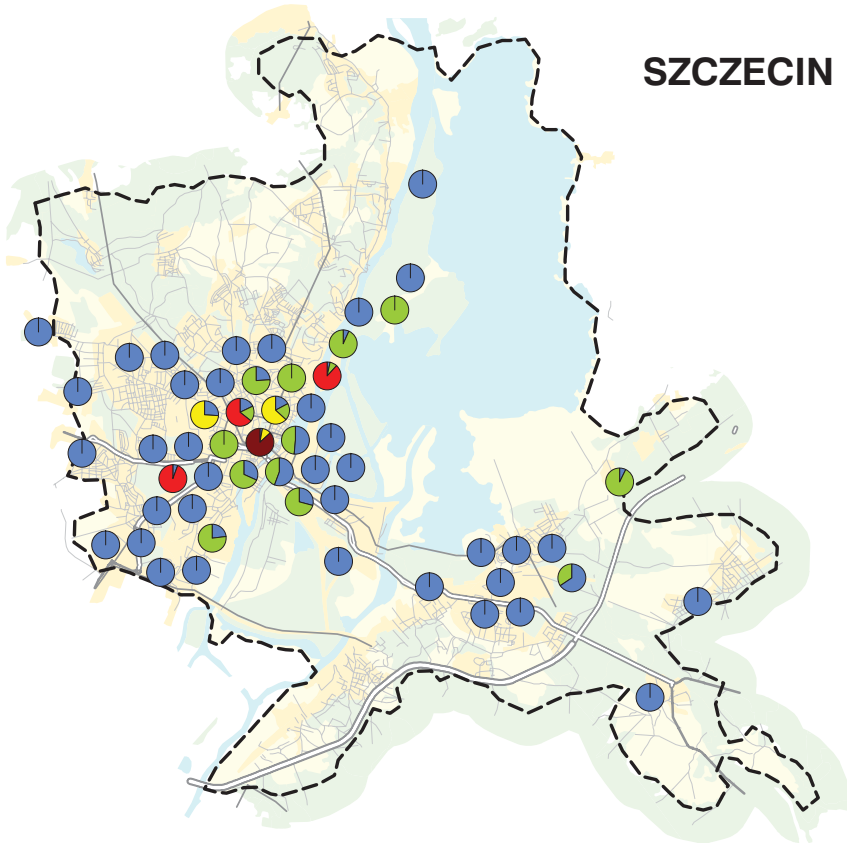


Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)
Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

- | | |
|---------------------------------|-------------------------------|
| ● 3 000 - 19 000 mln zł | obszary zabudowane |
| ● 1 000 - 3 000 million złotych | built-up areas |
| ● 300 - 1 000 | lasy i inne tereny zielone |
| ● 100 - 300 | forests and other green areas |
| ● 15 - 100 | wody |
| | waters |

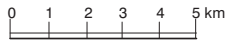


SZCZECIN



Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)
Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

- | | |
|---|---|
| ● 3 000 - 19 000 mln zł
million zlotys | ■ obszary zabudowane
built-up areas |
| ● 1 000 - 3 000 | ■ lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas |
| ● 300 - 1 000 | ■ wody
waters |
| ● 100 - 300 | |
| ● 15 - 100 | |

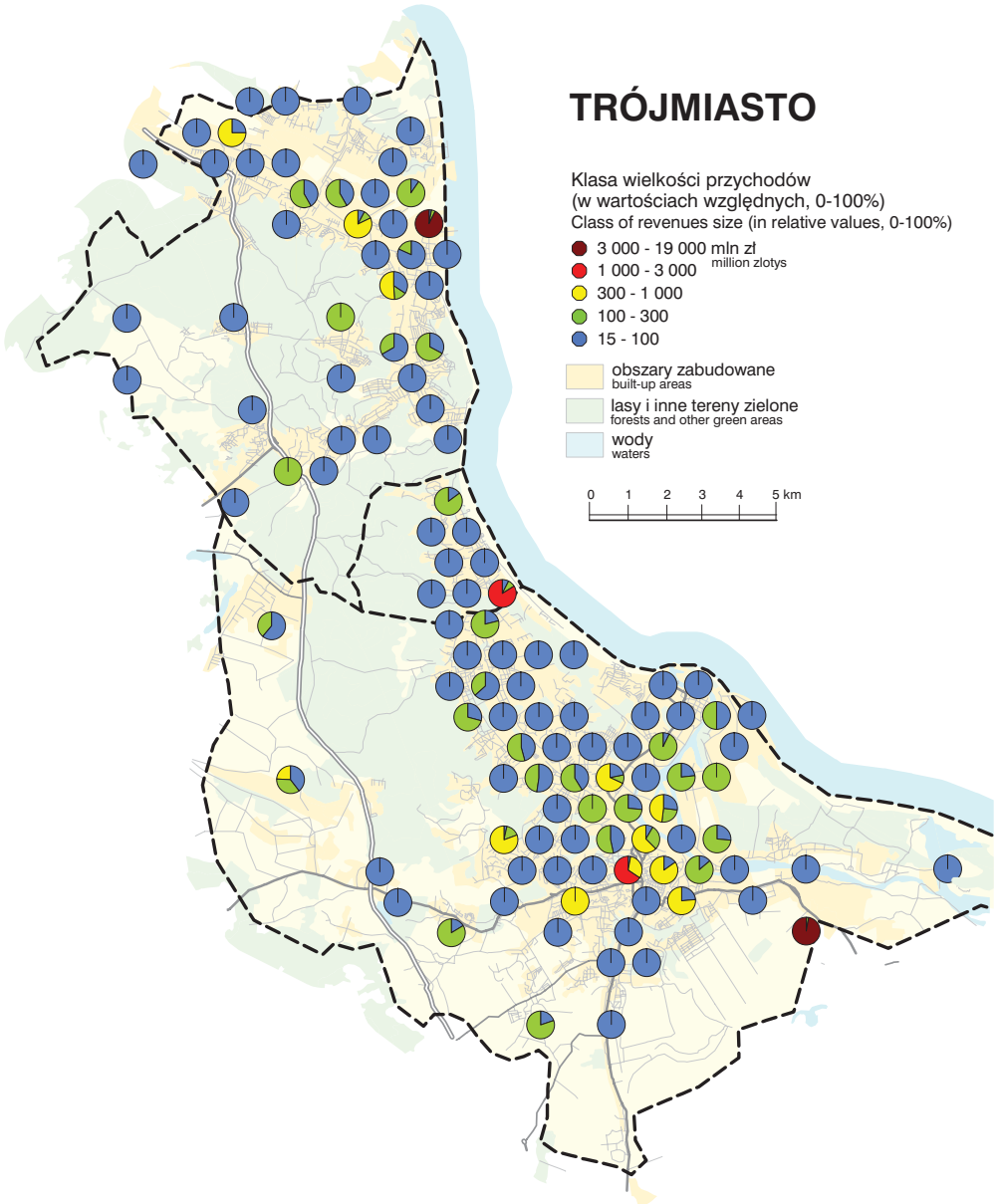
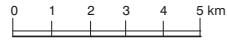


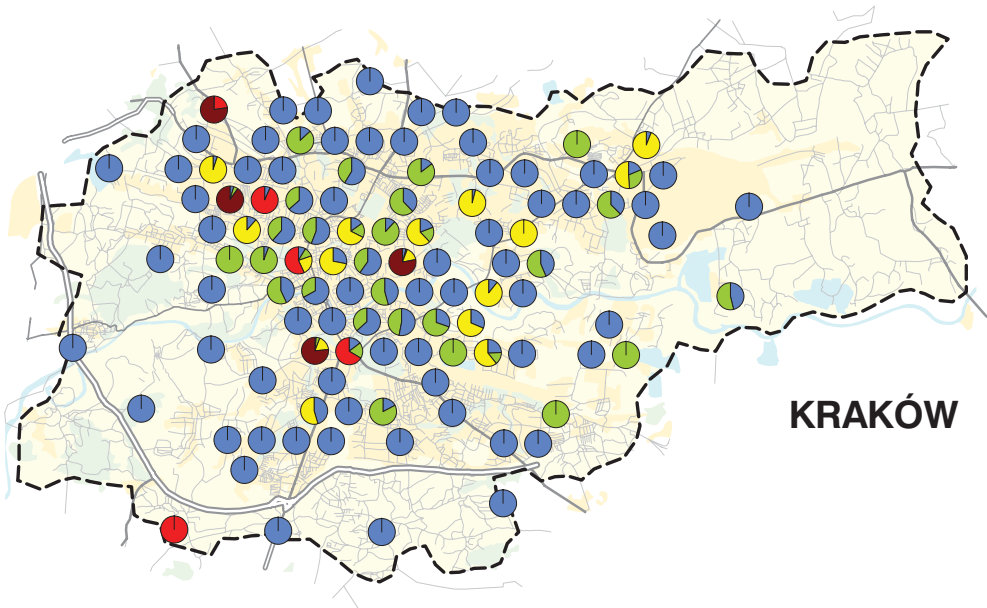
TRÓJMIASTO

Klasa wielkości przychodów
(w wartościach względnych, 0-100%)
Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

- 3 000 - 19 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- 15 - 100

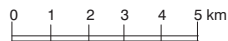
- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters

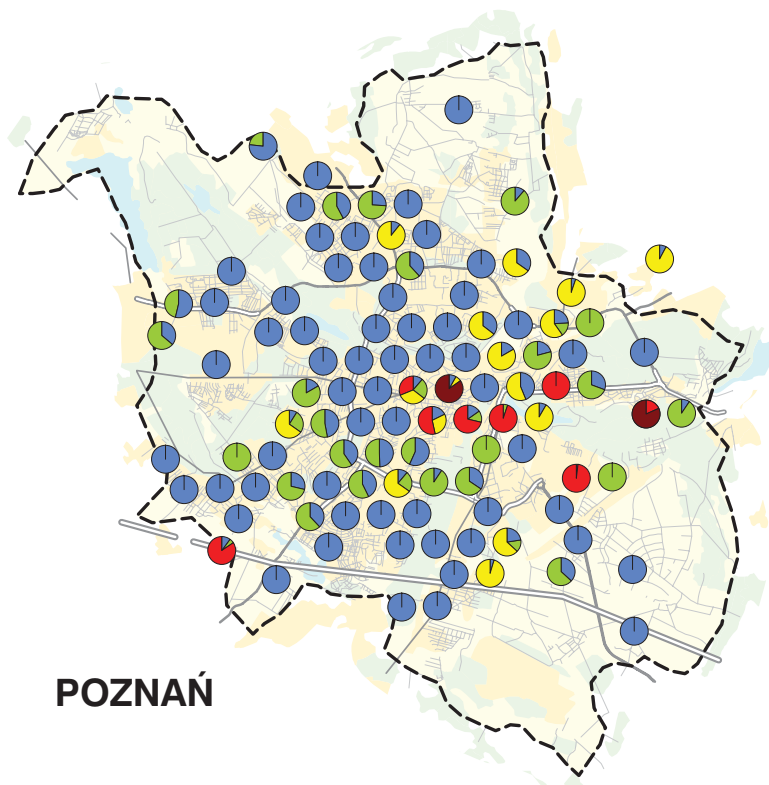




Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)
 Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

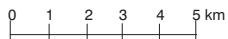
- | | |
|---------------------------------|-------------------------------|
| ● 3 000 - 19 000 mln zł | obszary zabudowane |
| ● 1 000 - 3 000 million złotych | built-up areas |
| ● 300 - 1 000 | lasy i inne tereny zielone |
| ● 100 - 300 | forests and other green areas |
| ● 15 - 100 | wody |
| | waters |



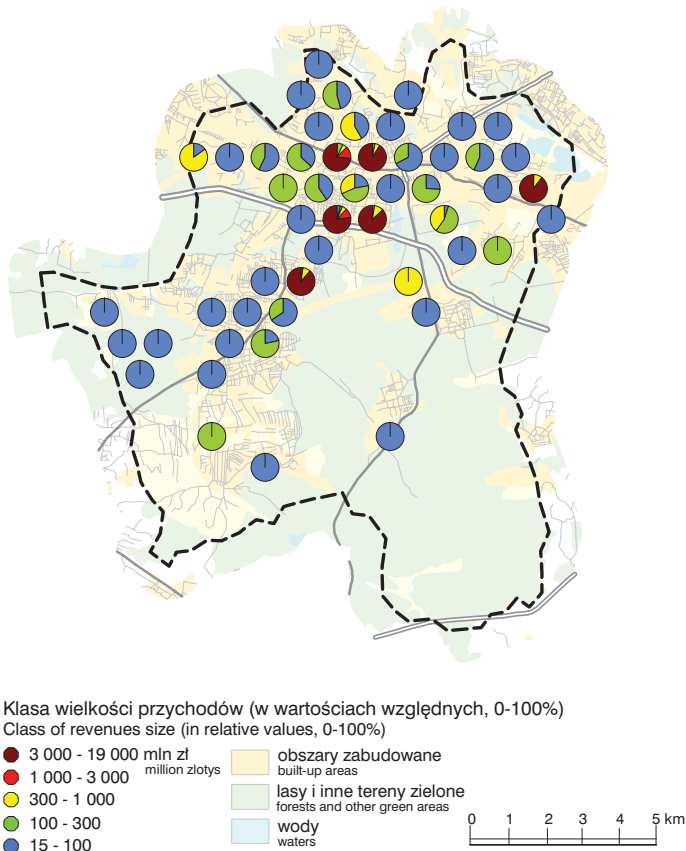


POZNAŃ

Klasa wielkości przychodów (w wartościach względnych, 0-100%)
 Class of revenues size (in relative values, 0-100%)

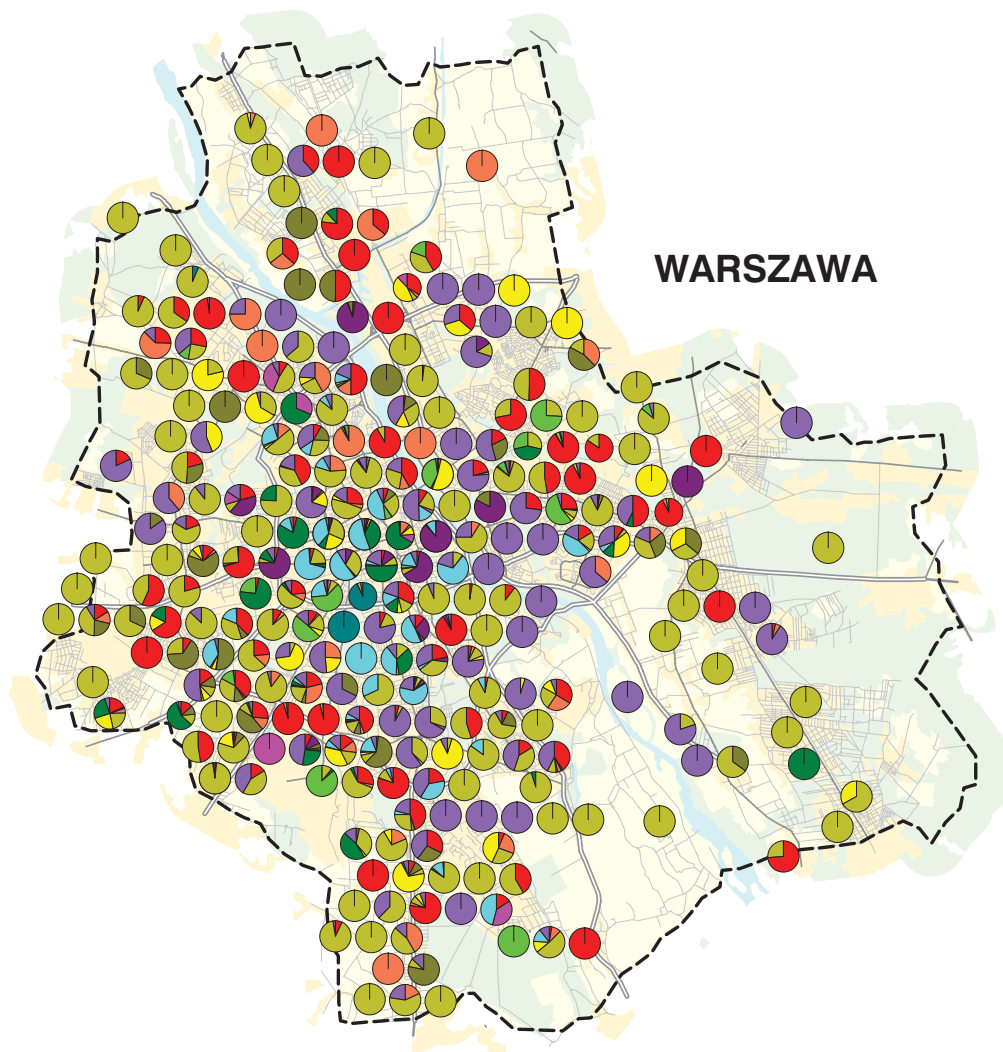


KATOWICE



ZAŁĄCZNIK 2.

STRUKTURA RODZAJOWA SIEDZIB DUŻYCH PRZEDSIĘBIORSTW W 8 NAJWIĘKSZYCH MIASTACH POLSKI (2004)



Rodzaje działalności Kind of activities

● rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry

● górnictwo
mining and quarrying

● przetwórstwo przemysłowe
manufacturing

● elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply

● budownictwo
construction

● sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles

● handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade

● handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

● hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism

● transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse

● łączność
post and telecommunications

● pośrednictwo finansowe
financial intermediation

● obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

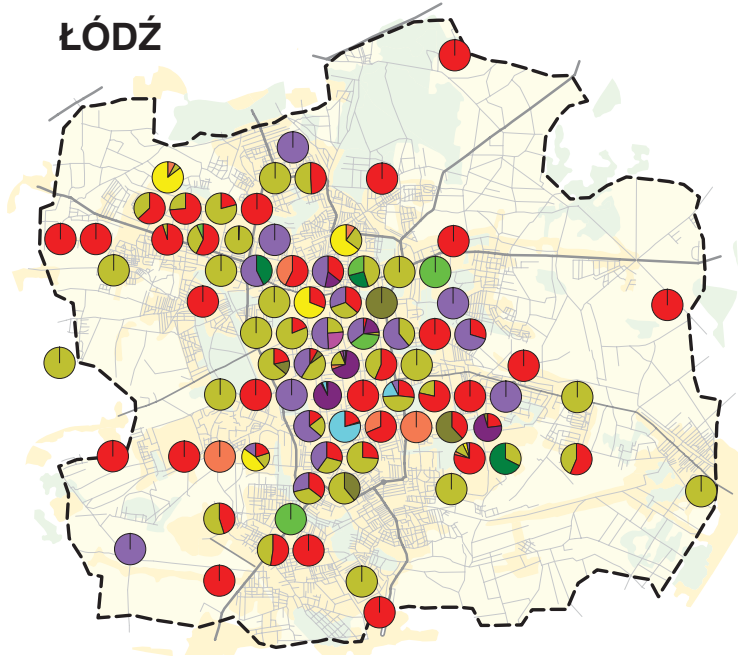
■ obszary zabudowane
built-up areas

■ lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas

■ wody
waters

0 1 2 3 4 5 km

ŁÓDŹ



Rodzaje działalności Kind of activities

rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry

górnictwo
mining and quarrying

przetwórstwo przemysłowe
manufacturing

elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply

budownictwo
construction

sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles

handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade

handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism

transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse

łączność
post and telecommunications

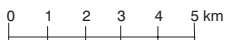
pośrednictwo finansowe
financial intermediation

obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

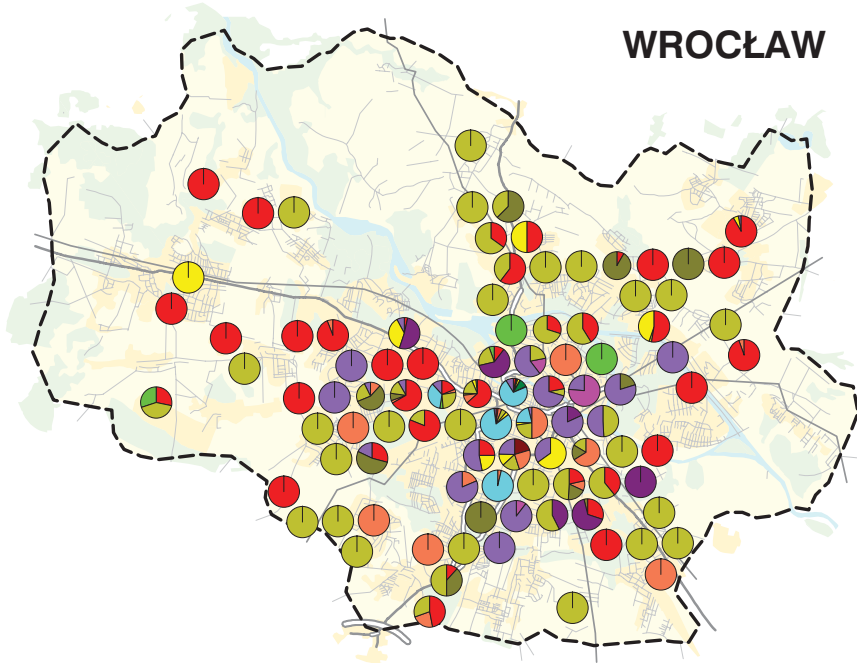
obszary zabudowane
built-up areas

lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas

wody
waters



WROCLAW



Rodzaje działalności Kind of activities

● rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry

● górnictwo
mining and quarrying

● przetwórstwo przemysłowe
manufacturing

● elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply

● budownictwo
construction

● sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles

● handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade

● handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

● hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism

● transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse

● łączność
post and telecommunications

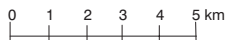
● pośrednictwo finansowe
financial intermediation

● obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

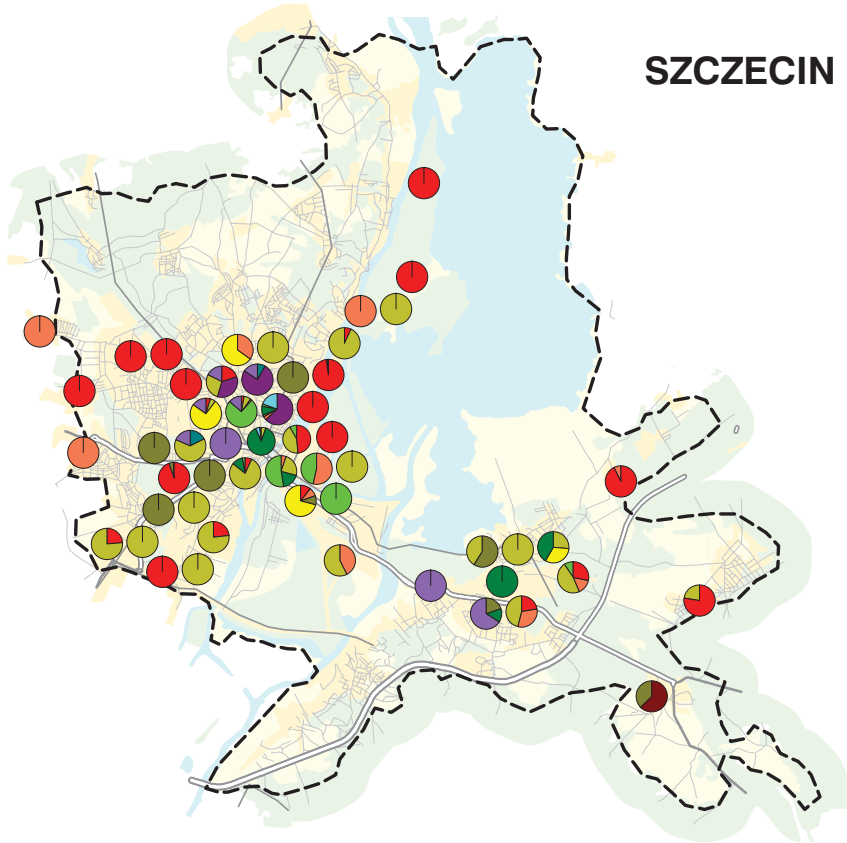
■ obszary zabudowane
built-up areas

■ lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas

■ wody
waters



SZCZECIN

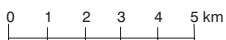


Rodzaje działalności Kind of activities

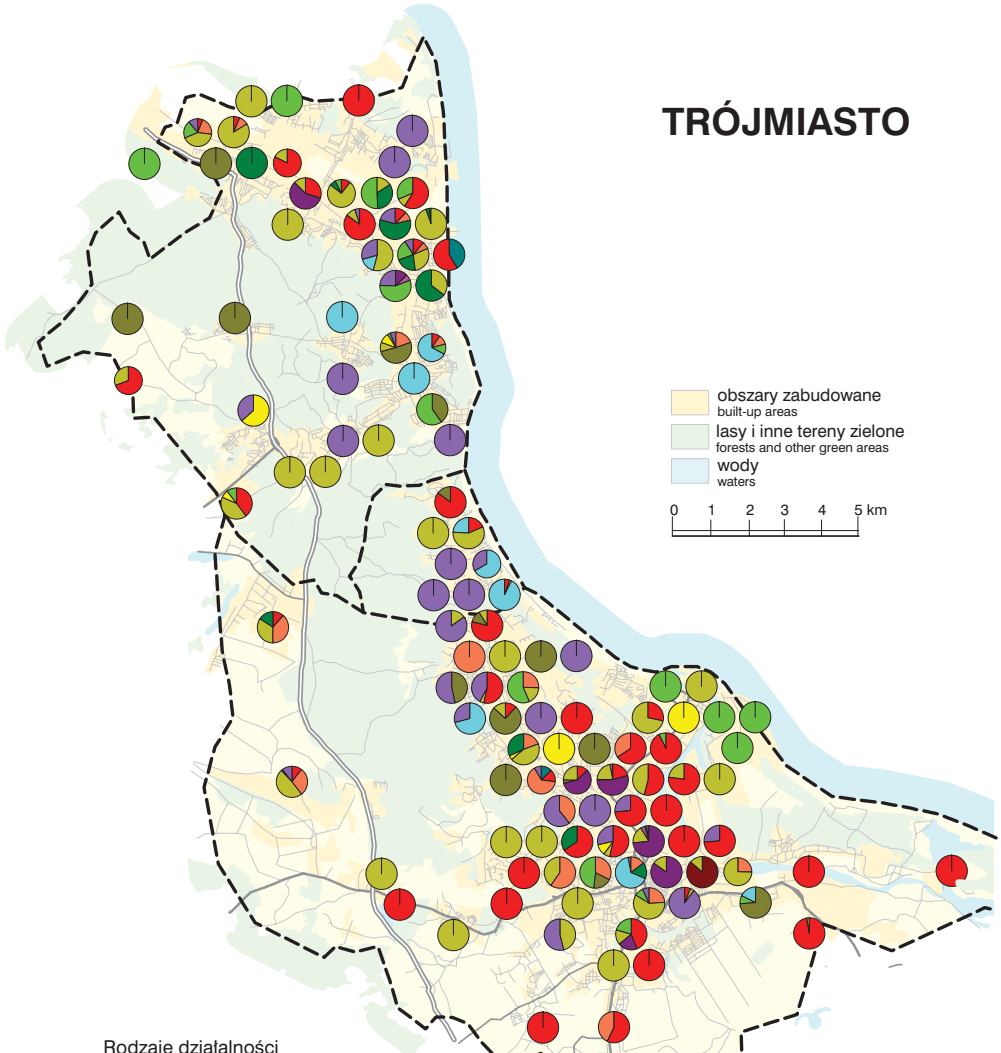
- rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry
- górnictwo
mining and quarrying
- przetwórstwo przemysłowe
manufacturing
- elektroenergetyka,
zaopatrywanie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply
- budownictwo
construction
- sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles
- handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade
- handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

- hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism
- transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse
- łączność
post and telecommunications
- pośrednictwo finansowe
financial intermediation
- obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



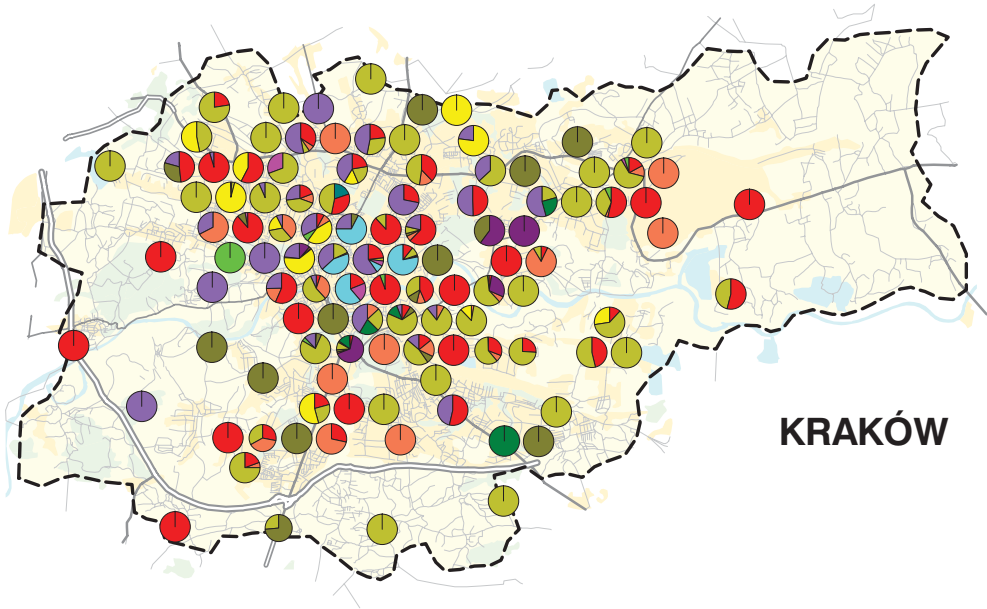
TRÓJMIASTO



Rodzaje działalności Kind of activities

- rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry
- górnictwo
mining and quarrying
- przetwórstwo przemysłowe
manufacturing
- elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply
- budownictwo
construction
- sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles
- handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade
- handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

- hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism
- transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse
- łączność
post and telecommunications
- rednictwo finansowe
financial intermediation
- obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services



Rodzaje działalności
Kind of activities

● rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry

● górnictwo
mining and quarrying

● przetwórstwo przemysłowe
manufacturing

● elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply

● budownictwo
construction

● sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles

● handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade

● handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

● hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism

● transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse

● łączność
post and telecommunications

● pośrednictwo finansowe
financial intermediation

● obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

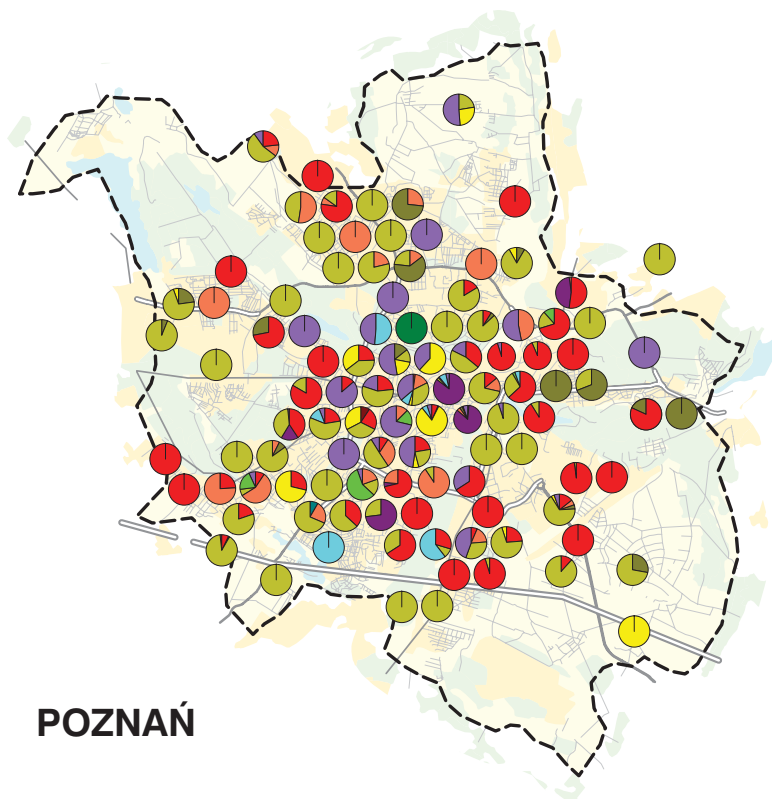
● obszary zabudowane
built-up areas

● lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas

● wody
waters



KRAKÓW



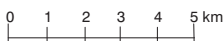
POZNAŃ

Rodzaje działalności Kind of activities

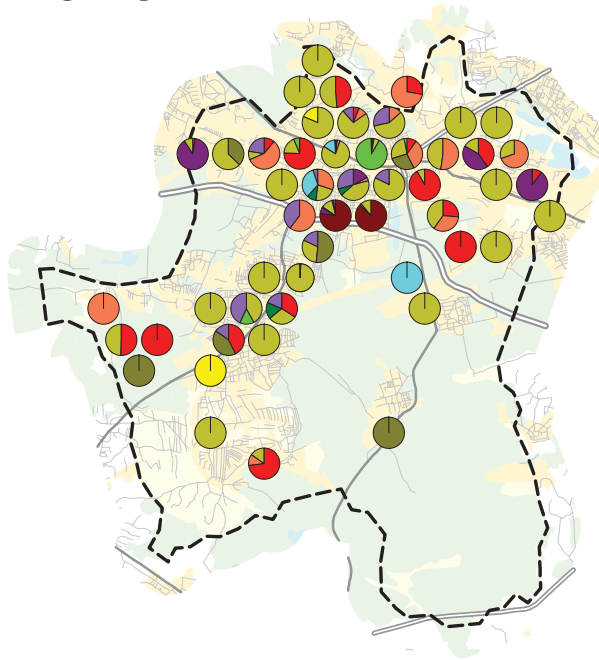
- rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry
- górnictwo
mining and quarrying
- przetwórstwo przemysłowe
manufacturing
- elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply
- budownictwo
construction
- sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles
- handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade
- handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

- hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism
- transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse
- łączność
post and telecommunications
- pośrednictwo finansowe
financial intermediation
- obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



KATOWICE



Rodzaje działalności Kind of activities

rolnictwo, rybactwo i leśnictwo
agriculture, fishing and forestry

górnictwo
mining and quarrying

przetwórstwo przemysłowe
manufacturing

elektroenergetyka,
zaopatrzenie w gaz i wodę
electricity, gas and water supply

budownictwo
construction

sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów
sale, maintenance and repair of motor vehicles

handel hurtowy i obrót paliwami
wholesale and fuel trade

handel detaliczny i naprawy
retail trade and repair

hotele i restauracje, turystyka
hotels and restaurants, tourism

transport i gospodarka magazynowa
transport and warehouse

łączość
post and telecommunications

pośrednictwo finansowe
financial intermediation

obsługa biznesu i działalności profesjonalne
business and professionals services

obszary zabudowane
built-up areas

lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas

wody
waters

0 1 2 3 4 5 km

0 1 2 3 4 5 km

LOKALIZACJA SIEDZIB DUŻYCH PRZEDSIĘBIORSTW W 8 NAJWIĘKSZYCH MIASTACH POLSKI (2004)

WARSZAWA

Przychody
Revenues

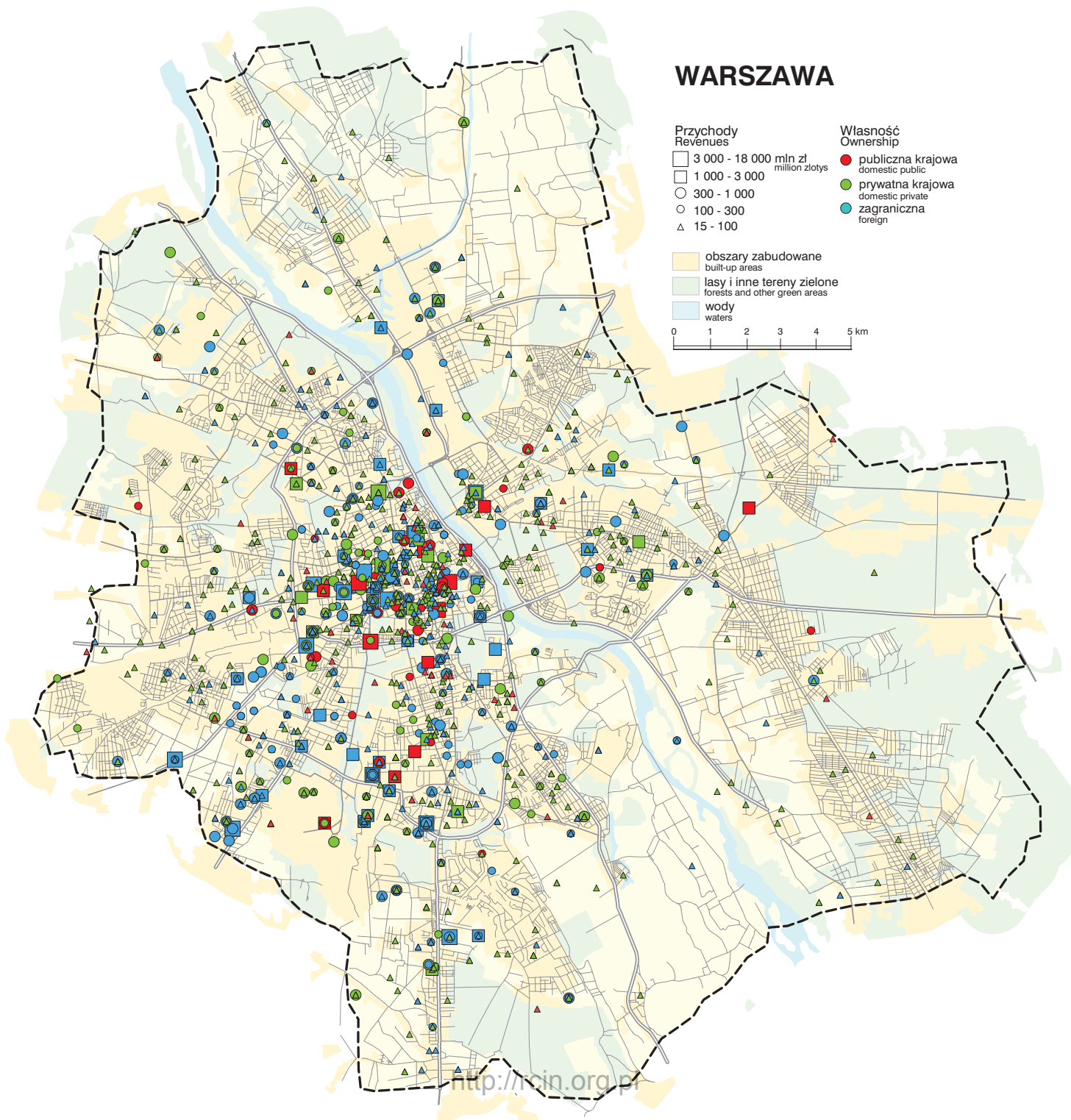
- 3 000 - 18 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- △ 15 - 100

Własność
Ownership

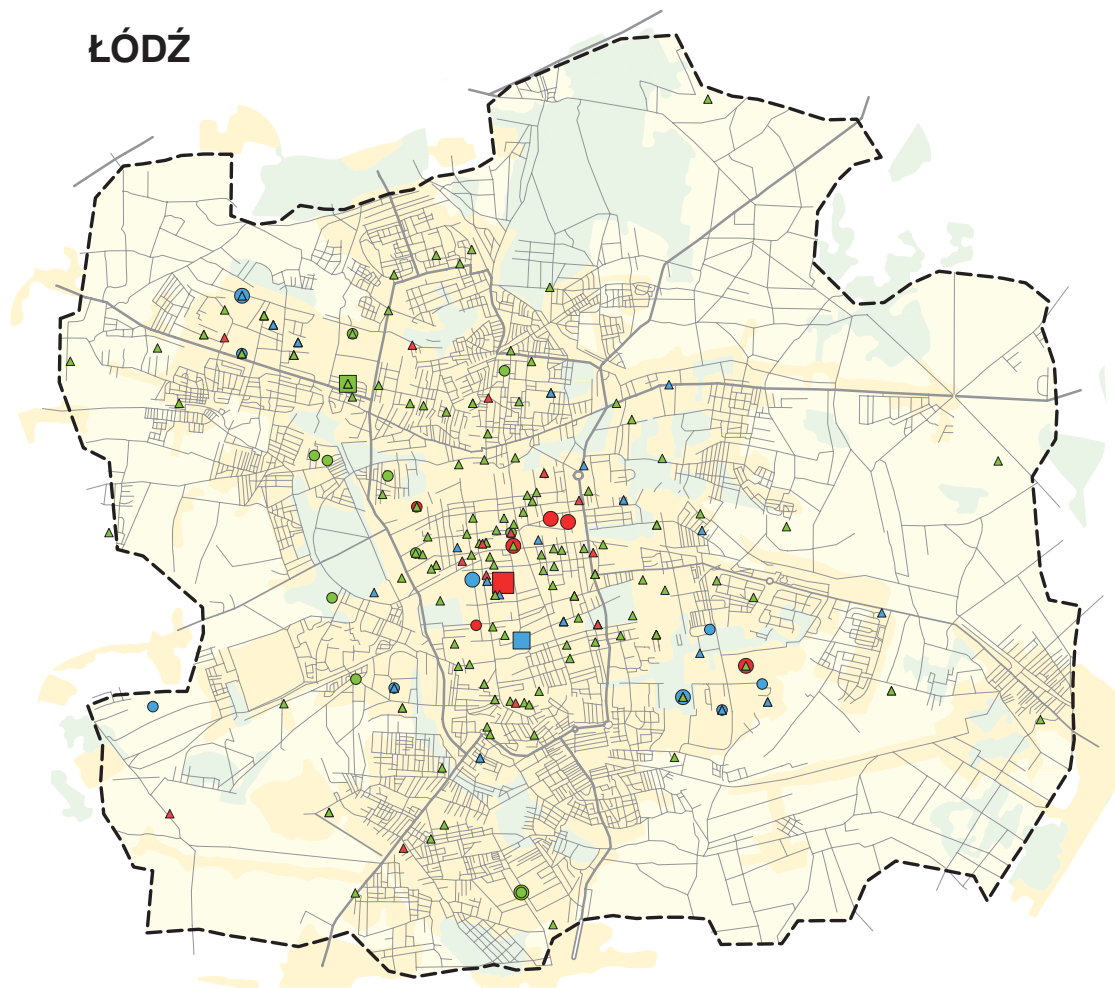
- publiczna krajowa
domestic public
- prywatna krajowa
domestic private
- zagraniczna
foreign

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters

0 1 2 3 4 5 km



ŁÓDŹ



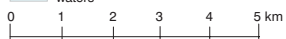
Przychody Revenues

- 3 000 - 18 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- △ 15 - 100

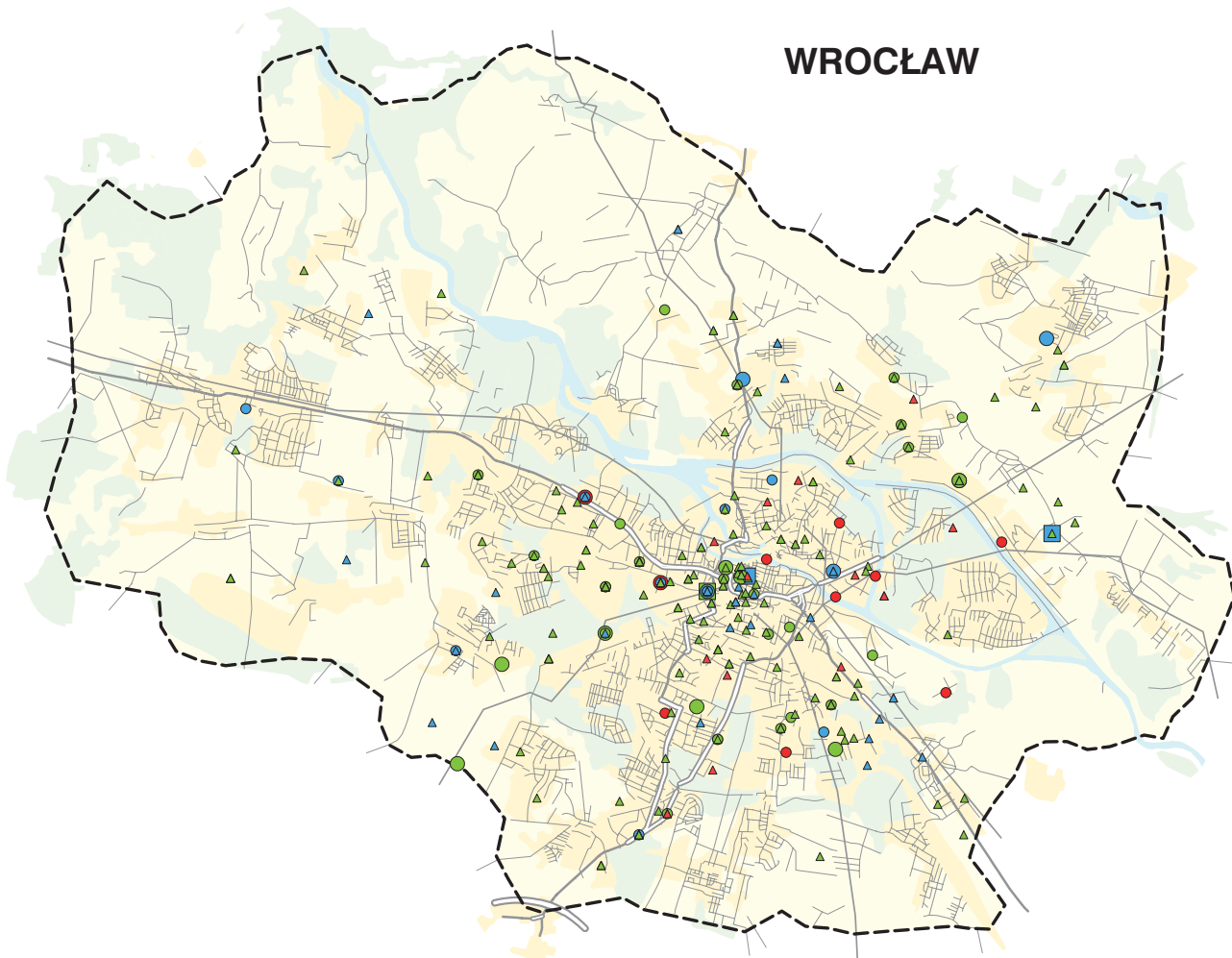
Własność Ownership

- publiczna krajowa
domestic public
- prywatna krajowa
domestic private
- zagraniczna
foreign

- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



WROCLAW



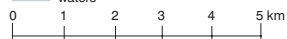
Przychody Revenues

- 3 000 - 18 000 mln zł
million zlotys
- 1 000 - 3 000
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- △ 15 - 100

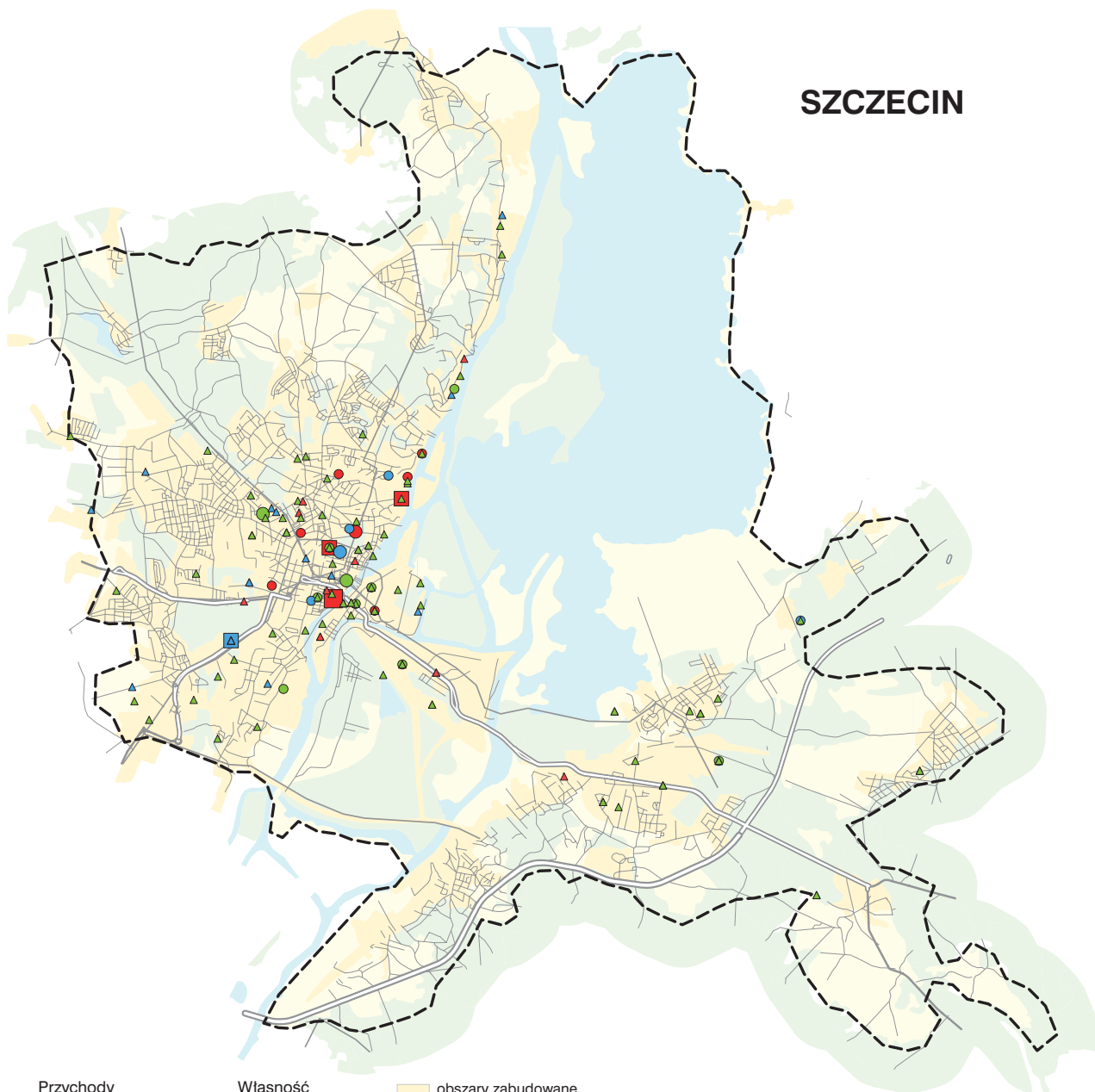
Własność Ownership

- publiczna krajowa
domestic public
- prywatna krajowa
domestic private
- zagraniczna
foreign

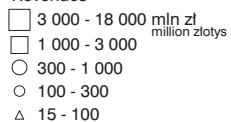
- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



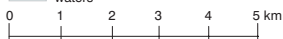
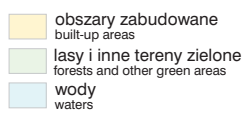
SZCZECIN



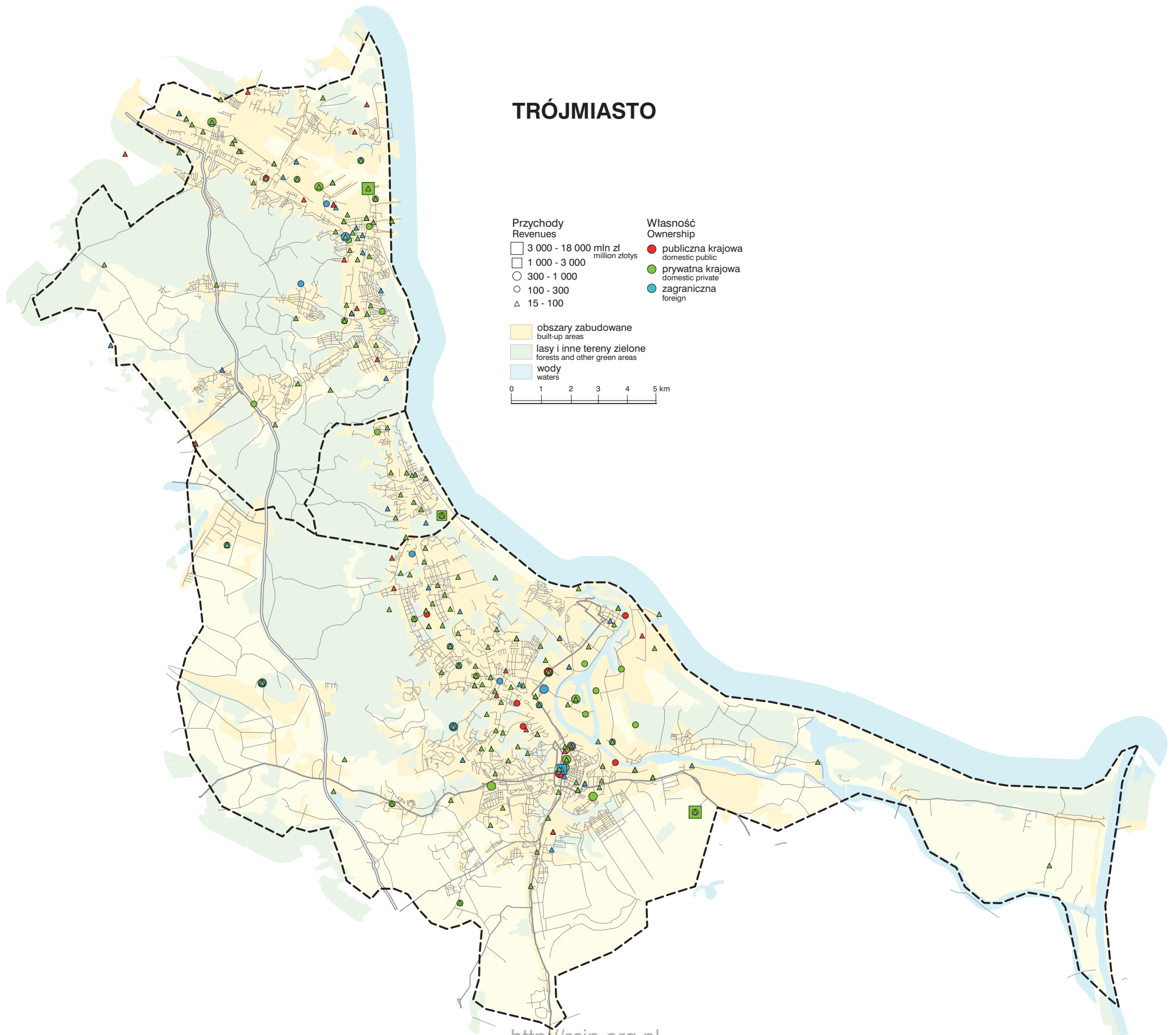
Przychody Revenues

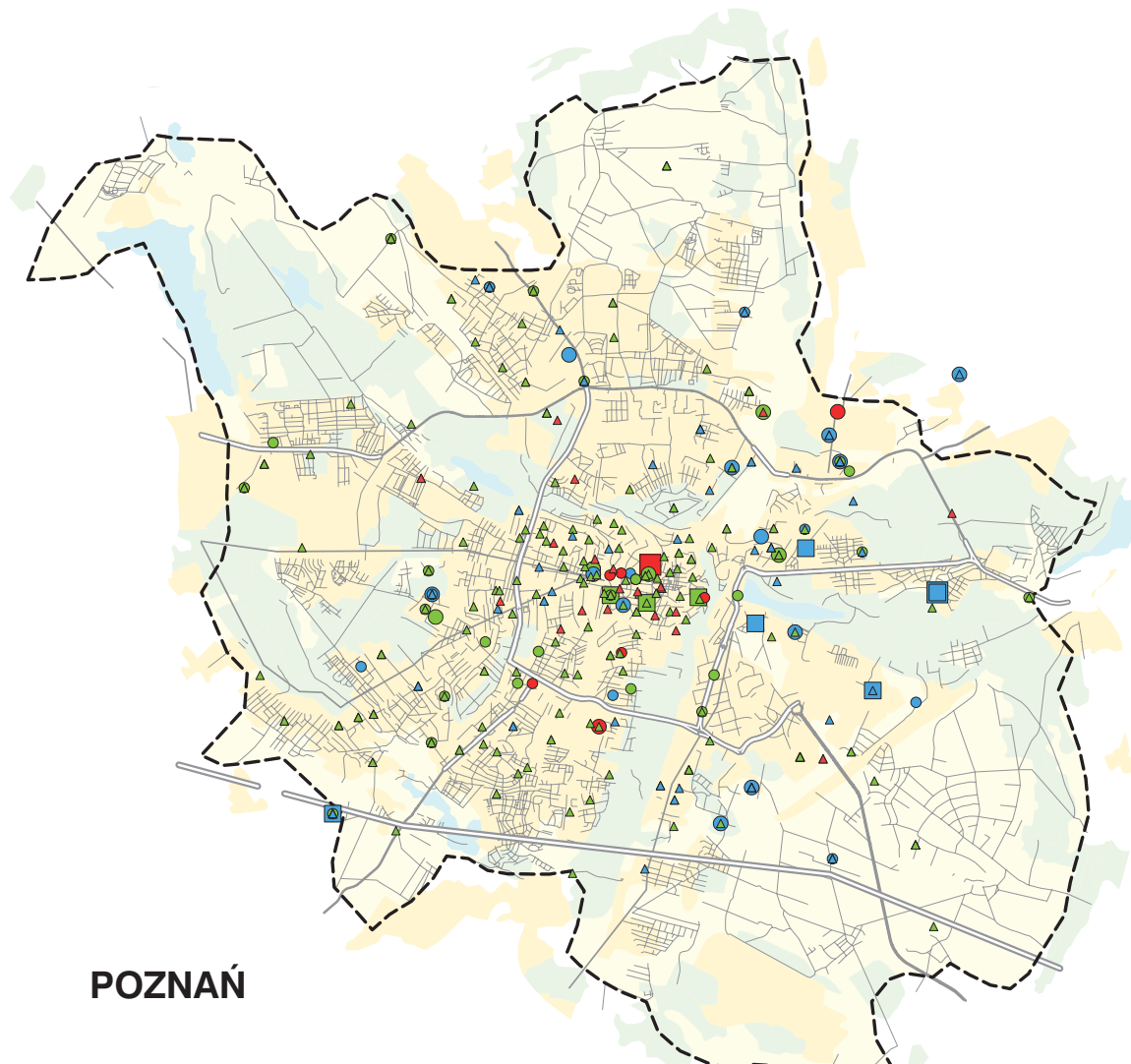


Własność Ownership



TRÓJMIASTO





POZNAŃ

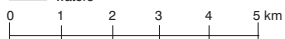
Przychody Revenues

- 3 000 - 18 000 mln zł
- 1 000 - 3 000 million zlotys
- 300 - 1 000
- 100 - 300
- △ 15 - 100

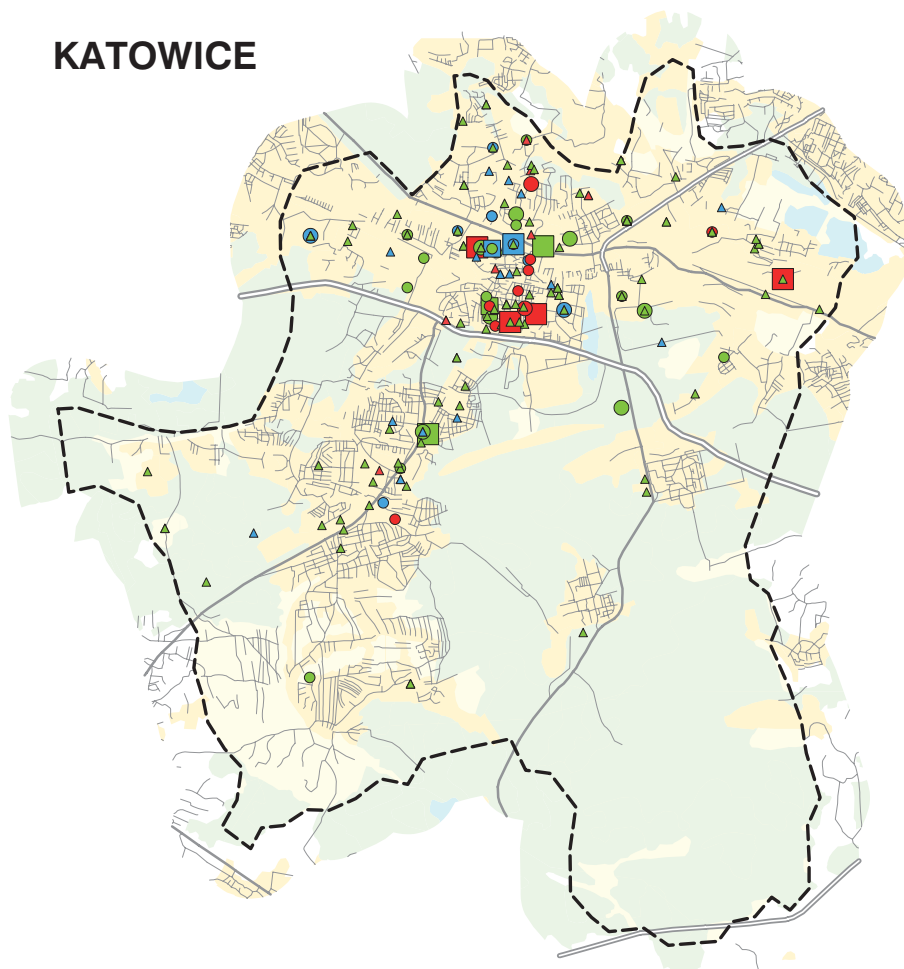
Własność Ownership

- publiczna krajowa
domestic public
- prywatna krajowa
domestic private
- zagraniczna
foreign

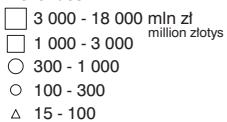
- obszary zabudowane
built-up areas
- lasy i inne tereny zielone
forests and other green areas
- wody
waters



KATOWICE



Przychody Revenues



Własność Ownership

